
SEMBEN USMAN
Umar
și
Isabelle

SEMBEN USMAN

Umar şi Isabelle

În romîneşte de ADRIANA KISELEFF

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

Coperta de *Tiberiu Nicorescu*

Sembene Ousmane
O PAYS, MON BEAU PEUPLE!
Le Livre Contemporain
AMIOT-DUMONT, PARIS, 1957

CUVÎNT ÎNAINTE

Au trecut relativ puțini ani de cînd europeanul de rînd, mai cu seamă cetățean al unei țări fără colonii fiind, știa foarte puține lucruri despre Africa. Chiar și acele puține informații și imagini întîmplătoare care-i parveneau de pe „continentul negru" erau false și falsificate, căci ele erau transmise prin mijlocirea colonialiștilor și a uneltelor lor. În afară de vreo stupidă aventură tarzaniană printre animalele sălbatice ori vreo siropoasă istorioară de dragoste – îndeobște cu sfîrșit nefericit, datorat deosebirilor de culoare a pielii – Africa era înfățișată ca o uriașă insulă, un imens teren de vînătoare pentru europeanul colonizator. Acesta – totdeauna un faun viteaz și abil – trebuia să reziste vitregiilor naturii, prea adesea inospitaliere, să se apere de primejdia fiarelor sălbatice și să „lupte" – mai ales asta – pînă la exterminarea băștinașilor ostili. Decenii de-a rîndul, o presă vîndută intereselor imperialiste, o falsă literatură supusă colonialismului, o cinematografie lipsită de gust, dar cu scopuri precise, au înfățișat pe negrii africani drept niște primitivi periculoși, adesea canibali, refractari „binefacerilor" civilizației europene, incapabili să se conducă singuri, buni numai ca mînă de lucru ieftină.

Vreme îndelungată minciuna, acreditată cu abilitate, a supraviețuit precar, deși multă lume știa ce înseamnă pentru Africa și africani colonialismul.

A venit un moment cînd formula „cu biblia într-o mînă și cu pistolul în cealaltă" a încetat să mai fie o figură de stil, ci a devenit o exprimare concisă a unor stări de fapt. Ipocrizia clericală și brutalitatea militară și-au dat mîna ca să mascheze și să ocrotească exploatarea. Timp de secole manevra a izbutit, deși a avut de înfruntat multe piedici. Dar atitudinile protestatare și glasurile demascatoare s-au înmulțit pe măsura trecerii anilor și înăspririi asupririi colonialiste.

Fruntaşi ai vieţii publice, ziarişti şi scriitori cinstiţi, artişti de tot felul au înfierat politica de exploatare şi asuprire dusă de unele puteri occidentale faţă de popoarele din colonii. Poezia lui Heinrich Heine, de pildă, intitulată „Corabia cu sclavi“ constituie un aspru rechizitoriu al lipsei de omenie a colonialiştilor, adeseori negustori de sclavi :

Cinci sute de negri, toţi senegalezi
Aleşi grijuliu pe măsură,
Cu carne de piatră, tendoane de fier –
Ce ieftină cumpărătură !

Am dat pentru dînşii un pic de rachiu
Şi perle de sticlă pe-o aţă,
Opt sute la sută cîştig, de-mi rămîn
Din ei jumătate în viaţă

gîndeşte armatorul Mynheer van Kock în cabina corăbiei încărcată cu „marfă vie“.

Poetul n-a avut nevoie de nici un fel de exagerare pentru a zugrăvi o cruntă realitate, după cum se poate spune, fără teamă de contrazicere, că nu există o prea mare deosebire între ceea ce se întîmpla în secolele trecute pe continentul african şi ceea ce se petrece chiar în zilele noastre în unele părţi ale Africii. E suficient să amintim de ghettourile negrilor din Uniunea Sud-Africană sau de războiul sîngeros pe care colonialiştii francezi l-au impus poporului algerian dornic de libertate şi independenţă.

Condiţiile social-istorice nu mai sînt însă la fel cu cele din trecut. În perioada care a urmat Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie, popoarele Africii s-au trezit la viaţă. În anii de după cel de al doilea război mondial, în urma adîncirii crizei generale a capitalismului şi ca urmare a începerii prăbuşirii întregului sistem colonial, însufleţiţi de exemplul unor ţări europene şi asiatice care şi-au dobîndit independenţa, africanii au pornit cu şi mai mare hotărîre lupta împotriva colonialismului, pentru independenţă şi libertate.

La conferinţa popoarelor Africii care a avut loc în ianuarie 1960 la Tunis, raportorul A. Diallo (Guineea) spunea : „Independenţa şi libertatea – iată chemările care sună din toate părţile Africii, din nord şi din sud, din vest şi din est“. Iar ziarul

„New York Times" se vede silit să recunoască : „Avîntul popoarelor Africii pentru emanciparea față de imperialism și colonialism a devenit uriaș și sporește într-un ritm accelerat."

Criza prin care trece sistemul colonial din Africa este evidentă și noi evenimente vin s-o confirme și s-o agraveze. Unul dintre acestea este destrămarea așa-numitei comunități franco-africane, creată în 1959 în scop de diversiune, în fond o formă nouă, deghizată, a aceluiași colonialism. Două țări membre ale amintitei comunități, Senegalul și Sudanul, s-au unit într-o federație sub numele de Mali și au cerut Parisului să transmită organelor locale o serie de funcții de stat dintre cele mai importante, care sînt încă de competența guvernului francez.

Cîteva date despre Federația Mali.

După cum se arată mai sus, senegalezii, strănepoții negrilor despre care scria Heinrich Heine, alcătuiesc, împreună cu vecinii lor, sudanezii, Federația Mali. Așezată în vestul Africii (vecini : Republica Guineea, Mauritania, Nigeria, Coasta de Fildeș și alte state), țara are o suprafață de 1.400.000 km², în care se află numai cîteva orașe mai însemnate : Dakarul cu 250.000 locuitori, Bambako (în Sudan) cu 75.000 locuitori, bătrînul și adormitul Saint-Louis cu 60.000. Restul populației, pînă la 5.700.000 cît reprezintă totalul, trăiește în așezări mici rurale sau în orașele neînsemnate.

Datorită secularului jaf colonialist, economia înapoiată a federației contează mai ales pe două resurse principale : agricultura și pescuitul. Apele Atlanticului, care udă coastele Senegalului, sînt deosebit de bogate în pește și o bună parte a populației trăiește din pescuit. Industria de conservare a peștelui e și ea puțin dezvoltată, astfel că peștele uscat prin mijloace rudimentare trebuie să acopere și nevoile consumului intern, și necesitățile de export.

Agricultura este într-o stare la fel de înapoiată. Cea mai importantă cultură, arahida, reprezintă și principala bogăție a federației. Ultima recoltă, de pildă, s-a ridicat la 710.000 de tone. Se poate spune, așadar, că economia agrară a Federației Mali este bazată pe monocultură, cu toate că există și mici culturi cerealiere, mai ales de orez și mei. Se mai cultivă, tot pe suprafețe mici, bumbacul.

Clima este tropicală, iar vegetația luxuriantă – o consecință a ei. Pămînturile fertile sînt însă destul de reduse ca suprafața și

singură arahida s-a adaptat bine climatului şi terenurilor nisipoase. Friabilitatea solurilor, rigorile „hamaltanurilor" (ploi însoţite de vijelii la schimbarea anotimpurilor), inundaţiile, invaziile de lăcuste sînt elemente ostile omului, împotriva cărora senegalezii trebuie să lupte din greu pentru a-şi agonisi hrana. Secole de-a rîndul ei au dovedit că ştiu să le înfrîngă şi că cel mai neînduplecat duşman rămîne exploatatorul colonialist – fie el militar ori negustor, funcţionar de stat sau antreprenor particular.

Aceasta este pe scurt Federaţia Mali şi acestea sînt unele dintre realităţile pe care ni le înfăţişează scriitorul senegalez Semben Usman în cartea lui, *Umar şi Isabelle.*

Autorul cărţii acesteia este un tînăr scriitor negru născut în 1923 în Senegal, unde şi-a petrecut întreaga copilărie şi întîii ani ai tinereţii, astfel că a putut cunoaşte îndeaproape, a putut pătrunde şi înţelege problemele ţării sale cu ochiul, sufletul şi mintea unui adevărat patriot şi înflăcărat îndrăgostit de libertate şi dreptate. Mai întîi a fost pescar pe rîul Casamanca, prin locurile pe care le va descrie în această carte, apoi zidar la Dakar. Mobilizat în armata franceză, a participat ani de-a rîndul atît la luptele din Africa în cursul războiului antihitlerist, cît şi pe fronturile din Europa. După încheierea păcii a muncit ca docher la Marsilia.

Semben Usman face parte din detaşamentul de frunte al intelectualităţii din Africa de vest, iar evoluţia sa, formaţia sa ca intelectual şi luptător împotriva jugului colonialist este edificatoare în ceea ce priveşte orientarea politică a celor mai buni fii ai Africii negre. După ce, încă din 1950, îşi creează strînse legături cu organizaţiile progresiste din patria sa, mai tîrziu, paralel cu preocupările literare, Semben Usman desfăşoară o intensă activitate în domeniul vieţii publice. Delegat al Senegalului la cel de al VI-lea Festival Mondial al Tineretului şi Studenţilor din Moscova, în 1957, membru al delegaţiei senegaleze la Conferinţa scriitorilor din Asia şi Africa ce s-a ţinut la Taşkent în octombrie 1958, scriitorul a luat parte, şase luni mai tîrziu, la Congresul activiştilor în domeniul culturii negre, la Roma.

Primele nuvele, povestiri şi poezii ale lui Semben Usman au apărut în presa progresistă franceză şi africană în urmă cu cîţiva ani, pe cînd se afla încă în Franţa. În 1956, editura franceză „Debresse" i-a publicat cel dintîi roman, intitulat „Docherul ne-

gru", al cărui erou principal este – după cum arată şi titlul – un tînăr docher negru, care trăieşte la Marsilia şi-şi agoniseşte cu greu hrana de toate zilele.

Romanul „Docherul negru" este o vehementă condamnare a rasismului şi un patetic apel la instaurarea egalităţii între oameni şi a echităţii. Eroul cărţii e un scriitor începător, care, considerîndu-se insuficient de experimentat, încredinţase romanul spre redactare unei cunoscute ziariste pariziene, care decedează în împrejurări misterioase, după ce, printr-un arbitrariu al editurii, romanul apăruse sub semnătura sa. Scriitorul negru este acuzat de asasinat şi, cu toate că e absolut inocent, se vede condamnat la muncă silnică pe viaţă.

Tot în 1956 a văzut lumina tiparului şi cel de-al doilea roman al lui Semben Usman, a cărui tălmăcire o prezentăm acum cititorilor romîni.

Eroul principal al cărţii este tînărul negru Umar Faye, iar tema ei – lupta poporului senegalez pentru scuturarea jugului colonialist. Acţiunea se învîrteşte în jurul personajului central, care, după cîţiva ani petrecuţi în Franţa, unde avusese legături cu organizaţiile progresiste, se întoarce în patrie, împreună cu soţia sa, de origină franceză. Încă de la început, cititorul este introdus în atmosfera, pentru el plină de exotism, a Africii de vest, luînd totodată cunoştinţă despre raporturile dintre albii exploatatori şi negrii exploataţi. Conflicte ascuţite nu întîrzie să apară, iar Umar Faye ia parte directă la ele. Cu acest prilej tînărul negru ni se arată a fi un om hotărît să-i ajute pe compatrioţii lui în lupta împotriva colonialiştilor.

E drept că mijloacele pe care le foloseşte nu sînt totdeauna nici cele mai juste şi nici cele mai eficace. Acţiunile sale nu sînt totdeauna bine gîndite şi calm desfăşurate. E adesea prea nestăpînit şi lipsit de calmul necesar unui luptător şi mai cu seamă al unui conducător. După cum e la fel de adevărat că el nu are de înfruntat numai duşmănia exploatatorilor ce se simt loviţi în interesele lor ci şi o mentalitate retrogradă, o anumită atitudine fatalistă în faţa vieţii, pe care o au mulţi dintre senegalezi, credincioşi mahomedani. Conflictul se poartă astfel pe mai multe planuri şi contradicţiile sînt multiple, deşi de diferite categorii. Deosebiri de opinii şi puncte de vedere există atît între tînăra

generație de negri și unii vîrstnici anchilozați în gîndire, cît și între albii retrograzi și cei progresiști.

Contradicții există în însăși firea și comportarea lui Umar Faye, care e un patriot revoltat, cinstit și corect, dar totodată individualist, violent și necontrolat în acțiune. La el însă înving elementele pozitive, și de unde la un moment dat pare un om pus pe îmbogățire, îl vom vedea mai tîrziu în fruntea acțiunii pentru organizarea primei cooperative agricole din Senegal. Dar în toiul acestei acțiuni, Umar Faye este asasinat, noaptea, în brusă, de către colonialiști.

Sacrificiul său nu va fi fost inutil, iar sămînța eliberării pe care eroul acestei cărți – și atîția alții ca el – a aruncat-o pe pămîntul senegalez va da roade. Poporul începe să capete tot mai clară conștiința necesității solidarității și unității de acțiune. La înmormîntarea lui iau parte „și creștini, și musulmani, și fetișiști, și păgîni, și atei", care privesc acum spre „Casa dintre palmieri" (locuința lui Faye) ca spre un simbol al dîrzeniei și neînfricării.

„Umar murise și zăcea în pămînt. Dar cei care-i luaseră viața se înșelaseră. Căci lăcașul lui nu era mormîntul, ci inima tuturor bărbaților și tuturor femeilor", notează autorul către sfîrșitul cărții.

Sînt în acest roman pasaje deosebit de frumoase, unele dintre ele pline de tîlc și înțelepciune, cum ar fi de pildă acelea în care se descrie natura de pe valea rîului Casamanca, ori dezlănțuirea furtunii sau acea cumplită luptă pentru stîrpirea lăcustelor (care nu întîmplător sînt asemănate cu colonialiștii). Dar poate că cel mai semnificativ este acesta :

„*Tam-tam*-ul suna. Ritmul bubuiturilor lui devenea din ce în ce mai sacadat, mai amețitor. Glasul lui străbătea savanele, trecea peste fluviu, iar acolo se întîlnea cu o dezlănțuire asemănătoare, trimițînd tuturor ecourilor mesajul..."

Mesajul acesta, glasul *tam-tam*-ului vestitor de zori noi se aude astăzi în toată Africa, din Algeria pînă în Uniunea Sud-Africană, din Madagascar pînă în Senegal, și nici o încercare, nici o represiune, nici o mașinație colonialistă nu-l va putea înăbuși.

Visul lui Umar Faye și idealul lui Semben Usman se va îndeplini. Țara lor va fi, fără îndoială, liberă.

MIRCEA POSTELNICU

Pentru

Odette A. și Ginette C.

Cum nu-ți alegi culcușul cînd ți-e somn, tot astfel cînd iubești nu-ți pasă nici de castă, nici de neam.

Am plecat în căutarea iubirii și m-am rătăcit...

Partea întîi

I

Vaporul își reluă plutirea domoală în susul fluviului. Apa era mîloasă, gălbuie. De o parte a malului se întindea un șes năpădit de stufăriș, locul de refugiu al caimanilor[1]. În zare se ghicea marginea întunecată a brusei[2] cu nenumăratele ei capcane. Păsări cu zbor greoi treceau în stoluri pe deasupra trestiilor, înfiorîndu-le cu atingerea aripilor. Cîrdurile de *marabuți*[3], după un îmbelșugat ospăț prin mlaștini, se avîntau spre înălțimi amețitoare. Pe malul drept – de care vaporul se apropia acum tot mai mult – brusa își revărsa puhoiul de arbuști, care se îmbulzeau năvalnic spre fluviu. Cei de pe mal se aplecau lacom asupra apei de un albastru-verzui ; crengi și liane se împleteau într-un haos uluitor – adevărată încăierare vegetală. Măcinați de apă și îmbrînciți de apriga năvală, palmierii se prăvăleau spre fluviu, oferindu-și trunchiurile zgrunțuroase drept popas puilor de caimani ; iar frun-

---

[1] Specie de crocodil care trăiește în fluviile Americii, Africii și Chinei (n. r.)

[2] Întindere de tufe foarte dese și mai scunde decît un stat de om (n. r.).

[3] Specie de păsări înrudite cu cocostîrcul, care trăiesc în Africa și India și ale căror pene servesc drept podoabă (n. r.).

zele lor late, rămase pradă valurilor, păreau adevărate alge plutitoare.

Stăruitoarea mireasmă a lianelor înflorite se amesteca, la adierea vîntului, cu mirosul de fum şi de ulei încins. Bărbatul scoase o ţigară din buzunar, o aprinse în chip maşinal, fără a-şi lua ochii de la impunătoarea frumuseţe a vegetaţiei. Alături, tovarăşa lui părea cufundată-n gînduri.

Pe măsură ce vaporul înainta, golful se înfăţişa tot mai larg, priveliştea tot mai copleşitoare. Falnicii copaci se îndepărtau încet de fluviu, lăsînd să se întrevadă întinderile mlăştinoase în care paletuvierii [1] alcătuiau o lungă perdea verde-închis de-o monotonă egalitate ; rădăcinile lor încărcate cu puzderii de stridii uriaşe răsăreau şi dispăreau în apă, după cum se umflau sau se retrăgeau apele mării. Cîrdurile nesfîrşite ale raţelor călătoare – ca şi ale altor păsări de baltă – zvîcneau pe neaşteptate în zbor, stîrnite de huruitul motoarelor, iar pelicanii, tulburaţi şi ei din tihna lor, se îndepărtau în zbor greoi, unul cîte unul. Din văzduh păsările de pradă se năpusteau asupra bancurilor de peşti ce alunecau în josul fluviului ; înşfăcau în gheare cîte un crap sau cîte o ştiucă, după care se făceau nevăzuţi în înaltul cerului cu ţipete victorioase. Stoluri de gîşte şi raţe sălbatice brăzdau, în zborul lor, preluciul apei. Sub paletuvieri, cărăbaşii, fugăriţi parcă de fumul vaporului, îşi schimbau necontenit locul, zburătăcind din creangă-n creangă, cu scînteietoare sclipiri în aripi.

---

[1] Nume comun mai multor specii de plante tropicale ce cresc pe malul apelor (n. r.).

Cu ochii săi căprui, cu albul injectat în sînge, bărbatul privea lacom natura ; ţigara i se mistuia singură între degete. Întorcîndu-se spre femeie, rosti pe un ton grav :

– Unul ca Douanier Rousseau[1] ar fi ştiut să simtă şi să vadă toate astea... Păcat că n-a fost pe-aici.

Timbrul acestei voci avea nu ştiu ce farmec deosebit ; o voce nespus de gravă, ce părea că vibrează îndelung în aer.

– Adevărat, răspunse ea.

Apoi, fără a mai scoate o vorbă, intrară amîndoi în cabină.

Soarele se ascunse pe neaşteptate după un nor gros şi ploaia începu să cadă în ropote asurzitoare. Pe culoar se stîrni zarvă mare ; pasagerii îngrămădiţi pe puntea din faţă dădeau buzna, care mai de care, să ajungă înăuntru, la adăpost.

– Înapoi la locurile voastre, dobitocilor ! răcni un bărbat de rasă albă, la care negrii se uitau cu teamă.

Chemă apoi un supraveghetor, cerîndu-i să explice compatrioţilor săi că nu aveau dreptul să stea înăuntru. Slujbaşul se execută de îndată, dar nimeni nu voi să se întoarcă în ploaie ; atunci albul se năpusti, ca turbat, asupra lor cu cravaşa, croindu-i pe care cum îl nimerea. Lovea ca să-şi verse mînia pentru că nu fusese ascultat. Izbea în dreapta şi-n stînga, fără să-i pese de bătrîni şi femei. Furia aceasta stîrni o groaznică înghesuială pe culoarul strîmt ; cîţiva negri căzură.

Deodată bătăuşul se prăbuşi, fulgerat fără veste de un pumn zdravăn în bărbie şi de altul în pîntece.

---

[1] Pictor peisagist francez (1812—1867) (n. r.).

În picioare, în fața lui, negrul, cu brațele lui peste măsură de lungi, atingîndu-i aproape genunchii, aștepta cu pumnii strînși, gata să lovească din nou. Celălalt, încă buimăcit, se ridică încet, cu ochii țintă la namila neagră, mulțumindu-se doar să-și șteargă, cu dosul mînecii imaculate, sîngele care-l podidea pe gură.

Față-n față, cei doi se înfruntau din ochi ; iar femeia întindea brațele-i plăpînde ca să-i despartă.

– Destul, Faye, se rugă ea.

Bărbații se măsurau furioși din priviri, ca doi dulăi învrăjbiți. Negrii nu-și credeau ochilor. Cine era acest uriaș care se încumeta să se atingă de un personaj tabu ? Nu știa nimeni nimic. Auzi colo ! Să dea într-un alb ! Cînd frați de-ai lor putrezeau în închisoare pentru lucruri mult mai neînsemnate decît acesta ! Răsărind de pretutindeni, pasagerii din cabine șușoteau între ei :

– Ce e ? Ce s-a întîmplat ? S-au răsculat negrii ?

Pe fețele negrilor se citea spaima. O mamă bocea, lîngă pruncul ei cu capul plin de sînge ; răzvrătitul, cel pe care femeia albă îl numise Faye, își croi drum printre ai săi, luă copilul și-l încredință acesteia. Nimeni nu îndrăznise, pînă atunci, să-i pună vreo întrebare.

– Ia-l și du-l comandantului să-l panseze...

Din ajun, de cînd se urcase la Dakar, nu-și descleștase gura decît ca să mănînce ori să vorbească în șoaptă cu tovarășa lui. Pe vapor ațîțase o egală curiozitate – atît printre albi, cît și printre negri – din pricina muțeniei, cît și din a femeii albe care-l însoțea ca propria-i umbră.

Femeia reveni numaidecît, ținînd în brațe micuțul cu capul bandajat.

– Mulțumesc, doamnă, îngăimă negresa.

Faye Umar era băştinaş din Casamanca. Îşi părăsise ţara cu opt ani în urmă, ca atîţia alţi camarazi, ca să servească drept carne de tun în războiul din Europa ; iar acum, după patru ani de la victorie, se întorcea la vatră. Cutreierase în vremea aceasta nordul Africii şi Franţa, nimerind în cele din urmă la Baden-Baden ; apoi l-au demobilizat şi, între timp, s-a căsătorit cu o albă. Rănit în două rînduri, fusese decorat cu medalia militară şi crucea de război ; deşi nu le purta aproape niciodată, păstra medaliile cu sfinţenie.

Cînd se întoarseră în cabină, omul se lungi pe patul îngust, cu braţele încrucişate sub cap.

– De ce te-ai luat iar la harţă ? vorbi femeia venind lîngă el. Ca să te ia lumea la ochi ? Cu ei n-ai s-o scoţi niciodată la capăt !

– Da ce-ai fi vrut ? Să stau cu braţele încrucişate şi să mă uit la el cum îi loveşte ? Sau poate că trebuia să-l mai şi ajut ? ! Spuse apoi cu glas mai blînd, ca pentru a îndulci brutalitatea răspunsului de adineauri : Trebuie să sosim dintr-o clipă-ntr-alta... Bagajele sînt gata ?

În minte însă îi stăruiau vorbele femeii : „Cu ei n-ai s-o scoţi niciodată la capăt !“ Stăpîni în Africa sînt albii, şi cine se ridica împotriva lor îşi pecetluia singur soarta.

În multe privinţe, Faye îşi însuşise pe deplin chipul în care cugetă şi reacţionează albii, păstrîndu-şi totuşi în tainiţile fiinţei lui tot ceea ce moştenise de la propriul său popor. Multe îi mai văzuseră ochii şi multe mai învăţase în anii de pribegie prin Europa ; se petrecuseră în el tulburări adînci, ajunsese chiar să-şi judece fără indulgenţă fraţii : sectarismul şi prejudecăţile de castă ce păreau a zădărnici orice pas spre un progres social, par-

ticularitățile lor, și mai ales puerilitatea unora dintre manifestările „antialbe".

Femeia învălui cu privirea chipul bărbatului cu nasul ușor turtit, cu fruntea lucie, brăzdată de o vînă groasă, ce dispărea sub claia de păr asemănător astrahanului.

Pielea ei, uimitor de albă, oferea un contrast luminos cu aceea a bărbatului ; trupu-i zvelt și înalt era strîns într-un taior de in alb ; din cînd în cînd își înclina capul, ca și cum bogatu-i păr ar fi fost o prea grea povară pentru gît ; sprîncenele-i păreau trase cu penelul. Nu era ceea ce se numește o femeie frumoasă, dar avea frumusețea celor douăzeci și doi de ani ai săi.

Isabelle știa bine ce-o aștepta acolo unde se ducea. Nu era poate o călătorie de plăcere, dar avea să-și ducă viața alături de bărbatul ei. Cele ce-i povestise el despre moravurile și obiceiurile țării lui, ca și ceea ce mai citise și ea, o vor ajuta să îndulcească inevitabilele ciocniri provocate de convingerile și fanatismul acestei noi familii. Și-apoi avea atîta încredere în el... Da, o nețărmurită încredere ! Nu-i cerea niciodată nici un fel de socoteală, îi era de ajuns să-l îngrijească și, uneori, să-l readucă la realitate. Țineau mult unul la altul, mergeau mînă-n mînă, călcînd pe două căi gemene, iar în ce-l privea pe bărbat întregu-i viitor și toată forța lui era ea.

Cînd telegrama sosi în ziua aceea la Fayène (casa Faye), în Santhiaba, membrii familiei aflară vestea cît ai clipi din ochi. Mussa Faye nu lua niciodată o hotărîre pripită. Cum fiul său și cu nora nu trebuiau să sosească decît a doua zi, el avu răgaz să chibzuiască îndeajuns de bine lucrurile. Era imamul moscheii și lumea

îl respecta nu numai pentru acest titlu, ci și pentru vîrsta lui înaintată. De cinci ori pe zi îndruma credincioșii pe calea cea dreaptă. Pentru el totul se afla scris în Coran ; şi pe această carte sfîntă se bizuia el pentru orice judecată sau sfat. Bătrînul înțelept trecea drept un om aspru, chiar necruțător, era însă iubit de toți și nu o dată apelase tribunalul la înțelepciunea lui. Cele trei soții îi măreau și mai mult fala în ochii drept-credincioșilor. Bătrînul Mussa Faye își cîrmuia barca familiei în felul său, și niciodată nu se pomenea vrajbă între nevestele lui. Fiecare își avea rîndul ei în patul conjugal. Cea dintîi, Rokhaya Guéye, nu-i dăruise decît pe fiu-său, Umar Faye, așa că știrea primită o răscolise mai mult decît pe celelalte. Nu ochise ea oare din timp o logodnică pentru băiețelul ei ? Și, acum, ce le va spune părinților fetei ? Deşi prima soție, Rokhaya Guéye, nu era întru nimic privilegiată față de celelalte.

Aminata, cea de-a doua nevastă, avea doi băieți și o fată. Iar ultima, Fatu, era mama a două fiice. Tustrele soțiile aveau asupra lui Umar aceleași drepturi de mamă, dar singură ea, mama adevărată, suferea pentru căsătoria feciorului.

Unchiul Amadu, care locuia în aceeaşi gospodărie, împreună cu cele două neveste şi cei cinci copii ai săi – trei băieți și două fete – fu chemat să lămurească ceea ce scria în telegramă. Frate-său Mussa, așezat pe o rogojină, stătea cu capul plecat, prefirîndu-și mătăniile printre degete, fără să scoată un cuvînt.

Întreg neamul Faye se strînsese în jurul lor și aștepta în tăcere ; Mussa își încălță papucii și ieși, apucînd spre moschee, cu mîinile încrucișate la spate.

Guralivii stăteau pîlc sub copacul „taclalelor“, dinaintea lăcașului sfînt. Îi adunase ora apropiată a rugăciunii. Se aflau acolo cu toții. M'bup, cel mai împovărat de ani, cu picioarele lui slăbănoage care abia-l mai țineau, mergea îndoit de șale, sprijinindu-se într-o bîtă de ostaș de la vînătorii de munte, ajutat de fratele lui, încăruntit și el. Pe urmă Assan Sarr, pescarul veteran, venit cu piroga lui tocmai din Guet-N'dar, să petreacă aici doar anotimpul secetos ; trecuseră însă de atunci anotimpuri după anotimpuri. Mai era și Malik Diop, tată a patru fiice, care-și pusese toate speranțele în zestrea [1] acestora spre a-și încheia bătrînețele în tihnă. Se mai afla de față și Thiam meșterul, tot atît de iscusit fie că era vorba să facă un tîrnăcop, fie că trebuia să cizeleze un giuvaer din aur sau argint, pentru brațe, gît sau glezne. Nu lipsea nici Massiré N'gom, cel fără pereche în cunoașterea rădăcinilor, dar care mergea pînă într-acolo cu înfumurarea, încît se punea alături de vraciul *tubab* [2]. În sfîrșit Samba Raba, țesătorul, venit cu războiul de țesut după el și care lua parte la discuții fără să se oprească din lucru. Scîrțîitul războiului, cu încheieturile veșnic neunse, le invita pe femei să-și arunce ochii pe fîșiile de stofă colorate în fel și chip. Într-un cuvînt, toți drept-credincioșii de frunte erau adunați la taifas.

– Ați petrecut după-amiaza în pace ?

– Numai pace ! glăsuia adunarea. Și familia ta ?

– În pace ! Dar familiile voastre ?

– În pace ! răspundeau cu toții, așezați care pe unde apucaseră.

---

[1] „Zestrea“ e o sumă de bani pe care bărbații o plătesc, la nuntă, tatălui fetei (n. r.).

[2] Alb (n. ed. fr.).

– Sporească pacea în acest sfînt lăcaş, rosti Mussa aşezîndu-se pe vine.

– Mussa, aş vrea să te întreb ceva... despre un anume zvon, începu ţesătorul, oprindu-se din lucru. E adevărat ce se aude ?

Bătrînul îi întoarse, numaidecît, întrebarea :

– Cum pot eu şti de e aşa sau ba dacă tu nu-mi spui despre ce e vorba ?

– Ei, cică fecioru-tău soseşte mîine – de-o vrea Allah ! – cu o femeie albă. E-adevărat ?

– Mi-a spus şi mie Amadu abia după rugăciunea de *thisbar*[1]... Da mă rog, Samba, tare-aş vrea şi eu să-mi spui ceva : cum se face că, deşi stai de dimineaţă pînă seara dinaintea războiului, şi nu te mişti decît pentru anumite nevoi, nu-ţi scapă totuşi nimic din cîte se întîmplă în lung şi-n lat pe lume ? Cum vine asta ?

– Cum să vină ? Şarpele n-are picioare, dar dumnezeu îl face să meargă.

– Pe mine poţi să mă uimeşti, dar pe dumnezeu nu !

– Vom trăi şi vom vedea ! filozofă Demba M'bup ; astăzi feciorii nu mai sînt ce erau altădată... Apoi, schimbînd vorba : Şi unde-or să locuiască ?

– La taică-su, răspunse neîntrebat Messiré ; fiul n-are altă casă decît pe-a tatălui.

– Pe vremea răposatului meu tată n-aş fi cutezat să-mi pun pantaloni cu craci. Ehei ! s-a întors lumea pe dos !

– De, asta cam aşa e, M'bup, îi tăie vorba meşteşugarul. La Dakar, fetele şi băieţii îşi petrec noapte de

[1] Slujba de dimineaţă la musulmani (n. r.).

noapte la bal. Mă întreb pînă unde-or să meargă cu destrăbălarea. Îi imită pe albi cu desfrîul lor. Beția și bolile i-au schimbat într-atît, că nici mamele lor nu-i mai recunosc. Despre fete, ce să mai vorbim ! Se îmbracă mai mult ca să-și arate trupul...

– Că bine mai grăiești, Samba ! De-o pildă, cînd m-am dus eu prima oară la Saint-Louis, am văzut cu ochii mei, în cartierul Lodo, un bal unde bărbații și femeile dansau așa de strîns îmbrățișați, încît, zău așa, unul cu mintea mai strîmtă putea să-și închipuie cine știe ce... Ehei ! Cine n-a văzut ce-am văzut eu să-l ferească dumnezeu de-așa vedenie...

– Amin, amin !

– Da am să vă spun una : dacă moartea ne seceră pruncii pe capete, apăi asta-i pentru că tineretul se leapădă de datinile strămoșești și-și uită de dumnezeu. Ș-apoi ne mai plîngem că ne-au secat apele. Asta-i pedeapsă de la cel de sus.

Oprindu-se din vorbă, își suflă nasul cu degetele, pe care și le curăță de tocul uneia dintre samarase [1].

– Albii se supără și urcă prețul jurubițelor...

– Să am iertare, fiu al lui Guet-N'dar, dacă-ți iau vorba din gură, se repezi țesătorul, căruia-i plăcea tare mult să informeze pe toată lumea. Mai e un lucru pe care voi nu-l știți încă, anume că tinerii și-au pus în gînd să-i ajungă pe albi. Își spun între ei „roșii"... Cică după aceea își vor împărți tot, că nu vor mai ști nici de calea lui dumnezeu, nici de nimic altceva, ci numai de mîncare și de dragoste.

---

[1] Sandale (n. ed. fr.).

– Apoi, Samba, mare dreptate a avut Mussa cînd a grăit ce-a grăit : tu nu te clintești din loc toată ziulica și, cu toate astea, nimic nu-ți scapă. Eu, carele va să zică sînt cel mai vîrstnic dintre voi, și uite că n-am auzit niciodată de așa ceva. Ia spune drept, nu cumva te prefaci noaptea în hienă sau în altă bîzdîganie ? Unde-ți petreci tu nopțile ?

Țesătorului i se dusese vestea că le știe pe toate dinainte, și multora le era teamă de el, deoarece îi mersese buhul că se preschimbă în lighioană ca să cutreiere noaptea prin brusă. Avînd răspunsul gata la toate, zicea adesea, pipăindu-și nasul :

– Atîta vreme cît nasul o să vă steie în mijlocul feței, o să recunoașteți că am dreptate.

Apoi își reluă lucrul.

– Cred c-ar cam fi timpul de rugăciune, rosti Mussa plimbîndu-și ochii pe cer.

Din unicul buzunar al bubuului[1], cel mai în etate dintre ei scoase un ceasornic și spuse :

– Mai avem puțin. Și se porni să povestească : Am făcut și eu războiul din 1914–18. Mussa, aici de față, a venit și el după mine, în 15, mi-amintesc de asta tot așa de bine ca și de cușcușul pe care l-am mîncat aseară. Blaise Diagne a venit să-mi strîngă mîna – eram caporal – apoi ne-a adunat la un loc și numai ce-l auzim predicîndu-ne cum că regele alb se bizuie pe noi ca să-i alunge pe nemți acasă la ei. Nu vă mai spun nimic de Verdun, nici de Dardanele și nici de Salonic, unde au căzut tiraliorii cu miile. Mi-am pierdut acolo un unchi și un frate. Tot acolo m-am procopsit și cu gazul ăsta pe

[1] Un fel de halat larg, purtat de negrii din Senegal (n. r.).

care-l mai simt şi azi în bojoci. N-am văzut în viaţa mea atîţia morţi. Deşi era tare frig, o pornisem la atac cu iataganele. Soldaţii albi strigau de-a valma cu noi : „*Lakbactdiacum !*"[1] După asta am fost decorat de colonel... Da-da ! Mi-am meritat medaliile cu vîrf şi îndesat, şi tot atunci mi-au dăruit şi bastonul ăsta, spuse el ridicînd în sus bîta. Ei, şi-acum trebuie să vă mărturisesc c-am avut şi eu legături cu femei albe – ce vreţi, bărbatu-i bărbat oriunde ar fi sub soare – dar nu-i mai puţin adevărat că nu mi-a trăsnit niciodată prin cap să iau vreuna din ele de nevastă şi nici s-o aduc cu mine...

– Bine, bine, cred că-i adevărat ce spui, frăţine-meu, dar să nu uităm că pe vremea vechilor regi Damel[2] din M'bula Salum, unde-am văzut eu lumina zilei, orice bărbat care pornea la bătălie făgăduia să se întoarcă cu o sclavă.

– Eşti un vrăjitor, Massiré, izbucni mînios cel mai vîrstnic dintre ei, simţind sfidarea. Tu ar trebui să vorbeşti la urmă şi să taci cel dintîi.

– Sînt vrăjitorul lui dumnezeu !

– Iartă-ne, dumnezeule mare, rosti imamul, e ora de rugăciune.

Massiré, lîngă uşa de lemn a moscheii, îşi duse la gură amîndouă palmele în chip de pîlnie şi chemă pe toţi credincioşii la rugăciune. Vocea-i gravă se pierdea undeva departe ; trecătorii întorceau capul ca să o audă mai bine, şi dacă nu înţelegeau tîlcul cuvintelor arabe, ştiau în schimb care era rostul acelei chemări. Vocea lui însufleţită

---

[1] Verset din *Coran* pe care-l rostesc musulmanii în timpul bătăliilor sperînd ca astfel să fie apăraţi de gloanţele duşmanilor (n. r.).

[2] Numele vechilor regi din Senegalui de Nord (n. ed. fr.).

și melodioasă pătrundea în inimile lor mai adînc decît orice altă vorbire seacă, lipsită de căldură.

Apoi credincioșii se împrăștiară, grăbindu-se să găsească un ibric ori o cană pentru spălarea rituală a mîinilor și picioarelor. Pentru oamenii aceștia viața nu înseamnă nimic ; valoare au numai îndatoririle religioase ; existența lor nu-i decît o simplă trăsură de unire între naștere și moarte. Un drum fără întortocheri. După îngenunchere, vor aștepta ultima rugăciune ce va avea loc o dată cu primul surîs al serii, adică la apariția stelelor, după care, agale, cu inima ușoară, se vor împrăștia din nou, urîndu-și noapte bună.

Vocea muezinului, străbătînd pînă în casa familiei Faye, o smulse pe Rokhaya din tînguielile sale. La rugăciune se cuvenea să ia parte cu toții. Ca la un semn, femeile se iviră care dincotro, așezîndu-se în spatele bărbaților ; apoi veni rîndul copiilor, pe care mamele îi orînduiră la locul cuvenit, repetînd aceleași versete din Coran, psalmodiate, doar la cîțiva pași de ele, de către stăpînii lor. Femeile se supuneau cu mult devotament ritualului rugăciunii : după o ritmică aplecare de mijloc, se ridicau, ca să se așeze apoi cu grație la pămînt, într-o desăvîrșită armonie de ansamblu ; aveau capul acoperit cu un fel de bariș alb sau colorat. Femeile acestea reaminteau de altele, pe cele ale nomazilor, pe care ceasul sfînt al rugăciunii le surprindea în plin deșert și pentru care, în afară de clipa închinăciunii, viața n-avea însemnătate. După încheierea rugăciunii, capetele începeau să se legene dintr-o parte într-alta, degetul arătător să se agite de sus în jos, iar buzele să se deschidă și să se închidă într-un ușor plescăit ; apăreau apoi mătăniile din

lemn de abanos încrustat cu fire de argint sau din mărgele de coral ; și un slab fîșîit se răspîndea de îndată ce boabele mătăniilor începeau să alunece printre degete.

Noaptea se lăsa învăluită parcă de vrajă. În penumbră, mulțimea cufundată în rugăciune nu se mai ghicea decît după albeața basmalelor. Într-un tîrziu, femeile plecară una cîte una spre locuințele lor ; dar, înainte de a se despărți, își împreunau mîinile într-un gest fratern de dragoste către dumnezeu, ducîndu-și arătătorul la obraz.

La Fayène, în mijlocul încăperii din inima clădirii, bărbații și femeile, strînși în jurul cinei, își muiau mîinile în blidul comun ; era supa de seară. Un orb stătea în pragul ușii, milogindu-se cu glas pițigăiat.

– Făptură a lui dumnezeu, adă strachina, spuse stăpînul.

Orbul, sprijinit în cîrjă și ajutat de finețea auzului, înaintă bîjbîind și întinse strachina, care fu umplută numaidecît.

– Dumnezeu să vă primească în împărăția lui, nemărginita-i bunătate să vă mîne în rai și să vă călăuzească pe acest pămînt... Sfîntul profet să vă aibă în paza lui, toate relele să cadă pe capul dușmanilor, Allah să vă ferească de ispită !

Răspunseră cu toții : „Amin, amin !“, în timp ce orbul continua :

– Dumnezeu să vă dea ani mulți, să vedeți pe copiii copiilor voștri și ei să vadă pe copiii copiilor lor !

Iar ei repetau iarăși și iarăși cu toții : „Amin, amin !“

În sfîrșit, milogul plecă.

– Seynabu, mîine să cureți odaia de musafiri, porunci Amadu fiicei sale mai mari.

– Sosește fratele tău cu nevasta, adăugă Rokhaya, oțărîtă.

– Ei, ce-a fost a fost ! De-acuma nu mai ai asupra lui fecioru-tău nici o putere, și eu la fel. Trebuie să-ți intre însă în cap că, dacă nu i-ar fi păsat de noi, nu s-ar mai fi întors.

– Mai bine și-ar fi lăsat oasele în război decît să facă ce-a făcut. Dacă... dacă mi-ar fi trecut măcar prin cap una ca asta, l-aș fi gîtuit, uite, cu mîna asta, spuse femeia, scoțîndu-și mîna din blid ca să le-o arate și celorlalți.

– Vezi că te-aud copiii, o dojeni bărbatul.

Drept orice răspuns, ea rosti sculîndu-se :

– Petreceți noaptea în pace !

Nu închise ochii toată noaptea. În creierul ei istovit se depănau primii ani de căsnicie. Cei dintîi copii îi muriseră, unul după altul, la naștere. Lumea vorbea că la mijloc ar fi un deochi. Cînd se simți din nou însărcinată, se hotărî – spre a-și scăpa pruncul de la moarte – să cutreiere ținutul în lung și-n lat pînă o da de-un vrăjitor. (Într-o țară în care sterilitatea e privită cu ochi răi, o femeie fără odraslă nu poate trăi printre rivalele sale. De multe ori bărbatul cere divorțul, zestrea i se restituie și rușinea se abate asupra familiei. Dar se întîmplă și cazuri cînd femeia se remărită și dă naștere unui urmaș.)

Era o noapte ca aceasta cînd Rokhaya aduse pe lume un băiat. A plîns de s-a omorît, nu de durere, ci din pricina îndoielii care tot îi mai sfîșia inima. Înghițise tot soiul de doftorii, se înconjurase de amulete, de coarne și de rădăcini care s-o ferească de deochi. La opt zile după naștere a găurit lobul de la urechea stîngă a copilului,

dindu-i numele de Hare-Yala (Aşteaptă-pe-dumnezeu). Timp de şapte ani la rînd, în fiece vineri, ieşea îmbrăcată în zdrenţe şi se umilea cerşind. Pricina cerşetoriei ei nu mai era o taină pentru nimeni. Iar necontenitele-i alergături atraseră un fel de simpatie amestecată cu milă asupra acestei mame care se făcea luntre şi punte pentru ca noul-născut să-i trăiască. În toate aceste împrejurări femeile bătrîne o ajutară cu multe poveţe.

Mai tîrziu trebui să lupte împotriva bolilor. Cînd pruncul dădu primele semne ale unei boli de copii, ea nici nu vru să audă de „doctor". Tot atunci începu să se ocupe şi de vrăji. Ieşea noaptea cu copilul în cîrcă şi nu se întorcea decît în zori. Nimic n-o mai interesa ; micuţul ei trebuia să trăiască. Atunci cînd fu adusă în casă cea de-a doua nevastă, ea simţi o mare uşurare şi se îndeletnici şi mai în voie cu vrăjitoriile. În sfîrşit, veni şi a treia soţie, care-i uşură viaţa şi mai mult.

Lumea zicea că se cam scrîntise la cap, dar ea dobîndise o adîncă pricepere în ale maternităţii. Mamele o consultau deseori cînd era vorba de metehnele fetelor ; unele îi cereau sfaturi cînd aveau vreun necaz cu ginerii, iar ea îşi dădea toată silinţa să le ajute. Rivalele, care, la început, o ocoleau cu teamă, începură să se simtă ocrotite.

Cînd se despărţise de feciorul-său, acesta avea nouăsprezece ani împliniţi. Era nevoie de soldaţi pentru ţara albilor. Şi fu pe punctul de a înnebuni de durere în ziua cînd află vestea ; în vinerea următoare se zăvorî în casă împreună cu el şi-i recomandă să nu care cumva să se lepede de fetişurile pe care i le pregătise, amintindu-i cum că lemnul cutare trebuie aruncat în

mare, iar cutare praf trebuie înghițit înainte de-a băga în gură vreo mîncare europeană.

Și fecioru-său plecă ; tot timpul cît durară ostilitățile primi de la el vești de pe toate fronturile. Cînd sosi răvașul în care-i anunță că e rănit, căzu la pat, bocindu-se ca și cînd Hare-Yala al ei ar fi închis ochii pentru totdeauna. Mai mult, împărți în dreapta și-n stînga pomeni, așa că în cele din urmă unii îl crezură dus pe cealaltă lume.

În zori, hora amintirilor se potoli, în sfîrșit. Adormi... Somnul fu o adevărată binefacere.

O dată cu cîntatul cocoșilor, maiurile porniră să lovească de zor în piuă, răsunînd din gospodărie în gospodărie, ca o chemare la muncă. Seynabu, mai mult goală decît îmbrăcată, pisa și ea mei. În lumina slabă a zorilor, trupu-i se confunda cu trunchiul manghierului, arborele din spatele ei. Cînta încetișor, în cadența unei străvechi melopei. Vocea-i dulce se îngîna cu clinchetul brățărilor. Trupul ei negru, alintat de razele soarelui care se furișau printre crestele copacilor, lucea scăldat în sudoarea ce i se prelingea spre fîșia de pînză care-i acoperea mijlocul. Sînul împlinit sălta o dată cu unduirea umerilor.

– Hei, Seynabu, pot veni să cern ? o întrebă mamă-sa ieșind din camera conjugală.

– Încă nu ; dar poți pregăti *quinquiliba* [1].

În jurul fetei, găinile ciuguleau boabele risipite pe jos, scormonind țărîna cu ghearele.

---

[1] O fiertură de ierburi, un soi de ceai pe care-l beau băștinașii (n. ed. fr.).

– Ia pleacă şi-ţi pune cămaşa... Nu ţi-e ruşine să te arăţi goală ? o dojeni mamă-sa.

Supusă, fata se îmbrăcă într-un fel de bluză cu mînecile bufante, scurte pînă la cot. Toţi ai casei erau în picioare, fiecare întrebînd pe celălalt dacă dormise bine.

– Seynabu Faye, cum ai dormit azi-noapte ? se auzi o voce de bărbat.

Cercetînd locul de unde putea veni întrebarea, se înălţă în vîrful picioarelor şi zări peste gard o cască albă ce se agita într-una.

– Diagne ! Nu te văzusem. Cum ai dormit azi-noapte?

– În pace !... Şi ai tăi ?

– În pace ! răspunse fata. Vezi, n-ai venit ieri. Şi eu care te-am aşteptat...

– Vai de mine ! De-ai şti cîtă treabă am avut ieri la birou... Cînd nu-s eu acolo, toate merg alandala, ne vin nişte ţîngăi care habar n-au de nimic... Aud că frate-tău soseşte azi cu o albă, e-adevărat ?

– Cine ţi-a mai spus una ca asta ? răspunse Seynabu şi, prefăcîndu-se că se miră, îşi duse degetul la bărbie.

– L-am auzit pe Samba Raba povestind în prăvălia lui moş Gomis.

– E-adevărat !

– Şi-atunci ce spune tata Mussa ? N-a sărit casa în aer ?

– N-a sărit. Maică-sa însă n-a băgat aseară nimic în gură. Azi n-am dat încă ochii cu ea ; de obicei se scoală cea dintîi.

– O fi murit, te pomeneşti.

– Vorbeşti şi tu ca să n-adormi. Da ia spune, vii diseară ?

– Ce-mi dai dacă vin ?

– Ce-ți cere inima.

Diagne se simți măgulit în orgoliul lui de bărbat. Era drept că ea nu-i refuza nimic... „Păcat că-i atît de tînără – își spunea el – căci la vîrsta asta fetele rămîn însărcinate numaidecît."

– Ei, Seynabu ! Nu mai aud maiul ! strigă maică-sa din bucătărie.

– Aicea sînt ! se grăbi să răspundă fata. Apoi adăugă în șoaptă, pentru băiat : Pe diseară.

– Bine, vin cu toată ceata.

Somnoroși, copiii ieșeau de pretutindeni, căscînd. Se spălau bine-bine pe față, apoi li se dădeau resturile de la cina din ajun, care – zice-se – „trezesc mintea". Pe urmă o porneau spre *Dara* [1], unde învățau să buchisească la cartea profetului.

Razele soarelui începură să răscoacă zidurile de chirpici și să încingă acoperișurile de tablă, care din cînd în cînd trosneau încetișor.

La prînz se adunară cu mic, cu mare. Toată lumea era cu gîndul la apropiata sosire a lui Umar. Pînă la acea oră bătrînul nu pomenise încă nimic. Ocolind privirile întrebătoare ale celorlalți, cugeta la tot ceea ce auzise. Cît despre mama Rokhaya, nimeni n-o zărise în dimineața aceea.

– Amadu, ai să te duci să-i întîmpini în port... Seynabu... gata-i odaia ?

– Da, tată, răspunse fata, neîndrăznind să ridice ochii și încremenind cu degetele pe blid.

Părintele reluă :

– De azi înainte să nu care cumva să-mi mai pomenească cineva de ei. De alungat din casă n-am să-i alung,

[1] Școala musulmană (n. ed. fr.).

căci lumea ar zice numaidecît : „Iată, feciorul lui Mussa a ajuns pe drumuri..." Am să-i vorbesc... De altfel, să i-o spui și tu, Amadu.

– Mussa... începu frate-său, punînd în strachină cocoloșul de orez pe care se pregătea să-l bage în gură. Trebuie multă chibzuială înainte de a lua vreo hotărîre. Băiatul tău e mare acum, cogeamite bărbatul. Și știe la ce să se aștepte după o asemenea faptă, iar dacă tu o să te porți altfel de cum se cuvine, dac-ai să-l jignești cu ceva, o să-ți muști mîinile mai tîrziu. Înainte de toate trebuie să vezi ce are să-ți spună el.

– Păi sigur, tu întotdeauna i-ai ținut parte ! Cînd am vrut să-l trimit în Mauritania ca să învețe Coranul, tu te-ai împotrivit, și din pricina ta a trebuit să-l dau la școală. Și, acum, poftim unde-am ajuns ! Cum o să trăiască o albă cu noi ? Nu te-ai întrebat pînă acuma ? O să poată pisa mei ? O să catadicsească să mănînce din același blid cu noi ? O să-i părem destul de curați, sau are să strîmbe din nas, așa cum fac cei de neamul ei, care n-au venit aici decît ca să ne jupoaie ?

– Nu uita ce era fiu-tău înainte de-a pleca... Numai războiul e de vină.

– Am făcut și eu războiul și l-ai făcut și tu. Ce dacă ?

– Cunoaște Coranul pe de rost, ca și tine ; cît privește pe nevastă-sa, sînt sigur c-a lămurit-o bine despre felul nostru de viață. Cu toate că el s-a schimbat, există o...

– Ehei ! S-a întors lumea pe dos ! se amestecă Aminata.

– Pe tine, nevastă, nu te-a întrebat nimeni nimic.

– N-am spus decît că s-a întors lumea pe dos.

– Cînd vorbesc bărbații, o femeie care are cît de cît bun-simț trebuie să tacă ! exclamă Amadu oarecum enervat, apoi urmă : Bine, o să mă duc să-i întîmpin cu băiatul lui Gomis. Nu trebuie să ne pierdem mințile din pricina femeii, mai ales că nu știm nimic despre ea...

Amadu Faye avea o nemărginită stimă pentru nepotul său. Prînzul se sfîrși într-o liniște mormîntală.

Vaporul ocoli ultimul golf. Cartierul Budoli se vedea departe, cu acoperișurile sale argintii sclipind sub razele asfințitului. Cheiurile, într-o inegală aliniere, păreau că ies din apă. Vaporul luneca pe întinsul luciu, pescari cu brațe vînjoase vîsleau să-i iasă în întîmpinare. Sosirea lui adunase o droaie de gură-cască ; vestea se răspîndise cu iuțeala focului iscat în brusă și ațîțat de vînt. Era adunat acolo tot orașul, „de la stăpîn pînă la slugă". Pe chei domnea mare fierbere ; hohote de rîs, șușoteli în fel de fel de dialecte, saluturi care nu se mai sfîrșeau, întrebări și răspunsuri rostite cu glas puternic. Întîlneai femei din tribul *diola* purtînd pe cap damigene, cu un nemaipomenit simț al echilibrului, și frumuseți care treceau nepăsătoare ; veșminte pestrițe care-ți luau ochii, torsuri goale, costume de o extremă albeață, bubuuri pe care vîntul le umfla ca pe niște pînze de corabie.

După îndeplinirea formalităților, călătorii începură să coboare în port.

– Se prea poate să nu fi venit nimeni să ne întîmpine. Vezi, nu-ți uita casca, îi recomandă Umar neveste-si.

– Vai, mi-e frică, spuse ea deodată.

– Și mie, deși mă întorc la ai mei. Haide, trebuie să ne stăpînim, altfel lucrurile or să iasă rău... Apoi adă-

ugă, oarecum ironic : De altfel, ne-ar fi cam greu să ne întoarcem de unde-am venit...

Îi era şi lui teamă ; simţea că-i curge prin vine ceva rece şi că palmele i se acoperiseră de sudoare.

– Hai, eşti gata ?

– Stai puţin să mă uit pe geam... Ştii ce de lume e ? !

– Taică-meu nu-i, asta ţi-o pot spune dinainte.

Luîndu-şi inima în dinţi, bărbatul ieşi şi se pomeni nas în nas cu inamicul de dimineaţă. Se cercetară amîndoi din ochi, iar albul nu-şi ascunse ura. În faţa acestei priviri veninoase, Faye fu gata să tabere din nou pe el, cînd Isabelle, ivindu-se în uşa cabinei, îl trase după ea.

Ajunseră pe pasarelă. O clipă, Umar măsură mulţimea cu un aer nepăsător. Cît despre Isabelle, ea simţi că toţi ochii aceia lucioşi o străpung pînă în adîncul fiinţei. Era gata-gata să-şi piardă echilibrul, însă Umar, cu o supleţe de tînăr animal, o prinse zdravăn de braţ. Ea ar fi preferat să străbată iadul decît să înfrunte privirile acelea aţintite asupră-i, pline de-atîta lacomă curiozitate. Umar continua s-o susţină şi traversară astfel puntea. Cînd puseră piciorul pe pămînt, zidul de gură-cască se deschise, după care se închise din nou în urma lor. La capăt de tot se afla Amadu, care-i aştepta, cu chipul niţel încruntat ; era însoţit de un tînăr ce părea cam de vîrsta lui Faye.

– Isabelle, iată-l pe unchiul meu.

Ea scoase o batistă şi-şi şterse faţa. Cei doi bărbaţi îşi strînseră mîna. Umar îşi prezentă soţia, apoi se întoarse spre tînăr şi, recunoscîndu-se, se aruncară unul în braţele celuilalt.

– Tu, Gomis ? Te credeam la Dakar ! Îți prezint pe nevastă-mea...

– Doamnă, zise el înclinîndu-se, sînt fericit că mă număr printre primele dumneavoastră cunoștințe pe pămînt african.

– Mulțumesc, răspunse ea.

Amadu spuse în dialect *uolof* că era timpul să plece.

– E-a ta rabla asta ? Crezi c-o să încăpem cu tot calabalîcul ?

– Urcă-te și vedem noi.

Pe asfalt, vehiculul înainta repede și lin. Tînărul opri în piața mare, unde trebuia să coboare unchiul, care mai strînse o dată mîna Isabellei. Rămaseră numai ei trei.

– Ia spune-mi, dragule, cum merg treburile pe-aici ?

– Nu prea grozav. Nu cumva ai de gînd să te faci șofer ?

– Aș... Fii pe pace, am alte planuri.

– Se vorbea la debarcader că l-ai snopit în bătaie pe girantul de la Cosono...

Așezată între cei doi bărbați, Isabelle nici nu se clintea măcar. Gomis urmă :

– Ți-a scăpat, da trebuia să-l zvîrli peste bord ; e cea mai mare canalie din regiune, scuzați-mi limbajul, doamnă. La el în prăvălie îi cîrpește pe toți ; iar pe stradă pretinde să fie salutat de toată lumea.

– De unde-a picat și ăsta ?

– De la Haute-Volta [1].

– Și de cît timp e-aici ?

– De-aproape doi ani.

– Bătrînii ce spun ?

---

[1] Ținut din Africa occidentală (n. r.).

– Ce să spună, nici capul nu-i doare, fiindcă de ei nu se atinge.

– Ei, și voi, tinerii ?

– Noi ? Nici noi nu putem face mare ispravă...

Faye se întoarse și rosti deodată cu glas schimbat :

– Iată-ne ajunși, nevastă.

Nici nu puseseră bine piciorul jos și toată liota de copii ai cartierului se și strînse roată în jurul lor ; croindu-și cu greu drum printre ei, Umar și Isabelle pătrunseră în Fayène ținîndu-se de mînă. Bătrîna Rokhaya îi aștepta în picioare, în mijlocul casei.

– Să-mi tai mîna dacă n-a făcut iarăși vreo vrăjitorie de-a ei... Acum opt ani, cînd am plecat, am lăsat-o în locul ăsta, și acum iat-o tot aici ; dar să nu-ți fie teamă.

– Ușor de zis...

– Oprește-te, Isabelle.

Mama și fiul se priviră îndelung. Lacrimile șiroiau pe obrazul bătrînei ; simțea că i se sfîșie inima văzîndu-și feciorul ținînd de mînă o femeie albă... Cine era femeia asta ? Și de ce-i urmase fiul pînă aici ? Îi răpise oare dragostea pe care i-o datora Hare al său ? Nu știa oare că ea, bătrîna Rokhaya, nu avea nimic comun cu albii ? Atunci ce voia alba asta de la feciorul ei ? Oare în țara albilor nu se mai aflau destui bărbați, de se porniseră fetele lor să se mărite cu negri ? De ce boală suferise Hare ca să se însoare cu femeia asta ? Așadar, negresele nu-i mai sînt pe plac și nici destul de frumoase pentru el.

Întrebările i se îmbulzeau în minte, se ciocneau, o sfîșiau. Se simțea străpunsă de durerea aceea pe care-o resimte numai o femeie care-a purtat un prunc la sîn.

Bătrîna se uită lung și cercetător la „albă“. Pentru dînsa, Isabelle nu era o femeie.

Isabelle n-ar fi putut spune dacă ea era subiectul dramei ce se juca între mamă și fiu. În cele din urmă, Rokhaya se aruncă în brațele lui Faye cu un hohot de plîns.

– Puișorul mamei ! Băiețelul meu, Hare-Yala al meu !

– Nu plînge, mamă... Doar n-am murit.

Palma-i aspră, mîna-i de femeie care rămăsese încă roabă bărbatului, dezmierda obrazul lui Umar, rămas tot copil pentru dînsa.

– Ești tot tînăr, fără barbă... oh, băiatul meu, trebuie să fii obosit !

– Nu sînt singur, mamă.

Bucuria revederii o făcuse să-și uite crunta dezamăgire. Își mușcă buzele. Isabelle se apropiase de bărbatul ei.

– *Bonsour, Madame,* rosti Rokhaya strîngînd mîna norei. (Mulți *uolofi* leagă două-trei vorbe franțuzești. Dacă le pronunță prost, vina e a coardelor lor vocale.)

– Bună ziua, mamă, răspunse Isabelle.

Rokhaya păstră mîna albei într-a sa, apoi o trase pe Isabelle în încăperea vecină. Cu toată împotrivirea ei, încerca un tainic simțămînt de femeie și de mamă. Ceea ce o însuflețea nu era altceva decît dreptul ei matern, dragostea unei mame care vede în rodul pîntecului său o parte din propria sa ființă, pe care trebuie să-l ocrotească și pe care e veșnic gata să-l apere.

Își căută cuvintele, apoi spuse :

– Foa'te f'umoasă... Madam... papa... mama, F'ansa.

– Da, răspunse tînăra femeie într-o suflare.

– F'ansa... Departe... Tu obosită ?... V'ei do'mi ?

Și arătă Isabellei un pat de fier.

Vorbea scuturînd din cap. Sub privirea-i sfredelitoare, Isabelle își plecă ochii. Deși vorbele soacrei nu spuneau nimic care s-o neliniștească, ea era totuși speriată. Iar

faptul că nu înțelegea decît pe jumătate ceea ce-i spunea Rokhaya o descuraja și mai mult. O cercetă furiș pe bătrînă, al cărei bariș înnodat peste cap lăsa să i se vadă cîteva șuvițe sure.

– *Yaye*[1]... chemă Faye.

– *Caye*[2]... răspunse bătrîna.

– Nu știam că tulbur o convorbire așa de intimă, zise Umar pătrunzînd în încăpere, apoi adăugă : Auzi, mama spune că ești frumoasă și speră să fii o soție bună. Acum vino cu mine să te prezint întregii familii Faye. Trebuie să știi că toți ceilalți au asupra noastră același drept ca și maică-mea ; fără să mai vorbim de cele două neveste ale unchiului.

– Sper că tu n-ai să-l imiți nici pe tatăl și nici pe unchiu-tău ?

– Nu se știe niciodată !

– Ticălosule !

– Dacă i-aș spune mamei ce-ai zis ?! exclamă el rîzînd. Aici femeile trebuie să arate respect față de soțul și stăpînul lor.

Și o scutură de bărbie.

– Nu-i nimic, dar trei neveste pentru un singur bărbat e prea mult. E un lucru pe care n-am să-l înțeleg niciodată...

– Vorbești cam mult, și mult prea mult ca să mai și gîndești cum trebuie, rosti el sentențios.

Isabelle făcu astfel cunoștință cu noua-i familie.

Soarele, ajuns la asfințit, întîrzia prin frunzișul copacilor uriași.

---

[1] Mamă (n. ed. fr.).
[2] Vino (n. ed. fr.).

Camera ce le fusese destinată nu avea nimic deosebit : un străvechi pat de metal, un scaun din lemn de *tara*, iar pereții spoiți cu var.

Ceva totuși îl neliniștea pe Umar.

– Cred că tata nu vrea să ne vadă, și asta mă mîhnește, lămuri el.

– Ne mîhnește pe amîndoi, dar din moment ce sînt cu tine nu asta-i esențialul ?

– Odihnește-te, zise el. Eu trebuie să-mi revăd vecinii.

Și, așa cum cere politețea africană atunci cînd cineva se întoarce dintr-o lungă călătorie, Umar porni să facă vizitele cuvenite.

Nimic nu se schimbase : aceleași cărărui în evantaliu, aceleași cocioabe gata să se dărîme în orice clipă, aceleași mormane de gunoi ; o viață care colcăia îngrămădită acolo. Pe maidane, droaie de ploduri care se jucau. Umar nu-i recunoștea ; unii din ei crescuseră, alții veniseră pe lume între timp. Întîlnea fete care, la plecarea lui, mai erau încă niște copile, iar acum le regăsea mame și de nerecunoscut. Vecinii, curioși să-i vadă „jumătatea", îl pofteau cu nevasta ; el le promitea tuturor că le-o va prezenta în curînd.

Dar vizita cea mai delicată fu la familia logodnicei sale. Cunoscînd intențiile maică-si, voi să se întoarcă din drum ; dar puștii îl zăriseră de departe și-i ieșiră în întîmpinare.

Îl primi chiar mama, care-l pofti să intre.

– Aïda, chemă ea, vino să dai ziua bună bărbatului tău.

O fetișcană sfioasă se apropie și se așeză în genunchi la picioarele lui Umar. Avea pielea foarte închisă, ochii imenși. El se grăbi s-o ridice.

– N-am venit decît ca să vă spun bun găsit.

– E foarte frumos din partea ta. Nevasta ce-ți face ? întrebă mama.

– Slavă domnului ! fu răspunsul.

Era gata să se înceapă una din acele interminabile convorbiri care l-ar fi stînjenit cu atît mai mult cu cît el venise să strice logodna. Așa că se hotărî deodată :

– Vă cer iertare la amîndouă, dar nu mă pot căsători cu Aïda.

– Da văd că nu te sfiești să i-o torni omului în față, sări bătrîna. Unde-ai învățat asta, în țara albilor ? Află că nu tot ce zboară se mănîncă. Dar poate că te grăbești să te întorci de unde-ai venit ?

Mama Safietu avea reputația că vorbește întotdeauna cu subînțelesuri. Toate astea îl iritară pe Faye.

– N-am spus de loc așa ceva. Dacă am venit să iau înapoi cuvîntul dat de mama, am făcut-o numai din respect... Cît despre cea de-a doua vorbă, apoi nu alege nimeni un bariz pentru culoarea, ci pentru trăinicia lui. M-am dus. Ziua bună lui tata Suleiman.

Fata îl însoți pînă la ușă.

– Hare, zise ea, nu fi supărat. Mama n-a vrut să te jignească. Nu v-ați înțeles cum trebuie, asta-i tot.

La întoarcere, Umar povesti mamei sale toată convorbirea. Rokhaya făgădui să aranjeze ea lucrurile.

În seara aceea se culcară devreme.

II

Piața mare se afla așezată între piața mică și cartierul Santhiaba. Era un vast patrulater de unde străduțele porneau în evantai. O umbreau manghieri, mahoni și un bomeax [1] uriaș, ale cărui rădăcini semănau cu niște trupuri de copilași culcați. În piața aceasta se instalase bătrînul negustor Gomis și-și întemeiase o familie.

Găseai la el tot ce-ți trebuia : luminări, gaz pentru lampă, tutun brut, tabac de tras pe nas, stofe, bijuterii ieftine...

Prăvălia lui mai era și locul de întîlnire al tineretului. Cînd timpul era frumos, tinerii scoteau băncile afară și, spre seară, se adunau dinaintea ușii, sub copaci.

– Bună ziua, moș Gomis... Jean n-a venit încă ? întrebă cineva.

– Nu, doctore... Dar trebuie să pice dintr-un moment într-altul ; a trecut mai adineauri cu Faye.

– Da nu cumva știi dacă se duce diseară la Boucot ?

– Asta nu ți-aș putea spune, fiule, răspunse negustorul.

Doctorul se așeză și despături un ziar. Era un om de vreo treizeci și doi, treizeci și cinci de ani ; pe obraji

[1] Arbori din regiunile tropicale (n. r.).

purta două mici cicatrice – semnele distinctive ale tribului său. Vorba lui greoaie, accentul tărăgănat vădeau îndeajuns de bine că nu era de prin partea locului. Se născuse la Dahomey, căruia i se mai zice „Carticrul latin" al Africii Occidentale Franceze.

– Bună, Agbo, salută cu un gest firesc un nou-venit, care se strecură în prăvălie.

– Bună seara, Diagne, răspunse Gomis fără să-și ridice ochii din ziar.

Mai apoi Diagne veni să se așeze lîngă el. Şi cît ai bate din palme, se adună acolo o ceată de tineri. Printre aceștia se afla M'bup, care lucra la Cosono, îmbrăcat după obiceiul pămîntului cu un caftan siniliu și ținîndu-și casca subsuoară ; Dieng, comisionar de mărfuri la aceeași firmă, îmbrăcat și el la fel ; învățătorul Seck, pe care directorul școlii îl silea să umble îmbrăcat ca europenii, și mulți alții...

– Dieng, vii diseară cu mine ? întrebă Diagne.

– Nu vin, am treabă la familia Faye.

– Spune mai bine că ți-e frică de moşu...

– O sută de ani să treacă și tot n-am să te înțeleg, Diagne ! intră în vorbă Agbo, doctorul. Te ții de toate fetișcanele, într-o seară la una, a doua zi la alta. Cum naiba faci de ieși la socoteală cu lefușoara ta ?

– N-o mai lua pe ocolite și spune-mi mai bine de-a dreptul să-ți plătesc datoria ; e drept că-ți sînt dator, dar, te poftesc, slăbește-mă cu predica...

– Ei, n-o lua și tu așa... N-am vrut să spun asta.

– Recunoaște mai bine că n-ai fi în stare să faci ceea ce fac eu.

– Cît despre asta, sînt cu totul de părerea ta !

– Da sfîrșiți odată ! Nu-i zi lăsată de la dumnezeu să

nu vă ciorovăiţi, le-o reteză învăţătorul, care reuşea să se facă ascultat aici ca şi în clasă.

Deodată maşina lui Gomis cel tînăr frînă într-un nor de praf şi opri drept în faţa prăvăliei.

– Ce face Faye ?

– Face foarte bine, domnule Seck, răspunse Jean Gomis rîzînd de el.

– Ia spune, e frumoasă nevastă-sa ? întrebă M'bup. Şi ce limbă vorbeşte, dialectul *diola,* sau portugheza ?

Auzind întrebarea, izbucniră cu toţii în rîs.

– E bine făcută, nu prea înaltă, cu părul deschis şi mătăsos, are-o voce plăcută... Şi, din păcate, nu ştie decît franţuzeşte, sau poate că şi latineşte. Tu vorbeşti latineşte ?

– Fugi de-aici ! strigă acesta, limbajul ăla în care flecăresc crocodilii ?

Şi îşi însoţi vorbele de gesturi adecvate.

– Ce i-o fi venit lui Faye s-o aducă aici ? întrebă Diagne ridicînd din umeri. La Dakar sau la Saint-Louis, calea-valea... Taică-său e foc şi pară ; am aflat azi-dimineaţă de la Seyna [1]... Eu, unul, n-aş face o prostie ca asta.

– Căsătoria nu-i o prostie, Diagne.

– Cum, cu o albă ? Să-mi pui ici în mînă cît aur e pe lume şi tot n-aş face una ca asta. Ar fi peste putinţă să ne înţelegem.

– Sînt cu totul de părerea ta. Un negru nu poate trăi cu o albă... Mai cu seamă cînd compatrioţii ei fac ceea ce fac în timpul recoltelor. Şi-acum, iată pe unul de-ai noştri care ne obligă s-avem tot timpul în faţa ochilor o

---

[1] Diminutiv de la Seynabu (n. ed. fr.).

femeie albă... Dar la ce să ne mai întrebăm ce și cum ? E vîndut lor, asta-i ! încheie comisionarul.

– Se pare că Faye ți-a cam scărmănat patronul pe vapor, spuse unul din grup.

– De un singur lucru îmi pare rău, însă, că nu l-a zvîrlit în apă.

– Eu îl cunosc pe Umar, se amestecă și Diagne. N-are certificat de studii ; tot ceea ce știe să facă e să pescuiască. Și, fiindcă s-a întors cu o albă, sînteți cu toții gata să-l luați drept un erou. În Europa asemenea femei se găsesc pe toate drumurile. Niște gîște ! Întrebați pe cei care-au făcut războiul.

– Vorbești cu păcat, Diagne. Tu-l cunoști mai bine ca noi toți. Dar cum auzi că se vorbește de cineva, devii îndată grosolan și invidios... Ia spune-ne și nouă de ce-a fost dat afară din școală Umar ? continuă fiul negustorului. Să ți-o spun tot eu. Se furase o carte, nimeni nu știa cine anume era vinovatul. După cîteva zile de cercetări zadarnice, au fost pedepsiți cei mai zurbagii din școală – printre care și Umar – în speranța că vinovatul va fi și el printre aceștia. Cum Umar se știa nevinovat, n-a vrut să se supună pedepsei. Atunci directorul l-a luat la palme. Nu vă mai spun că nici Faye nu s-a lăsat mai prejos și că l-a umplut de sînge pe director, fapt pentru care a fost dat afară din școală. Dar stați că lucrurile nu s-au oprit aici. Cartea o furase un băiat – un anume Dominique – și cînd a aflat Faye despre asta, i-a tras o mamă de bătaie soră cu moartea. După aceea, cu toate stăruințele părinților, Faye n-a mai vrut să se întoarcă la școală nici în ruptul capului, ținînd morțiș că el nu e decît un pescar ca și taică-său și nimic altceva.

Faye a luat totdeauna apărarea celor slabi. Fusese supranumit Cel-mare.

– Diagne, tu te cam ții de capul soră-si, bagă de seamă !

– Eu ? se înfierbîntă acesta, ce, ai căpiat ? Din partea mea poate să crape cu nevastă-sa cu tot. Cum s-ar zice, după părerea voastră, ar trebui să ne lepădăm cu toții de datinile strămoșești ?

– Ce are a face una cu alta ? A păși pe calea progresului nu înseamnă a-ți renega strămoșii. Sînt însă lucruri pe care n-ar mai trebui să le facem. Eu, bunăoară, nu țin de loc să mă însor cu o analfabetă, declară doctorul.

– Locul unei fete e în casă, proclamă Diagne, postîndu-se în fața celor ce-l ascultau ca spre a-i convinge mai pe deplin. De îndată ce învață carte, nu le mai sîntem pe plac. Fata mea n-are să calce în școală... Și, mai întîi, ce-ar putea învăța acolo ? Că strămoșii ei erau gali ?! Știe o lume întreagă că galii erau blonzi, cu ochii albaștri, iar ea seamănă cu un sac de cărbuni... Asta-i, li se spun numai neghiobii.

Se prăpădeau cu toții de rîs ascultîndu-l pe acest urmaș al maurilor. Căci Diagne era mauritan după tată ; maică-sa era de fel din Saint-Louis. Era un om tare bun de gură. Pentru el nu exista pe lume decît un singur lucru : fetele de care se ținea scai și cu care își toca toată leafa.

– Cu toate astea, noi ne trimitem fetele la școală, se prinse în vorbă negustorul, ivindu-se în pragul prăvăliei.

– Păi fiindc-așa cere religia voastră.

– Nu amesteca învățătura cu religia. De altfel, singura deosebire e că voi puteți avea mai multe neveste.

– Nenorocirea e că astăzi au şi ele dreptul la vot. Dar deocamdată, în aşteptarea unei legi noi – care va veni la sfîntu-aşteaptă ca s-o dărîme pe cea veche – aş vrea să am zece neveste, nu una.

– Te cred ! Fără ele, viaţa n-are nici un haz ! Însă întrebatu-te-ai măcar o dată dacă lor le place să aibă rivale ? Ce-ai spune, de pildă, dacă într-o bună dimineaţă, la sculare, nevastă-ta ţi-ar declara : „Diseară e rîndul celui de-al doilea bărbat" ?

Doctorul tăcu, iar rîsetele izbucniră din nou.

– Ar avea haz, nu zic ba. Numai că asta n-are să se întîmple cîtă vreme bărbaţii vor privi spre răsărit. Poligamia e cel mai dulce obicei.

– Da, fiindcă nu pui la socoteală încăierările dintre fraţii de acelaşi sînge, chestia moştenirilor, geloziile dintre neveste, lipsa de iubire a bărbatului şi cîte şi mai cîte... Apoi, schimbînd vorba, doctorul mai puse din nou întrebarea : Jean, te duci la Boucot ?

– Nu mai am benzină. Am făcut două drumuri pentru Faye. Ce de bagaje au avut !

– Atunci e un alb sadea !

– Nu începe iar, Diagne.

– Bine, iaca tac. Iată, vă invit diseară pe toţi.

– Unde ?

– La Fayène.

– Eu unul vin, zise Seck. Dar după aceea mergem la Aïda.

– *Aï, aï, aï,* începu să se jelească Diagne, agitîndu-şi braţele ca şi cum ar fi călcat pe jăratec ; maică-sa nu mai vrea s-audă de mine.

– Nici nu-i de mirare ! Te-ai purtat tare rău cu ea...

– Cum adică ? I-am trimis în fiecare lună cîte un mandat, şi asta timp de opt luni. Şi niciodată, auziţi voi, nici măcar o dată n-am putut să am şi eu fata ! Într-o zi, îi dau caftanul să mi-l spele. Şi ce credeţi că-mi spune pramatia aia bătrînă ? „Plăteşte-mi şi săpunul !" „Să ai să iei", i-am răspuns.

Abdulay Diagne era măscăriciul echipei. Îşi bătea joc de orice. Îi plăcea „să se bucure de viaţă", cum spunea el ; iar cînd îşi invita prietenii într-o casă sau alta, o făcea ca să-şi păstreze reputaţia de crai.

– Pe deasupra mai eşti şi nepoliticos, observă Seck.

– Mă doare-n cot ! Ei, băieţi, e ora mesei. La opt vin să-l iau pe M'bup şi pe cei care-or mai vrea să meargă.

– S-a făcut, răspunse M'bup.

După ce plecă, amuţiră cu toţii. Liniştea se aşternu din nou. Atunci se sculară unul cîte unul şi se împrăştiară.

Dorinţa fierbinte a fiecăruia era să trăiască fără să-i pese de ziua de mîine. Dar ţara, care se deştepta din letargie, îi trăgea după ea, asemeni unui fluviu care-şi tîrăşte nămolul. Viitorul lor – ca şi acela al poporului – cerea de la ei în fiece zi tot mai mult. Năzuiau la o Africă în care să nu mai trăiască nimeni drama provocată de ciocnirile dintre două rase puse faţă-n faţă.

Se însera ; contururile se estompau unul cîte unul, învăluite în amurg. Apoi, deodată, noaptea înghiţi totul.

A doua zi, dis-de-dimineaţă, Faye dete o raită prin toată casa. Cînd se întoarse în cameră, o găsi pe Isabelle stînd pe pat.

– Te-ai şi trezit ?

– Ce bine-am dormit ! răspunse ea întinzîndu-se. Nici nu ştiu cînd te-ai întors aseară.

Seynabu le servi o cafea cu chifle cumpărate de la singura brutărie din oraş. Apoi ieşiră îndreptîndu-se spre brusă. În susul apei ochiul nu întîlnea decît palmieri, cocotieri, ronieri. Pe drumul dinspre Adéane, soarele incendia crestele arborilor.

Se bălăciră cu picioarele în apa călduţă a unui rîuleţ.

– Ştii... tare-aş vrea să fac o baie, spuse Isabelle.

– Înainte vreme, vorbi el, lîngă cimitir era un loc minunat pentru scăldat.

Porniră voioşi într-acolo şi, în adevăr, rîul se dovedi a fi mult mai larg şi mai limpede. Un trunchi pe jumătate aplecat le servi drept trambulină. Nuferii acopereau suprafaţa apei, iar tufişurile dădeau un aer intim acestei piscine improvizate ; mormolocii, surprinşi în timpul somnului, se dădeau la fund. Ei, goi cum veniseră pe lume şi fără să se sinchisească de timpul care zbura, se azvîrleau, ieşeau la suprafaţă şi iarăşi se afundau în apa cristalină, rîzînd cu voioşie.

– Mi s-a făcut foame, zise Isabelle pe la amiază.

– Păcat ! E-aşa de bine aici !

– Nici un zgomot.

– Nici automobile.

– Nici metrou.

– Nici ziare.

– Nici cinema.

– Na-na ! Te-am prins. Este unul. Da, spune-mi, îţi place locul ăsta ?

– Nu cumva ai de gînd să ridici o casă aici ?

– Întocmai !

– Oh ! spuse ea, aruncîndu-i-se la piept.

Apoi alunecară amîndoi în apă.

– Şi acuma să ne întoarcem acasă.

– Nu vrei să-mi arăţi terenul ?

– Prostuţo ! De un sfert de oră calci pe locul viitoarei tale locuinţe.

– Mai venim şi după-amiază ?

– Dacă vrei tu... Casa trebuie ridicată pînă nu vin ploile.

– Cum, în trei luni ?

Cînd sosiră la Fayène, găsiră casa plină de milogi, veniţi, după obiceiul pămîntului, să-şi ceară „partea călătoriei". Bătrîna Rokhaya îi poftise să stea jos. Cu un sînge rece demn de un lord englez, Umar îi salută în treacăt, după care se închise în camera lui. Maică-sa veni să-i explice dorinţa vizitatorilor.

– Dar n-am nimic să le dau ! exclamă Umar. Cum poţi tu şti dacă am sau nu bani ?

– Dacă tu nu le dai nimic, am să le dau eu, zise ea mînioasă.

Se pregătea să iasă, cînd Isabelle, care auzise tot, îi întinse fără sfială cîteva hîrtii.

– Te-amesteci şi tu ca o deşteaptă ce eşti, răbufni Umar ţîfnos. Cum dai, eşti cea mai bună ; cum nu mai dai, încep să te bîrfească...

– N-o fac din inimă, ştii prea bine, ci numai ca să-i fac plăcere mamei tale... Altfel ar spune poate că...

– Spună ce-o pofti ! răcni dînsul scos din fire.

Afară izbucni un cor de urale. Toţi cerşetorii voiau să-i strîngă mîna lui Faye. Rokhaya se întoarse, spunînd Isabellei :

– Mulţumesc... mult... doamnă.

– Mamă, eu nu vreau să dau nimic, şi nici ea n-o să mai dea, deoarece nici noi nu avem.

Umar spusese toate acestea maică-si în dialectul lor.

– Eu am să dau, răspunse aceasta, fiindcă eu nu sînt albă.

– Aici nu-i vorba de-a fi sau de-a nu fi alb. Stai jos și-am să-ți vorbesc deschis.

Se așezară pe pat. Isabelle luă loc pe un scăunaș din lemn de *tara*.

– După ei, începu Faye, sînt un fiu bun fiindcă dau ! Închipuiește-ți însă că am nevoie de bani și că n-o să le mai dau ; ia spune, atunci ce-or să zică ?... Iată ce-or să zică : „Ia uitați-vă la Umar Faye, care se și crede alb. Nu-i decît o haimana și-un bădăran." În ochii lor voi fi atunci un fiu netrebnic, în timp ce tu ești și vei rămîne mama mea. Înțelege odată că sînt lucruri care nu trebuie să mai fie, mă gîndesc la tot ceea ce întreține trîndăvia acestor oameni...

– Da, într-un fel ai dreptate ; vezi însă că așa cer datinile noastre, și eu nu pot face altfel. Chiar dac-ar trebui să-mi vînd pînă și fîșia asta de pînză de pe mine ca să le fac pe plac, tot n-am să dau înapoi.

– O dată pentru totdeauna țin să știi că... începu Faye.

Însă Rokhaya îi curmă vorba, punîndu-i mîna la gură.

– Taci ! Nu atrage nenorocirea.

– Despre ce vorbiți ? întrebă Isabelle.

– El... mult... răutăcios, bombăni Rokhaya plecînd.

Umar scoase o țigară, o aprinse și, după ce trase cîteva fumuri, o întinse soției.

Începură de îndată să scoată dintr-o valiză flecuștețe de tot felul, apoi stofe, găteli, încălțăminte pentru mari și mici, pe care le împărțiră membrilor familiei ; iar aceștia veniră să defileze unul cîte unul prin fața Isabellei

pentru a-şi exprima recunoştinţa. Cea mai adînc mişcată fu mama soacră, căreia i se oferise o pipă tiroleză.

În cinstea acestui eveniment, Seynabu îi servi în camera lor, unde fusese pusă o masă pentru ca ei să ia prînzul singuri.

Cînd se aşezară la masă, Amadu intră pe uşă ; după ce le ură poftă bună, spuse către Isabelle :

– Mulţumesc pent'u da'u'i... Familia meu de asemenea, dumneata d'ăgusă... mult.

La cuvintele acestea pornite din inimă ea nu ştiu ce să răspundă ; şi nici el, pentru că nu cunoştea alte cuvinte franceze, nu putu spune mai mult, aşa încît plecă.

După-amiaza şi-o petrecură tot la scăldat, jucîndu-se ca nişte copii. Nu se întoarseră acasă decît seara tîrziu.

– Unde-ai fost ? întrebă maică-sa îngrijorată. Taică-tu vrea să te vadă. Du-te şi-l caută, e în odaia de rugăciune.

Bătrînul stătea pe o blană de animal ; gîtu-i deşirat ieşea ca un vrej din cămaşa lui largă şi albă. Nu întoarse capul nici cînd fecioru-său se aşeză lîngă el pe vine. Ţinea între degete un şirag de mătănii, buzele i se mişcau necontenit, în timp ce boabele mătăniilor loveau podeaua una cîte una – tac, tac, tac. După ce-şi sfîrşi rugăciunea, adună mătăniile în găoacea palmelor, suflă deasupra lor, apoi şi le trecu peste faţă, rostind în arăbeşte : „Dumnezeu e mare, dumnezeu e mare, şi Mahomet este profetul său. Să ne dea îndurarea, mila şi iertarea sa, în lumea aceasta şi în cea de dincolo. Să ne călăuzească minţile, aşa precum copilul duce pe orb de mînă..." În sfîrşit, se întoarse puţin spre fiu-său.

Umar apucă mîna care i se întindea

– Ce faci, băiete ?

– Numai pace, tată.

– Mulțumesc lui dumnezeu că te-ai întors teafăr... Te-am căutat peste tot întreagă după-amiaza.

– Am fost la heleșteu.

În timp ce vorbea cu tatăl său, Faye ținea capul plecat, jucîndu-se cu degetele, ca atunci cînd era mic. Mussa îl cerceta din ochi, să vadă cît de mult se schimbase. Umar privea în pămînt. Un african își dă seama de buna creștere a unui tînăr după purtarea acestuia, mai mult sau mai puțin îndrăzneață... (Politețea din Africa Neagră ar fi socotită în Europa timiditate.)

Tăcerea se făcu și mai apăsătoare.

– Știi că bunică-ta a murit la Dakar ?

– Știu. Mi-a scris unchiul.

Cum ar fi vrut să poată fi acum departe de taică-său, să amîne pe a doua zi întrevederea ! Era o grea încercare pentru amîndoi, căci pe amîndoi îi sfredelea același gînd. Mussa, dezarmat de muțenia fiului, întrebă :

– Ce-a fost între tine și albul acela ?

Faye istorisi tatălui cum se iscase încăierarea de pe vapor.

– Toată ziulica te-am așteptat pentru povestea asta, urmă Mussa. Administratorul m-a chemat la el din pricina ta : voia să te vadă. Capul ce se pleacă sabia nu-l taie, știi doar, nu ? Ferește-te de el, e un om cîinos la inimă.

– Bine, tată, îngînă Umar, smerit.

Mussa, văzînd supunerea fiului, porni la atac :

– Ia spune, te-ai gîndit la maică-ta în ziua căsătoriei ?

– Nespus de mult !

– Și ce ți-a spus conștiința ?

Umar rămase tăcut. Mussa prinse momentul pentru a-i spune tot ceea ce gîndea :

– Ești un bărbat în toată firea acum, zbori cu aripile tale... Fata mea n-are să se mărite niciodată cu un alb. Găsești c-ai făcut bine ceea ce-ai făcut ? Răspunde ! Cum o să trăiți aici ? Aveți să mîncați voi porumb ? Nevastă-ta are să se ducă la puț să scoată apă ? Are să piseze ea meiul, sau o să-l pisezi tu în locul ei ? Pe viitor, n-ai să poți mînca la masa mea ; nu e decît o singură bucătărie și n-avem decît un singur fel de bucate. Dacă nu ne disprețuiește, poate c-o să-și vîre mîna ei albă în blidul nostru de lemn...

Această ultimă frază fu rostită pe un ton batjocoritor, și Umar se simți deodată biciuit. Fiecare vorbă îl ustura ca un șfichi. Înghiți totuși jignirea fără să crîcnească. Tatăl urmă, necruțător :

– Omul nu cunoaște prețul odihnei decît atunci cînd ajunge la capătul puterilor. Bagă-ți bine asta în cap, băiete.

Cu pumnii strînși, Umar privi în sfîrșit în ochii părintelui, semețindu-se :

– Nu-ți cer decît să mă ajuți. Am să-mi clădesc o casă a mea... Nu te speria ; nu aici, ci între palmieri. Tu ai ridicat casa asta în care-am văzut lumina zilei. Vreau să fac și eu la fel, pentru nevastă-mea și pentru mine. Toate cîte mi le spui tu mi le-am repetat și eu de sute de ori, și nevastă-mea le știe și ea... E mai bine să te cunoști singur decît să-ți afli cusururile de la alții... Dar mă gîndeam că, venind aici, voi găsi un părinte care să mă înțeleagă, și nu un tată care să mă arunce în drum. Aș fi găsit aiurea un adăpost, dar ce-ai fi spus ? „Poftim, feciorul meu se leapădă de mine." Dacă m-aș

fi însurat cu o femeie *diola*, ar fi fost la fel. Nevasta pe care mi-am luat-o e o femeie ca toate femeile, are și ea un tată și o mamă... Țin să trăiesc aici, fie ce-o fi... Umar, la rîndu-i, își descărca și el sufletul. O dată ce începuse, trebuia să meargă pînă la capăt. Îi era nespus de neplăcut să-și înfrunte părintele, totuși continuă, mușcîndu-și buzele : Mîine părăsesc casa asta. Mă duc între palmieri...

În clipa aceea se ivi în ușă Amadu, care se așeză alături de ei.

– Ce e ? se informă unchiul.

– Nimic, răspunse Umar.

– Cum nimic ? Dar lacrimile astea care-ți curg pe obraz ?

– Pot să mă retrag, tată ?

– Rămîi, zise Mussa.

Bătrînul lămuri fratelui său hotărîrea lui Umar, apoi se întoarse către acesta, întrebîndu-l :

– Așadar, nu vrei să trăiești cu noi, sub acoperișul ăsta ?

– Tată, nu-i vorba de asta... Am o nevastă, și e mai bine – pentru ea ca și pentru noi toți – să am și eu un rost al meu.

– Cu alte cuvinte, n-ai nevoie de nimeni ?

– N-am spus de loc asta, tată.

O tăcere plină de încordare se coborî din nou, lăsînd să străbată pînă la ei rîsetele copiilor.

– Cred că Umar are dreptate, Mussa, interveni unchiul. Fiul n-are decît casa tatălui, asta-i drept. Trebuie să mulțumim cerului că n-a rămas în Europa. Ar trebui să fii mîndru cînd feciorul tău îți spune : „Tată, vreau să am casa mea !"

– Cînd se pornește o piatră din cer, nimic n-o mai oprește... Facă-se voia lui dumnezeu !

Mussa ceru apoi fiului să-i prezinte soția. Isabelle era cu soacră-sa. Umar se duse s-o caute. Ea se apropie cu teamă. Mîna îi dispăru într-a socrului. Dînsa îi întinse un pachețel și, la invitația soțului, se așeză cu picioarele întinse spre ușă. Bătrîna Rokhaya, retrasă într-un colțișor, nu se ghicea decît după pipa-i aprinsă.

– Mulțumesc, zise aprigul bătrîn. Mama și tata, F'ansa?

Ea făcu semn că da.

– Mulțumit... aici ?

– Da, răspunse dînsa

Întrebările tatălui nu prea erau pe placul lui Umar. Acesta își cuprinse nevasta de după umeri ca pentru a o călăuzi în răspunsuri. Mussa continua :

– Este frați ?

– O soră, zise Isabelle.

– Sper și îți urez să fii o bună soție. Și acum puteți pleca, zise imamul întorcîndu-se spre fiul său.

Ca și în noaptea trecută, bătrîna Rokhaya nu închisese ochii. Auzise pe Hare-Yala al ei spunînd lui tată-său că va părăsi Fayène. Dar unde avea de gînd să se ducă ? Asta n-o știa încă. Blestema acea seminție albă care-l întorcea pe băiatul ei din calea cea dreaptă. Și, înainte chiar de revărsatul zorilor, se așezase între rădăcinile subțiri de manghier, cu spatele rezemat de trunchi, pufăind din lulea.

În acea dimineață Umar crezu că s-a sculat înaintea tuturora. Avea de gînd să se ducă după tînărul Gomis și după camionul lui hodorogit. Camionarul îl ispitea cu întrebările : Așadar, își schimba domiciliul ? Și pentru

ce ? Umar tăcea, trăgînd liniștit din țigară. Sosirea mașinii și huruitul motorului treziră, în cele din urmă, toată casa

– Sus ! strigă Faye trăgînd pe nevastă-sa de piciorul care-i ieșea de sub cuvertură. Plecăm !

– Unde ? întrebă Isabelle căscînd.

– Pe domeniul nostru, răspunse el, îndesînd în valiză tot ceea ce mai rămăsese împrăștiat prin cameră.

Cei doi tineri, ajutați de Isabelle, închiseră cu chiu, cu vai toate valizele. Bătrînul Mussa Faye ieși din casă și văzu agitația fiului. Rămase o clipă locului, observîndu-l. Fără veste, ochii lui Umar se întîlniră cu ai tatălui. Se înfruntară. Umar susținu privirea părintelui, cu dinții strînși : „N-am să mă mai întorc", spuneau ochii săi. Imamul înțelese că feciorul său se măsura cu el. Își întoarse privirea de la el și și-o aținti asupra femeii albe. Isabelle fu cuprinsă de spaimă. Un fior de gheață îi străbătu șira spinării. Rămase țintuită locului, cu valijoara în brațe. Atunci Umar o împinse spre mașină. Ea răsuflă adînc, ca eliberată dintr-o groaznică strînsoare, în vreme ce inima reîncepea să-i bată în ritm normal. Mussa trecu pe lîngă feciorul-său fără să rostească o vorbă, îndreptîndu-se spre moschee.

Gomis și Faye sfîrșiră de încărcat bagajele fără să schimbe un cuvînt. Cînd se termină totul, Umar se duse s-o caute pe mamă-sa. Aceasta era înfășurată într-o fîșie de pînză uzată, grosolană ; avea picioarele goale, iar capul înfășurat cu o basma decolorată, legată la întîmplare, de sub care-i ieșeau cîteva șuvițe albe. Nu-l slăbise din ochi nici o clipă. Tot ceea ce gîndise și socotise că-i va spune se topi în ea cînd îl văzu apropiindu-se. Simți un nod în gîtlej. Îl privi stăruitor, ca pentru a-l convinge

să rămînă ; dar vorbele i se încleiau pe limbă. Nimic, dar nimic nu mai avea pentru ea vreun gust, nici chiar tutunul care-i plăcea mai presus de orice. Îşi stăpîni cîtva timp durerea, dar, în cele din urmă, nu mai putu şi o podidiră lacrimile. Dar şi le înghiţi repede. Lui Umar nu-i plăceau manifestările acestea de slăbiciune.

Deodată, bătrîna se ridică şi-şi puse palmele pe obrajii lui Hare-Yala al său. Întristată, privirea-i părea că rătăceşte undeva departe. Mîngîierea palmelor ei aspre vorbea şi mai elocvent. O mistuia o văpaie lăuntrică. Se simţea rău, îngrozitor de rău. Umar încercă s-o mîngîie, dar hotărîrea lui era de nestrămutat, şi-i spuse numai atît :

– Mă duc acolo, doar nu-i peste lume, ştii bine.

Mîinile femeii îi alunecau în sus şi-n jos pe obraji, îi dezmierdau bărbia, urechile. Pentru dînsa, fiul ei era pierdut.

– De ce-mi faci una ca asta, băieţelule ? De ce ?

Cerşea un răspuns.

– Ah, mamă, cum să-ţi spun... Cred că e mai bine aşa pentru noi toţi...

– Te-a supărat careva cu ceva ? Te-au jignit ? Sau nevasta ta vrea aşa ? Atunci de ce ?... mai întrebă ea, rugătoare.

– Nu, nu ! se grăbi el să răspundă.

– Nu-i îndeajuns de încăpătoare casa ? Ori poate că nu-ţi fac cinste în ochii femeii tale ? Nu ştiu să mă îmbrac ? Ah, am să mă îmbrac, am să fiu curată, ca să-ţi fiu pe plac... O să-mi pun şi eu încălţări, căci am auzit că-n ţara albilor oamenii umblă încălţaţi tot timpul. Am să vă servesc la masă. Am să fiu sluga voastră... numai să nu mă părăseşti.

Îl ținea acum pe după umeri.

– Vai de mine, mamă – îngăimă Umar stînjenit la culme, sfîșiat la rîndu-i de o durere ce-l chinuia la fel de mult și pe el – nu-i vorba de-așa ceva. Doar rămîn în oraș, rămîn cu voi toți.

– Vreau să fii al meu, mă înțelegi tu ?... Și nu al tuturora... Te-am născut, am jertfit totul pentru tine... Cînd simțeam că te miști în pîntecul meu în timp ce mergeam, mă opream. Dacă stăteam culcată, mă ridicam și nu mai dormeam. Eram fericită știindu-te în pace. Și cînd ai venit pe lume, am vegheat la căpătîiul tău, de mii de ori, prea fericită ca să mai pot dormi. Suflarea ta era viața mea. Pîndeam clipa cînd te trezeai ca să știu dacă erai voios deschizînd ochii. Mi se întîmpla deseori să mă întreb, cînd dormeai, dacă nu te deochease cineva. Și te strîngeam tot timpul la piept. Nu mă mai săturam îngrijindu-te. Ți-am dăruit mai mult decît ar fi dat o mie de femei pentru un singur copil. Doream – și mai doresc și astăzi – să ai lucruri pe care să nu le poată avea nici unul dintre prietenii tăi. Și ți le și dădeam. Iar acum, băiatul meu, îți cer să rămîi...

Era istovită de cît stătuse în picioare. Lunecă jos pe o rădăcină, își puse picioarele cruciș, își umplu din nou pipa stinsă și o aprinse ; făcu toate acestea fără să-l piardă din ochi pe Umar. Pleoapele îi erau umflate. Scoase un lung pufăit din pipă.

– Mamă, e tîrziu, trebuie să plec, spuse Umar.

Bătrîna își ținea acum pleoapele strîns închise. Dar sări deodată în picioare.

– O urăsc pe femeia ta ! Îi urăsc pe toți ai tăi ! Și n-o să mai am odihnă atîta timp cît vor trăi aici ! izbucni ea. Atîta vreme cît o să privesc spre răsărit, și

soarele o să se ivească dintr-acolo, n-o să am odihnă. Te-au înstrăinat de mine... Înaintă spre Isabelle pîn-o atinse aproape, o măsură din creştet pînă în tălpi, apoi, întorcîndu-se spre fiu-său, mai spuse : Ți-a făcut farmece ! Și, adresîndu-se în dialect tinerei femei în salopetă albastră, care nici nu îndrăznea să se clintească, adăugă : La voi fetele nu-și respectă părinții, nu-i aşa ?... Ehei, ăsta-i adevărul... încheie îndepărtîndu-se și clătinînd din cap.

Umar îngînă ca pentru el :

– Uneori mi-e frică de dînsa.

– Ce-a spus ? îl întrebă Isabelle.

– A... nimic, răspunse el pe un ton stins şi dezamăgit.

Și o împinse uşurel spre maşina care porni ridicînd în urmă un norişor de praf roşietic.

III

Palmierii fuseseră doborîți pe o mare întindere, iar trunchiurile tăiate potrivit întrebuințării pe care socoteau să le-o dea Isabelle și cu Faye. Angajaseră doi *papeles*. constructori vestiți în toată Casamanca pentru priceperea lor în ale zidăriei. Lucrau neîntrerupt, din zori și pînă-n noapte.

Faye și soția lui dormeau noaptea sub cort. Pentru Umar era o adevărată întrecere cu anotimpul ploilor, o adevărată luptă cu natura.

Așa că zilele se scurgeau fără ca el să se mai abată pe la părinți. Absorbit de muncă, părea că-i uitase. Abia dacă trăgea o fugă pînă la piață, după ce se întorcea de la pescuit, ca să-și vîndă peștele prins. Cu tată-său nu schimba decît cuvinte banale, simple formule de politețe și de respect. Pentru părinte, fiul nu mai era decît un străin. Cît despre Rokhaya, aceasta plănuia în fiece zi să-i facă o vizită lui fecioru-său. Cînd nu era ea de față, flecărelile și clevetirile se țineau lanț. Se zvonea, de pildă, că bătrînul Mussa își alungase băiatul, și că bătrîna nu avea ochi s-o vadă pe noră-sa ; că Umar, dus de nas de nevastă-sa, părăsise casa părintească, și că această tînără albă găsea că socrii ei sînt niște nespălați... Oamenii se

prefăceau că tac atunci cînd trecea Rokhaya ; dar, de îndată ce le întorcea spatele, ea auzea hohotele lor de rîs, care-o urmăreau ca niște săgeți de foc. Bătrînei nu-i mai rămînea decît să plîngă.

Într-o zi își luă totuși inima în dinți și, lăsînd la o parte ura pe care-o resimțea pentru noră-sa, porni să-și vadă băiatul. La jumătatea drumului se întîlni nas în nas cu bărbatul său.

– Încotro ?

– Să-l văd pe Hare, răspunse Rokhaya cu sfială.

– Întoarce-te acasă, porunci bătrînul, care, fără nici o altă vorbă, își continuă drumul.

Se întoarse. Se scurseseră două luni de cînd nu-și văzuse feciorul. Plîngea cu sughițuri ; oare nu din vina ei se purta astfel Umar, fecioru-său ?

Singur unchiul Amadu rămăsese un sprijin moral pentru tînăra pereche. Le dădea sfaturi în orice împrejurare și nu apleca urechea la bîrfeli.

Într-o zi, pe la amiază, pe cînd cei doi *papeles* se odihneau după o dimineață de muncă încordată, Umar, la celălalt capăt al terenului, se lupta cu un trunchi de palmier, pe care-l tîra, spre rîu, făcînd dese popasuri. Isabelle prăjea niște pește, pe care-l prinsese chiar ea cu vîrșa.

– Buna ziua, copii ! zise Amadu adresîndu-se femeii.

– Ah, unchiul ! exclamă Isabelle ridicînd capul. Poftim aici !

Întinse un scaun de pînză.

– Casa... gata... băiat... băiat...

– Oooh... da ! exclamă ea. Nu mai avem mult și e gata.

– Băiat ?...

Lămuri fraza prin gesturi.

Isabelle înţelese, în sfîrşit, că voia să-şi vadă nepotul. Îşi şterse degetele înainte de a le duce la gură, fluieră de trei ori, apoi se întoarse spre Amadu :

– Dar ia loc, vine într-o clipă.

Isabelle îl impresionase adînc pe Amadu Faye. Îi spunea lui ceva că e o femeie de ispravă.

Amadu îşi cunoştea nepotul şi-l iubea din toată inima ; îşi spunea că tînărul ştie ce are de făcut şi că n-ar fi întreprins niciodată nimic fără să chibzuiască bine lucrurile.

Umar sosi, gol pînă la brîu şi cu picioarele goale ; purta doar un şort, iar pe cap avea o pălărie cît roata carului.

– Ia te uită pe cine văd, făcu el strîngînd mîna unchiului. Nevastă, mor de foame !

Şi se aşeză pe pămîntul gol.

Se aflau dinaintea cortului. Pe o ramură de *ronier* se uscau nişte rufe. Umar se scărpină în cap şi spuse :

– Cred că într-o săptămînă, două sîntem gata cu casa.

Amadu îşi aruncă privirea către pereţii de chirpici de un galben proaspăt. Mai la o parte se aflau trei teancuri de foi de tablă, ce aşteptau să se încheie acoperişul de lemn.

– A venit individul acela de la Dimbéring pentru midii ? întrebă Amadu.

– N-a venit. L-am văzut alaltăieri în piaţă. I-am spus să mă aştepte, dar n-am mai apucat să mă întorc. Trebuie să tai nişte crengi care se apleacă prea mult peste rîu, şi-apoi să-l mai şi adîncesc puţin, ca să se poată ajunge cu piroga pînă aici.

– A, să nu uit : de ce nu mai dai pe-acasă ? Astăzi taică-tu mă întreba pentru care pricină nu mai treci pe la moschee ?

– Ca să dau pe acasă mi-e peste putință, căci lucrez zi şi noapte. Nu fug de voi, dar ştii şi tu prea bine că aici timpul nu aşteaptă. Seara cad mort de oboseală. Mi se întîmplă să nu dorm cîte două nopți. Dacă tata nu vrea să-mi vorbească, nu face asta din pricină că nu mă duc la rugăciune, și cu-atît mai puțin pentru că nu mai mă duc pe-acasă. Singura ființă cu adevărat mîhnită e mama. Cît despre credință, eu am părerea mea personală. Răsuflă adînc, apoi reluă : Cu tine pot vorbi deschis. Ascultă-mă : Sînt negru, și negru am să şi rămîn. Respect obiceiurile noastre și cinstesc pe dumnezeu. Numai că, vezi tu, n-am în mine stofă de fanatic. De cînd m-am întors, n-aud decît asta : „Dumnezeu e bun, dumnezeu e bun !" Asta, bineînțeles, numai cînd treburile merg strună. Dar de indată ce merg prost, numai ce auzi : „Așa a vrut dumnezeu !" De ce să mă duc la moschee ? Ca să îngroş rîndurile celor naivi ? Asta nu !...

– Ai călătorit mult şi ai văzut multe... Vorbele tale întrec ceea ce pot eu înțelege.

Umar continuă să-și descarce inima. Ştia că tot ceea ce va spune va ajunge cît se poate de repede la urechile lui taică-său. Și continuă cu vocea sa gravă :

– Am văzut țara arabilor, care este, chipurile, izvorul tuturor credințelor... Sînt de zece ori mai stricați decît noi ! Ca să-ți taie beregata nu-i nevoie să prețuieşti mai mult decît un pui de găină. Cît despre europeni, la ei lucrurile stau și mai rău... A crede, mai spuse Umar, a crede şi a te lăsa otrăvit sînt două lucruri deosebite...

Isabelle își ascultase soțul cu luare-aminte. În ceea ce-l privea pe Amadu, el nu pătrunsese tocmai bine înțelesul celor auzite.

– În sfîrşit, spuse el, dacă ești cinstit cu tine însuți, asta o să se vadă...

Isabelle Faye le întrerupse convorbirea, punîndu-le dinainte – pe pămîntul gol – cîteva farfurii. Unchiul scutură din cap.

– Nu mănînci ? întrebă dînsa.

– Mîncat... eu venit. (Voia să spună : „Am mîncat înainte de-a veni aici".) Mulțumesc mult, doamnă.

– Aş vrea să-i explici unchiului tău că au o idee complet falsă despre albi...

Umar traduse vorbele soției sale, care urmă :

– Desigur, la noi se fac invitații ca peste tot. Dar dacă sosește cineva la ora mesei, împarte cu noi ceea ce avem de mîncare... Spune-i deci că țin mult de tot să mănînce cu noi. Avem pește, iar sosul nu-i cu vin.

Umar tălmăci toate acestea unchiului, care-și plecă fruntea ca un copil.

– Spune-i nevestei tale că am mîncat și că, dacă mi-ar fi foame, n-aș face mofturi. Pentru mine ea e ca și fata mea ; n-o refuz fiindcă e albă, ci numai pentru că nu mi-e foame... O să fiu alături de voi atîta timp cît mergeți pe drumul cel bun. Dacă însă într-o bună zi n-o să mai fiu mulțumit de voi, în ziua aceea o să v-o spun în față... Dar mi-e martor dumnezeu, sfîrşi el, c-am mîncat.

– Atunci bea ceva, îl sfătui Umar.

Isabelle aduse suc de lămîie bine îndulcit.

Amadu goli paharul dintr-o sorbitură şi mulțumi :

– Bine... bun, mulţumesc.

Un surîs lumină deodată fața Isabellei.

De departe se auzea huruitul unui motor care se apropia, şi printre copaci se ivi vehiculul lui Gomis.

– Soseşti la ţanc, taman cît să ciugulim ceva şi-apoi s-o ştergem, zise Umar cînd tînărul coborî din maşină.

– Ei bine, ca să muncească cineva pentru tine e curată robie.

Cum tigaia era așezată între ei, își scotea fiecare bucata care-i plăcea.

– Eu o să plec, zise unchiul. Vii cu mine la pescuit într-una din zilele astea ?

– Sigur că da. De cînd voiam eu să-ți propun să mergem iar în vechea noastră formaţie ! Odinioară, ți-aduci aminte, nu ne întrecea nimeni !

– La revedere, doamnă, spuse Amadu în franțuzește. Apoi în dialectul *uolof* : Petreceți ziua în pace !

– Şi tu la fel, unchiule.

Unchiul plecă. Apoi Umar se întoarse spre Gomis :

– Am nevoie de sacii cu ciment. Trebuie să torn puțină tencuială peste chirpici ; nu țin de loc să mi se crape pereții peste doi ani... Ah ! Mi-am adus aminte : nu cumva ai uitat ulucele ?

– Nuuu, răspunse Gomis cu gura plină, dar, să fiu al naibii, grea mai e viața cu tine. Nu uiți niciodată nimic ! Dar nimic, absolut nimic !

– Uitarea şi iertarea sînt nedemne de soțul meu, rosti Isabelle.

– Eu vă las atunci cu trăncănelile voastre, zise Umar. Pe mine timpul nu m-aşteaptă.

– Și cafeaua care-i pe foc !

Dar Umar nu mai era atent la ceea ce spunea nevastă-sa ; ochii lui cercetau cerul.

– Privește... spuse el, luînd-o pe Isabelle de braț, în timp ce Gomis se uita la ei. Cînd am sosit noi aici, norii erau mai groși. În anotimpul cald ei călătoresc de la apus spre răsărit, și cînd se vor aduna cu toții acolo, la răsărit, vor începe să vină iar înapoi, dar de astă dată încărcați de apă. După cît mi se pare, anul ăsta o să fim răsfățați de ploi. Și încă înainte de vreme.

Isabelle contempla cu nespusă uimire norii de pe cer. Se rostogoleau în aceeași direcție. Deodată tresări. Apa pe care o pusese la fiert dăduse în foc.

Umar dădu pe gît ceașca de cafea fierbinte și alergă la treburi.

Anotimpul călduros era pe sfîrşite, însă, cu toată adierea răcoroasă care părea că vine dinspre ape, arșița era aceeaşi.

Pe locul unde pînă mai deunăzi nu era nimic se ridica acuma o casă. Trecătorii se opreau din drum ca s-o admire ; iar cînd, peste acoperişul din lemn de *ronier*, apăru cel de zinc, din care țîșneau sclipiri metalice, localnicii nu mai vorbeau decît despre „Casa dintre palmieri", aşa cum botezaseră ei locuința lui Umar.

Noul cămin al tinerilor Faye era împrejmuit cu un gard de nuiele. Pomi fructiferi își trăgeau seva din pămîntul umed. O alee centrală, ce străbătea mai întîi o pajiște verde, ducea spre cele cinci trepte ale verandei, care înconjura ca un brîu catul de jos al casei.

Locuința era alcătuită din patru încăperi mari, aerisite din plin prin patru uși, care țineau loc și de ferestre. Pe jos, numai piei de animale, iar în sala în care stăteau mai toată ziua, nenumărate etajere cu cărți frumos rînduite. O mică scară interioară, lucrată din trunchiuri

de *ronier*, ducea spre odăile de sus. În camera lor de culcare, un imens pat din lemn lustruit, ce se ascundea după apărătoarea de țînțari. Fereastra dădea spre rîu, iar în depărtare se zărea Casamanca.

Casa aceasta însemna pentru Umar însuși simbolul voinței sale, a dorinței de a avea și el un cămin, o casă a lui. Mînă-n mînă, el și cu Isabelle își admirau rodul muncii comune. Dar tot ceea ce contemplau li se părea încă un vis ! Deodată Faye o ridică în brațe, iar ea se prinse de gîtul lui. Se îndreptară spre casă. Purtînd-o astfel în brațe, Faye o urcă pînă în camera de culcare, unde, în chip solemn, o depuse pe pat. Isabelle îl atrase spre ea. Faye îi zîmbi.

– Asta e casa ta, nevastă, și iată și cheile...

– Mă întreb, zise ea, dacă trebuie să fiu numai mîndră de tine sau trebuie să te și ador ?

– Faptele să-ți fie pornite din inimă, răspunse grav Faye.

– Știi la ce mă gîndesc ?

– Nu, zise Faye.

– La camera de hotel unde am fost a ta pentru întîia oară...

Umar se aplecă asupra ei. Suflarea lui înfioră obrazul tinerei femei.

– Dacă unele amintiri se cer împrospătate, altele, în schimb, trebuie date uitării... Și acum hai să facem o baie, iar diseară vom sărbători evenimentul numai noi doi. Haide, sus ! La apă, spuse el sărind în picioare.

Limpede cum e cleștarul, apa lacului lăsa să se străvadă fundul nisipos ; cete de peștișori înotau într-un calm desăvîrșit. La acea oră din zi apa oferea o nespusă desfătare.

– Pe aici or fi trecînd oameni ? întrebă Isabelle, care şi intrase în apă.

– Cei de prin satele vecine... Ai să-i vezi, n-avea grijă ; e timpul cînd se recoltează vinul de palmier...

Şi deodată, împins de o idee năstruşnică, Umar scoase un strigăt ascuţit.

– Ah, m-ai speriat ! exclamă Isabelle.

– Ascultă, spuse el, ciulindu-şi urechea.

Dar nici un răspuns nu ajunse pînă la Faye. Atunci repetă ţipătul :

– Uu, uu, uu...

De data aceasta, din adîncul pădurii îi răspunse un ţipăt asemănător.

– Auzi ? întrebă el satisfăcut. Acum hai să ieşim !

Pielea-i întunecată lucea sub picăturile argintii. Cu trupu-i de atlet, cu muşchii încordaţi şi încheieturile subţiri, semăna cu un totem de abanos. Se mişca ager, cu o iuţeală neobişnuită. Ajunseră la picioarele unui palmier, unde văzură un om legat de trunchi cu un *candab*[1], care-i permitea să se caţere pînă sus. Cei doi bărbaţi schimbară cîteva cuvinte, în care timp Isabelle, tot în costum de baie, îi privea cu atenţie. Apoi, cu mici salturi, omul începu să se caţere cu ajutorul mîinilor, în timp ce picioarele îi atîrnau în gol. Ajunse în vîrf într-o clipită, tăind cu cosoraşul frunzele moarte ce zburau, răzleţe, de jur împrejurul lui. Făcu apoi cîteva crestături în scoarţa palmierului şi atîrnă dedesubt cîte o ploscă. Cu îndemînarea pe care n-o dă decît o practică îndelungată, lunecă numaidecît de cealaltă parte a trunchiului.

---

[1] Un fel de brîu făcut din frunze de palmier (n. ed. fr.).

– E nemaipomenit ! În locul lui aş muri de frică... Se pot întîmpla şi accidente, nu ?

– E riscul meseriei.

– N-ai inimă !

– Tu, în schimb, ai şi pentru mine... Şi acum, acasă, repede !

În acea seară se împărtăşiră în chip regesc din fericirea vieții conjugale.

Umar și unchiu-său pescuiau acum deseori împreună. Ce prindeau împărțeau pe din două. Din ceea ce i se cuvenea, Umar vindea o parte, iar restul îl punea la uscat. Lumea se întreba : ce-o fi avînd de gînd Umar Faye de s-a apucat să conserve peşte ? Dar Umar chibzuia bine totul şi, cuminte, aștepta. Nici Amadu nu-l putuse trage de limbă. Privea uluit operațiile premergătoare uscatului : Isabelle și Umar, înarmați fiecare cu cîte un cuțit, curățau mai întîi peştele. Pe Amadu îl impresiona mai cu seamă femeia : Isabelle își ajuta soțul într-un fel ce semăna mai mult a înverşunare ; cu un curaj ce nu se dezmințea niciodată.

Vara era pe sfîrșite. Bubuitul îndepărtat al tunetului începea să se apropie. Uneori, în loc de pește, nepotul obținea de la unchiu-său un morman de stridii. Amadu nu mai știa ce să creadă. Bine, stridii, își spunea el, da la ce i-or fi trebuind lui nepotu-său stridii ? Faye îi plătea ceea ce i se cuvenea, dar asta nu-l lămurea întru nimic pe unchi, după cum nu-l lămureau nici grămezile de scoici pe care le tot aduna Umar. Iar cînd îl iscodea cineva pe Amadu asupra intențiilor nepotului, unchiul nu putea să răspundă decît :

– Credeți-mă, habar n-am.

Iscoditorii se cam îndoiau de spusele lui. Amadu se jura pe toţi dumnezeii, pe capul copiilor şi pe tot ce avea el mai scump pe lume cum că nu bănuia nici pe departe ce mocnea în capul băiatului. Tăcerea lui Faye îl apăsa din ce în ce mai mult. În seara aceea, unchiul se hotărî să-l cerceteze pe nepot mai îndeaproape.

Sub trista sclipire a cîtorva stele, piroga înainta spre apus. Lopeţile loveau apa în ritm cadenţat. De-a lungul malului, paletuvierii se profilau lugubru pe melancolica penumbră a înserării. De la plecare, unchiul şi nepotul nu schimbaseră încă nici un cuvînt. Liniştea le ţiuia în urechi. În semiîntuneric, Umar încetă să mai vîslească. Apoi luă plasa, o mai cercetă o dată, se ridică în picioare şi, cu mîna, manevră cîrma.

Unchiul se supunea fiecărei mişcări, ferindu-se să trezească vreun zgomot cu vîsla. Făcu vînt plasei, care se deschise în aer, lăsînd-o apoi să se închidă în apă şi, la cîteva clipe după aceea, o trase sus în pirogă. Crapi, roşioare şi alte soiuri de peşti acoperiră fundul bărcii. O luară apoi de la capăt. Pescuitul se arăta bogat. Dominînd priveliştea, luna învăluia acum fluviul într-o albă văpaie. Ţipătul păsărilor de noapte se îngîna cu zgomotul pe care-l făceau caimanii aruncîndu-se în apă.

– Umar... începu unchiul.

Şi, înainte de-a relua vorba, urmă un lung răstimp de tăcere.

– Tare-aş vrea să ştiu ce ai de gînd să faci cu atîta peşte uscat !

Lui Umar nu-i plăcea să fie iscodit cu asemenea întrebări. Însă calmul şi gravitatea unchiului şi, mai cu seamă, ezitarea acestuia înainte de a-i pune întrebarea îl mişcară. Ridică lopata din apă, căci acum nu mai

mînuia plasa ; Amadu făcu la fel, şi piroga prinse a se legăna leneş.

– Uite ce e, vorbi Faye, vreau să devin agricultor. Are să vină în curînd iarna, şi plugarii or să aibă nevoie de-aşa ceva.

Amadu era din ce în ce mai uluit.

– Nu zău, nepoate, nu cumva-ţi baţi joc de mine ?

– De loc, unchiule. E-adevărat.

– Tu nu ştii că... Adică nu ! Amadu găsi de prisos să urmeze. Adăugă numai : Să mergem în josul apei şi să pescuim cu undiţa.

O porniră. Pe mal, focurile cărbunarilor sfîşiau întunericul nopţii ; dincolo, departe, clipea ochiul slab al farului. Se aflau acum aproape de groapa cea mare, adică între cele două ape : apa mării şi cea a fluviului. Amestecul apelor oferea un spectacol care te înmărmurea. Faye scoase o ţigară, o aprinse şi se tolăni peste încărcătura de peşte, în timp ce Amadu pregătea momeala. Nu mai vîsleau nici unul, lăsînd barca în voia valurilor.

Aşteptară cîtva timp în tăcere, apoi simţiră deodată o zguduitură zdravănă şi fură gata-gata să se răstoarne. Se treziră tîrîţi spre ocean.

– Un rechin cu fierăstrău ! strigă Amadu.

Umar înşfăcă vîsla la timp. Lighioana îşi schimbă direcţia, afundîndu-se în curentul de apă dulce. Şi ca să obosească mai repede, lăsară rechinul să înainteze împotriva apei. Nefiind obişnuit cu apa de rîu, forţele-i scădeau văzînd cu ochii. Dar în schimb îşi păstra toată viclenia ! Capturarea unui asemenea monstru cerea o mare stăpînire de sine. Din pricina vîrtejului, Umar îşi

pierdea echilibrul. Apoi rechinul se întoarse spre ei, în toată hidoasa-i arătare.

– Nu-l mai lăsa să treacă pe sub luntre! zbieră Amadu.

Dar rechinul fu gata să-i răstoarne din nou, după care se făcu nevăzut de cealaltă parte a bărcii. Amadu însă nu-l slăbise din ochi şi-l opri cu două lovituri date în plin; monstrul făcea salturi uriaşe, stîrnind un vuiet ca de furtună, tulburînd pacea nopţii. Îndîrjirea rechinului ajunsese acum la culme; îi ataca cu toată puterea pe cei doi vîslaşi. Aceştia luptau din răsputeri ca să scape de el; însă, fie din cruzime, fie din vicleşug, fiara se porni să-i urmărească, atacîndu-i cînd dintr-o parte, cînd din alta. Lupta dură cîteva ore. Rechinul se lăsa în voia valurilor, apoi, în clipa cînd urmăritorii se apropiau de el, reîncepea asaltul. Amadu fu răsturnat. Vîsla scăpă din mîinile lui Faye şi fu înghiţită de valuri. Şuvoiul îi purta pe nesimţite spre apa sărată.

– Apucă undiţa şi vezi să n-o scapi. Eu m-am lovit la braţ.

O geană alburie mijea la orizont. Din noapte, contururile renăşteau unul cîte unul.

Isabelle umbla de colo-colo sub lumina lămpii cu petrol. Nu ştia ce să facă. Să citească? N-avea chef. Să doarmă? Nu făcea decît asta tot timpul. Părul îi era strîns în formă de coadă de cal, purta pantaloni şi o cămaşă bărbătească. Se hotărî să iasă.

– De ce nu m-aş duce la cinema? îşi spuse.

Pe talazul şoselei dintre Candé şi Ziguinchor, rarele felinare îi proiectau umbra cînd înainte, cînd i-o zvîrleau înapoi. Şi cum era singură-singurică, prinse a fredona

un cîntec. Cinematograful se afla sub cerul liber, împrejmuit cu un gard înalt. Ca să intri, trebuia să treci pe sub ecran, cu fața spre cabina de proiecție, așezată ceva mai sus.

Locurile erau de două categorii : bănci pentru indigeni și scaune pentru albi. Aceasta se datora în parte diferenței de preț. Unii dintre indigeni ar fi putut totuși să-şi îngăduie luxul unui scaun, dar se abțineau, din solidaritate, preferînd să împartă soarta tuturor celorlalți.

Cînd se așeză pe scaunul cam tare, rîndul era pe jumătate gol. Totuşi, Isabellei i se păru că recunoaște pe bărbatul de pe vapor, care stătea alături de un alt alb. Acesta din urmă se ridică și veni la ea cu un aer obraznic şi batjocoritor.

– Îmi permiteți, doamnă Faye, să stau lîngă dumneavoastră ?

– N-am cum să vă împiedic.

Simți asupră-i privirea bărbatului şi tăcu.

– Vi s-a interzis să vorbiți cu albii ? Ca niște compatrioți ce sîntem, găsesc că nu e prea politicos. Aflați însă că nu mușc !

Fără a răspunde ceva, Isabelle își scoase o țigară. Bărbatul se grăbi să-i ofere foc, dar ea, neluîndu-l în seamă, se scotoci prin buzunar şi-și aprinse tacticos țigara.

– Pînă și flacăra mea vă displace ? constată el cu un zîmbet abia stăpînit.

Ea observă cu coada ochiului acel profil tăios şi rece, cu bărbia acoperită de-o barbă zisă „colonială". Privirea-i aspră era greu de suportat. În cele din urmă femeia își ieşi din fire :

– N-ați vrea să vă reluați locul ? Prezența dumneavoastră mă deranjează.

– Ușurel, frumoaso ! Aici își plătește fiecare locul.

– Mă plictisești. Vorbesc franțuzește, ori ba ?

– Credeam că vorbești limba negrilor.

Drept răspuns răsună o palmă strașnică. Uluiți, ceilalți întoarseră capetele. Ea nu înțelegea prea bine ce spuneau negrii în jurul ei, ci numai cuvîntul „doamnă", care revenea mereu în dialectul lor. Isabelle știa că acesta era numele cu care-o botezaseră.

– Ce s-a întîmplat ? se neliniști Gomis, care sosi alergînd. Mi s-a spus afară că... Nu sfîrși fraza, și, întorcîndu-se către alb, îi spuse pe un ton disprețuitor : Ascultă, Jacques, dacă află bărbatul ei, te face bucăți... Crezi că toate fac pe mironosițele, neghiobule ? !

Celălalt nu răspunse, ci, plin de ifose, se sculă și ieși.

Voind să șteargă din mintea Isabellei această scenă, Gomis îi spuse :

– Te-am văzut intrînd, însă-i așteptam pe Agbo și pe Agnès... Dar iată-i... Ce locuri ați luat ? întrebă pe noii-sosiți.

– De-a doua, zise fata, o tînără negresă durdulie, pe care o chema Agnès.

Gomis făcu prezentările.

– Ce vi s-a întîmplat, doamnă Faye ? se informă Agbo.

– Un individ pe care nici nu-l cunosc...

– Nu-i nimic. L-ați pălmuit, și o merita.

– Dacă ești tot atît de iute de mînă ca și bărbatul dumitale, ce trebuie să fie la voi acasă ! observă Agnès.

Agnès era una dintre puținele indigene emancipate, pentru care nimic nu avea importanță. Prietenii săi bărbați

o socoteau drept o bună camaradă, dar totodată le era şi teamă de limba ei ascuţită.

Tot vorbind aşa, tinerii îşi ocupară locurile.

– Ştiţi că am călătorit împreună de la Dakar pînă aici ? Dar cum ne aflam înghesuiţi pe punte, era greu să ne vedem, spuse Agbo.

– Chiar şi dumneata ?

– Desigur că şi el, deoarece nu plătise cabina, îl persiflă Agnès.

– Iart-o, surîse Gomis, aşa e ea întotdeauna.

– Dar soţul dumitale unde-i ?

– La pescuit, cu unchiul Amadu.

– Ce om cu dragoste de casă ! S-a făcut aşa de scump la vedere !

Isabelle replică :

– Dar voi nu veniţi duminică să ne faceţi o vizită ?

– E o invitaţie ?

– Da, Agnès.

– Dacă e aşa, vin.

– Dar parcă spuneai că te duci la Butupa ? se miră Agbo.

– Nu ! m-am răzgîndit.

În clipa aceea luminile se stinseră. Începu jurnalul de actualităţi, apoi documentarul şi, în sfîrşit, filmul. Un *cow-boy,* focuri de armă, situaţii primejdioase, din care, de fiece dată, eroul ieşea viu şi nevătămat. Junele-prim învingea în cele din urmă pe netrebnici şi dobîndea iubirea frumoasei sale, în apoteoza unui sărut final.

Grupul ieşi flecărind :

– Se pare c-aveţi o casă grozav de frumoasă !

– Doctore, întrebarea e indiscretă, interveni Agnès ironică.

– E nemaipomenit, fata asta nu deschide gura decît ca s-o închidă pe-a celorlalți.

– Vreți să luați un avans în contul vizitei de duminică ? propuse Isabelle.

– Mulțumesc, dar mîine am foarte mult de lucru, și apoi e și tîrziu, se scuză doctorul.

– Dacă asta se poate numi lucru ! Și Agnès începu să maimuțărească gesturile pe care le făcea doctorul cînd își cerceta bolnavii, sclifosindu-se : „Unde te doare, puiule ? Uite, pentru tine, un hap de aspirină ; și-acum, altul la rînd..." Nu zău, ai crede că-i cine știe ce, încheie ea rîzînd.

Și cu toții îl luară pe doctor peste picior.

– Niște adevărați copii : cînd nu se văd, se caută, iar cînd se văd, nu mai sfîrșesc tachinăriile. Dar iată-ne ajunși !

Nu distingeau decît tabla albă a acoperișului.

– Atunci... bună seara, Isabelle ! Haideți, băieți, porunci fata.

– Bună seara, Agnès ! Bună seara la toți !

După cîțiva pași, își întoarseră însă capetele, ca să se uite la casă.

– Haide, Agbo ! Duminică ai s-o tot admiri.

– Faye o să cam aibă de furcă cu „ceilalți". Au și început cu nevastă-sa, ai văzut doar...

– Nu-ți face griji... Despre ea nu pot spune nimic. Dar Faye nu se lasă călcat în picioare cu una, cu două. În orice caz, s-a instalat foarte bine. Nu orice haimana ar fi putut face ceea ce-a făcut el. Tot ce se poate spune e că e un bărbat și jumătate.

– Nu cumva ți-a căzut cu tronc ?... Nu-i rău de loc ca bărbat.

– Nu-i genul meu. E prea brutal, cu tot aerul lui liniștit. Mulți dintr-ai noștri fac la fel. Se însoară cu albe și, cum ajung aici, soțiile îi și părăsesc... Atracția rasei...

– Asta-i viața, n-ai ce face !

– Hei, băieți, v-am părăsit ! spuse Agnès și se mistui în noapte.

Întîiul cîntat al cocoșilor deșteptă gospodinele, care, la rîndul lor, începură să lovească, grăbite, cu maiul în piuă. Cîinii lătrau cînd și cînd. În vetre spuza se răcise. Copiii prea mici pentru a veghea pînă noaptea tîrziu și prea mari ca să mai lenevească dimineața în pat erau treziți de cîte-o palmă, ce ținea loc de ceasornic deșteptător. Rutina vieții lor de negri îi obliga să-și înceapă ziua cu aceste mici atenții.

Veneau de pretutindeni, revărsîndu-se spre tîrg. Mulți dintre ei o întinseseră pe jos încă de la miezul nopții, ca să obțină un loc mai bun ; alții veniseră în pirogă. O parte erau goi pușcă, ori purtînd o fîșie îngustă de pînză în jurul coapselor. Și, încetul cu încetul, piața se umpluse cu toate triburile din ținut. Unii aveau dinții piliți, capul tuns chilug, sau părul, strîns în cozi, uns cu grăsime. Culoarea pieilor varia de la albinosul cu pleoape bălaie, pînă la negrul de tăciune, trecînd prin nuanța de lut ars a „portughezilor". Deasupra veșmintelor bălțate, peste larma de glasuri și babilonia dialectelor, se revărsau zorile dimineții.

Tîrgul se ține în centrul orașului. O hală e rezervată măcelăriei și pescăriei, o alta pentru negustorii de giuvaericale și de stofe sosite din Anglia și din Portugalia, importate de grupul etnic *havsas,* alcătuit din călători ne-

obosiți, sau de celălalt grup, *bambaras*. Între cele două clădiri, jos pe pămîntul gol sau pe rogojini de rafie, se înşiră tigve frumos decorate, blănuri de toate soiurile, rădăcini necunoscute, prafuri pentru beteşugurile cele mai felurite, fructe, ouă de toate mărimile – de la oul de găină pînă la cel de struț, fără să lipsească nici cele de caiman. Un turn Babel în toată legea, un adevărat forum negru. În acel furnicar în care se învălmăşeau oameni şi dobitoace plînsetul pruncilor şi lătratul cîinilor erau înnăbuşite de strigătele negustorilor.

Taxele pe locuri se percepeau zilnic, ceea ce stîrnea de fiece dată nemulțumirea precupețelor : să scoți bani din pungă cu noaptea-n cap aduce nenoroc. Arta de-a se tocmi joacă aici rolul de frunte. Nimic nu are preț fix.

De obicei, ori de cîte ori sosea Isabelle la „postul" soțului ei, îl găsea pe Umar acolo. Între tată şi fiu se aflau alți doi bărbați. Isabelle trecu prin fața socrului, spunîndu-i în treacăt : „Bună dimineața, tată !" Acesta vindea peşte unui ins din tribul *honiadi*, care avea drept unic veşmînt doar un fel de slip. Bătrînul, fie că nu auzise, fie că nu voise să-i răspundă, continua să se tîrguiască cu muşteriul. Locul lui Faye era gol. De alături, unul din bărbați îi împinse un scăunel. Apoi îi făcu semn tinerei femei să stea jos şi să aştepte... Ar fi vrut, fără îndoială, să-i dea mai multe lămuriri despre neobişnuita întîrziere a lui Faye, dar, neavînd cum să se exprime, surîse cît putu mai politicos şi-şi văzu înainte de treabă. Isabelle aşteptă puțin, apoi se ridică de pe scăunel şi plecă, trecînd din nou prin fața lui Mussa, care, după cîte i se păru, o urmărea cu privirea.

– *Bonsour*, doamnă, sună vesel o voce în spatele ei.

– Ia te uită, Seyna... Bună dimineața.

Fata îi dădu a înțelege, prin semne, s-o aștepte. Alergă pînă la taică-său și într-o clipă se și întoarse.

Începu să vorbească apoi cu Isabelle, dar cuvintele ei rămîneau de nepriceput pentru femeia albă. Nereușind să se facă înțeleasă, Seynabu o apucă pe Isabelle de mînă și-o trase după ea. Cercetară apoi bazarul unde puhoiul de omenire ajunsese de nepătruns ; la un moment dat se opriră. O tigvă lucrată cu fierul roșu atrăsese atenția Isabellei. Se hotărî s-o cumpere. Negresa începu să se tocmească numaidecît.

– Măiculiță, cu cît dai tigva asta ?

– Ah, fata mea, minunăția asta, frumusețea asta de ploscușoară ți-o dau pe o sută de franci.

– Uleoo ! scumpă foc, mult prea scumpă ; și, spunînd acestea, Seynabu luă tigva din mîna cumnatei și i-o înapoie femeii.

– Ascultă, fetițo, doar nu-i pentru tine, e pentru stăpînă-ta. Și atunci dacă ne scoatem unii altora ochii, ce ne mai rămîne de făcut ? Hai, cere-i o sută cincizeci de franci, și cei cincizeci peste sută ai tăi să fie.

– Nu-i stăpîna, ci soața mea... (În Africa, nevasta fratelui e socotită ca fiind soața tuturor fraților și surorilor.)

– Dacă-i așa, să am iertare și spune cît dai.

Isabelle privea tigva care trecea din mîinile negustoresei în ale cumnată-si și urmărea din ochi îndelunga tocmeală dintre cele două femei.

– Cincizeci de franci bani peșin ! îi oferi Seynabu.

– Păi, dacă-i așa, drăguță, dă-o încoa ; înseamnă că nu ți-i a cumpăra. Azi-dimineață (luă ea martori pe cei din jur) n-am vrut s-o dau nici pe șaptezeci și cinci de franci, încheie ea burzuluindu-se.

Cele două cliente plecară, negustoreasa scuipă în urma lor, dar le strigă înapoi.

– Ei, haide, ia-o și dă-mi optzeci și cinci de franci.

– Cincizeci !

Negustoreasa se gîndi o clipă, numără pe degete strîmbînd din nas și, în sfîrșit, se dădu bătută.

– Dă-mi șaizeci și cinci de franci, și gata. Ți-aș putea fi mamă, numai de asta mă las păgubită. Poate că ești bună de saftea, căci n-am vîndut nimic de cînd am venit... Și zici că-i nevasta lui frate-tu ? se miră dînsa.

– Ți-am spus doar.

– Te cred. Care va să zică, atunci ea nu pricepe nimic din ceea ce vorbim ?

– Nimic !

– Sărmana, spuse privind-o pe Isabelle. E drăguță. Poți să-i spui că am tigve și mai frumoase, și dacă vrea, să vină, că i le vînd... Biata de ea, continuă, drept e că, la urma urmei, ne înrudim între noi cu toții.

Plătiră.

– Mătușa asta... și Seynabu făcu semn spre vînzătoare, vo'bit, vo'bit mult, mult și'et !

Cînd se întoarseră la locul lui Faye, pescarii tot nu sosiseră, ceea ce o neliniști pe Isabelle. Se sfia să-i vorbească socrului ei. Se temea de el cu adevărat. De cînd călcase în Fayène, nu schimbaseră alte cuvinte în afară de cele de la sosire. Isabelle nu știa din care pricină îi arăta omul ăsta atîta dușmănie. Ceasurile se scurgeau, și îngrijorarea Isabellei creștea. Ce să facă ? se frămînta ea. Rupse tăcerea și rosti, întorcîndu-se către bătrîn :

– Umar ?

Mussa își lăsă capul în piept și făcu un gest care spunea : „Nu știu nimic !“ Totuși era de neînțeles ca niște

oameni plecați la pescuit pe timp senin şi fără cea mai mică urmă de îngrijorare să nu se poată întoarce. Caimanii să fie pricina ? Desigur, n-ar fi întîia oară. Dar mai bine să nu se gîndească la asta... Privirile scrutau de pe cheiuri intrarea strîmtă a portului. Se aflase că nu se întorseseră încă toți pescarii, și tăcerea – mai mult decît comentariile – exprima solidaritatea tuturora. Nici un semn la orizont. Piața părea a-și ține răsuflarea. Doar vîntul, singur, scotea un vaier înnăbuşit.

Noii-sosiți veniseră să îngroaşe rîndurile celor dintîi, unii stînd pe traverse, cu picioarele spînzurînd în apă. Atmosfera de optimism care domnea în mod obișnuit în acel loc şi la acea oră se preschimbă atunci în neliniştea aceea specifică minților superstițioase. Isabelle se afla în mijlocul mulțimii, și, ca să-și păstreze calmul, aprinse o țigară, dar frămîntarea-i lăuntrică o sugruma. Porni spre marginea portului şi se așeză, singură, pe un parapet, scrutînd cu o mare intensitate orizontul limpede.

Zece bătăi puternice sunară la biserica din vecinătate. Văzînd că timpul trece, oamenii organizară o echipă de salvare. Mussa şi alți cîțiva se pregătiră să plece cu pirogele. În acel moment, mulțimea semnală un punct negru în mijlocul golfului. Nu mult după aceasta, se putu zări un bărbat ce stătea într-o luntre. Dar oamenii se neliniştiră din nou, recunoscîndu-l pe Amadu, cu brațul înfăşurat în ramuri, zăcînd alături de uriaşul apelor, care-l depăşea cu botul lui mare.

Un gură-cască, din nebăgare de seamă, se rostogoli în apă, ceea ce stîrni un hohot de rîs general. Bătrînul Mussa își ajută fratele să iasă din luntre și dădu cîteva porunci fiului.

– Da ce vi s-a întîmplat ? întrebă Isabelle, făcîndu-şi loc prin mulţime ca să ajungă lîngă bărbatul său.

– Un rechin... Ai o ţigară ?

Şi în cîteva cuvinte îi povesti toată pătărania, rîzînd cu poftă ; apoi se duse să expună monstrul, ca pe un trofeu, în piaţa publică. Palavrele nu mai conteneau.

Strecurîndu-se prin mulţime, Umar îşi reluă locul obişnuit, pregătindu-se să-şi vîndă marfa. Isabelle se sprijinea de el, căutîndu-i mîna. Deodată, în timp ce se aşeza, auzi o voce care-o făcu să tresară.

– Respectele mele, doamnă.

Ridicînd capul, Isabelle zări mai întîi sandalele, apoi nişte pulpe păroase, un şort kaki, pe urmă cămaşa colonială şi o cască albă.

Faye îl recunoscu pe Raoul, adversarul său de pe vapor. Strînse din dinţi, vinele frunţii i se umflară, simţi pumnul încleştîndu-i-se, dar se stăpîni.

– Aveam un comision pentru dumneavoastră din partea lui Jacques, dar poate că numele acesta nu vă spune nimic ? E albul cu care eraţi ascară la cinema, îl interesaţi ; şi cînd îşi pune ochii pe cineva, nu renunţă cu una, cu două... De altfel, e un bărbat bine, nu-i aşa ?

Spusese toate acestea pe un ton mieros.

Buzele Isabellei tremurară. Umar puse mîna pe umărul soţiei, cu un gest ce nu scăpă girantului de la Cosono, care urmă, adresîndu-i-se direct lui Faye :

– Mi se pare că noi ne cunoaştem, tinere. Te-arăţi cam rar în oraş, dar astăzi n-am venit pentru tine... Nu te-am uitat, însă, n-ai nici o grijă.

Ura i se adunase, toată, în ochi ; dar, asemeni unui cameleon, trăsăturile i se destinseră dintr-o dată.

Faye se apropie.

– Ascultă bine ce-ți spun... Indivizii de teapa ta sînt vătămători negrilor, dar şi mai vătămători pentru cei de rasa lor. Data viitoare am să te fac să-ţi înghiți cuvintele. Şi te asigur că pînă la urmă ai să-ţi ții gura. În ceea ce-o privește pe Isabelle, nu-ţi spun nimic, ea e aici, m-auzi ? Cînd cineva coboară atît de jos, mă scîrbeşte. Cît despre plată, ne socotim noi mîine.

– A, vorbeşti de marfă, cît vrei pe tot ce se vede aici ?

– Ție ? Mai bine o las să putrezească.

Albul ridică din umeri, dispreţuitor.

– Păcat, ai fi luat un preț frumuşel.

Şi plecă.

Faye, ca și cum nu s-ar fi întîmplat nimic, se îndreptă spre o tînără negresă care vindea pălării de pai. Alese una și o duse soției sale.

– Pune-ţi-o. Incă nu te-ai obişnuit cu soarele.

– Tu crezi ce ți-a spus relativ la tipul acela ?

– Nu.

– De ce sînt atît de răi ?

– Nu se lasă pînă nu mă umilesc, pînă nu mă scot din fire, ca să le cad pentru a doua oară în laț. Pentru că... mai întîi de toate n-am dreptul să trăiesc, să simt viața, s-o iubesc, să-mi croiesc și eu un drum sub soare. Nu vor să trec dincolo de condițiile hărăzite celor din neamul meu, iar dacă le rezist, vor face tot ce le va sta în putință ca să se descotorosească de mine... Apoi, nu tolerează ca un negru să se însoare c-o albă, asta înseamnă că le batjocorim legile...

Tăcu, reluîndu-și calmul ; Isabelle nu răspunse nimic.

După închiderea tîrgului se duseră să facă o vizită la Fayène. Gemete întretăiate de suspine străbăteau din odaia întunecoasă ; bocetele femeilor dădeau privegherii un ton lugubru.

Bătrînul Mussa își chemă feciorul în cameră la el. Recita din Coran stînd pe o rogojină. Se opri un răstimp înainte de a vorbi :

– Nevastă-ta a venit la tîrg fără să-mi dea ziua bună. Nu crezi că s-a purtat cum nu se cuvine ?

– Ea mi-a spus contrariul.

– Aaa ! Atunci eu sînt cel care minte ?

Umar nu știu ce să răspundă. În Africa fiul nu-și contrazice părintele ; totuși el era sigur că Isabelle nu-l mințise.

– Tu știi bine că ea nu spune adevărul. Toți albii sînt la fel. Crede-mă, băiete, eu i-am cunoscut înaintea ta. Vorba lor nu face nici cît un găinaț...

Convorbirea aceasta îi devenea odioasă lui Faye. Îi era necaz pe taică-său și era nerăbdător să-l vadă isprăvind. Dar ceea ce-l chinuia mai cu seamă era faptul că Mussa putea să-i spună tot ce-i trecea prin minte, în timp ce el trebuia să se mulțumească a da din cap.

Faye se simți ușurat părăsindu-și părintele și se duse după Isabelle, care stătea la masă cu mama lui.

– Ce ți-a spus taică-tu ? întrebă Rokhaya.

– Mi-a vorbit despre dumnezeu, răspunse Umar pe gînduri, scărpinîndu-se după ceafă.

– Are dreptate. Te-ai născut în credință și ai fost crescut după poruncile Coranului. Știi să citești în el tot așa de bine ca și în cartea albilor, dar fruntea ta n-a atins niciodată pămîntul... Dacă închizi mîine ochii

ce are să se întîmple cu tine, fiule ? Tinerețea nu-i veșnică.

– Cine ți-a spus, mamă, că eu nu mă rog ?

– Da-da, te rogi, nu zic, dar numai cînd moare cineva... N-am nici o dorință să te rogi pentru mine.

– Vai... n-am încă chef să mă rog pentru tine ! Și Faye o cuprinse pe Rokhaya pe după umeri.

– Pui de cățea, mormăi dînsa, cu ce-am greșit eu în fața bunului dumnezeu ca să-mi dea un cîine ca tine ?

– Nu sînt eu un fiu bun, mamă ?

– Acum, schimbă ea vorba, ce ai de gînd să faci ? Să lucrezi în vreun birou ?

– Nu, răspunse el. Mă apuc de agricultură.

– Ce spui ? Era uluită... Neam de neamul meu n-a fost cultivator ; nici în neamul lui tată-tău și nici în cel al tatălui tatălui tău...

– De azi înainte n-o să mai poată spune nimeni așa ceva.

– Doamne, doamne, doamne ! se căină Rokhaya trecîndu-și palmele peste obraji... Și unchiu-tău ? Îl lași singur ? Nu mai e așa de voinic.

– Mamă, nu-i nimic grav. Am făcut tot ceea ce era de făcut... Și Massiré ce-a spus ?

– Mai întîi te poftesc să-i spui tata Massiré !

Dîndu-și seama că mamă-sa nu va da înapoi, Umar spuse Isabellei că e timpul să se întoarcă acasă. Văzîndu-i plecînd, Rokhaya strigă după el :

– Pui de cățea, pleacă, pleacă de-aici !

Tinerii începură să rîdă, apoi dispărură printre palmieri.

– Ce ți-a spus mama ? întrebă Faye pe nevastă-sa. Ai priceput ?

– Nu prea... Dumnezeu, Coranul...

– Da, vorbi dînsul. Tata ar vrea să devii musulmană.

Urmă un răstimp de tăcere.

– Și tu, întrebă ea, tu ce-ai vrea ?

– La drept vorbind, chestia asta mă cam lasă rece, şi-apoi tu nu cunoşti nimic din Coran...

– Pot să-nvăţ, spuse ea.

– Știi că voi avea dreptul la patru neveste ?

– Serios ? Atunci să nu mai vorbim... Dar ia spune, înainte tu-ţi făceai rugăciunile ?

– La război am înţeles că-s numai nişte mofturi. Erau băieţi care nu uitau una măcar, şi azi zac cu toţii sub pămînt...

– Părinţii tăi, mai spuse Isabelle, or să creadă că e din pricina mea.

– N-ai să trăieşti cu ei şi, de altfel, credeam că e o chestiune lămurită între noi.

– E-adevărat.

– Atunci nu ne mai rămîne decît să ne ferim de rău, iar dumnezeu să ne ajute să-l alungăm din gîndurile noastre...

Tăcerea se lăsă din nou între ei ; Umar rămase pe gînduri.

– Noi doi, zise el într-un tîrziu, am fost educaţi în mod diferit, tot atît de diferit ca şi culoarea pielii noastre. Un singur echivoc, şi-ar fi de-ajuns ca toată viaţa noastră comună să se prăbuşească. Nu uita că trăim între două lumi, între zi şi noapte. Nici un negru şi nici un alb nu-şi pot închipui că noi ne-am putea înţelege. Ai văzut prea bine cum am fost primit chiar *acasă* la mine, chiar în sînul familiei mele, nu ? Și cînd am văzut-o pentru prima oară pe mama ta – după ce noi ne cunoşteam

de cinci luni – ți-amintești cît de rănit mi-a fost orgoliul ? Pămîntul nu era destul de adînc ca să mă înghită. Noroc că taică-tu a fost mai înțelegător.

– Eu, în schimb, nu pot spune același lucru !

– Ai dreptate, recunoscu Faye. Dar acum avem căminul nostru. Să-i uităm.

Fără să știe cînd, ajunseseră la „Casa dintre palmieri".

Partea a doua

I

După socotelile lui Umar, pînă la anotimpul ploilor mai erau doar cîteva zile. Doar rare adieri, şi acelea călduțe, se simțeau în văzduh. Norii nu mai călătoreau. Tînărul continua să umble încoace și-ncolo prin savană. Întotdeauna desculț, mergea bătînd pămîntul cu toată talpa piciorului. Însemnase toți arborii din preajma „Casei dintre palmieri". Nomazii sau „locuitorii" de prin vecinătăți se întrebau dacă feciorul pescarului nu se cam scrîntise la cap. Hoinărelile lui nesfîrșite prin savană dădeau de gîndit. Unii povesteau că nu o dată îl surprinseseră vorbind de unul singur. Dar el se simțea îmbătat de natură, nu se mai sătura de ea. Deschisese ochii în țara asta ; se simțea plămădit din glia asta, care era a lui. Pielea îi era îmbibată de savoarea ei. De copil se frecase de ea din creștet pînă-n tălpi. Ah ! Cît de mult iubea el pămîntul, pămîntul ăsta, pămîntul său, cît de scump îi era ! Îl rîvnea din răsputeri. Îl asemuia cu o femeie iubitoare, şi iubită. Pletele ei erau arborii ; trupul ei, glia ; casa, pietrele ; rîurile îi închipuiau sîngele ; izvoarele, privirile ; drept gură, un fruct copt ; iar sînii, colinele. Își imagina mîini şi brațe nevăzute care se apă-

rau, se ofereau și îmbrățișau. Vocea ei era vîntul, tunetul sau dulcea șoaptă a nopții.

Pămîntul era o mamă iubitoare și o soție de treabă. Însă uneori se revolta, căci îi plăcea brutalitatea loviturilor repetate ale sapei.

Așa își începea Umar viața sa de țăran. Zilele, săptămînile nu însemnau mare lucru în momentele acelea, ci numai anotimpurile aveau să-i orînduiască existența. Și ar fi continuat să rătăcească prin savană dacă nu și-ar fi amintit că Isabelle invitase cîțiva prieteni.

– Aha, iată-te, adevărat pierde-vară ce ești ! îi strigă dînsa, zărindu-l. Lași toată treaba în spinarea mea... Trîndavule ! Uite, le-am scris bătrînilor, încheie ea cînd bărbatul intră pe ușă.

Și se făcu nevăzută în bucătărie, după ce-i puse scrisoarea în mînă.

„Ziguinchor, la...

Dragii mei părinți,

Nu mi-am călcat făgăduiala dată la plecare. În adevăr, dacă nu v-am scris prea des, în schimb v-am trimis nenumărate telegrame. Așa că nu vă faceți nici un fel de grijă, eu sînt sănătoasă și uriașul meu bărbat de asemenea.

După sosirea noastră aici, n-am stat decît o noapte în casa tatălui său, apoi timp de două luni am dormit în cort. Bărbatul meu a muncit din greu, iar eu l-am ajutat cît am putut. Ne-am clădit căminul cu sudoarea frunții. E un fel de *bungalow,* construit în întregime din *poto-poto,* ca să întrebuințăm expresia locală, adică un soi de chirpici. Construcția a provocat numeroase discuții, dar în cele din urmă am făcut amîndoi concesii : eu m-am

ocupat de parter, unde se află bucătăria, iar soțul și stăpînul meu s-a ocupat de etaj și de acoperiș.

Iată-mă deci casamanciană și, ca să fiu sinceră, nu mă plîng de loc. Casa noastră e așezată lîngă un lac ; de la toate ferestrele se văd copaci și, în nopțile cu lună, se zărește marele fluviu, ce sclipește sub bătaia razelor.

Cum am puțin răgaz înainte de sosirea musafirilor noștri, am să vă vorbesc de socrii mei. Tatăl lui Umar are trei soții, dintre care prima e soacra mea ; o femeie ciudată, despre care se spune c-ar fi prezicătoare. Vorbesc rareori cu ea și aproape niciodată cu socrul meu, care e un fel de predicator la moschee.

Chiar de la sosirea mea am apărut aici ca o intrusă, și intrusă am rămas pînă în ziua de azi. Doresc ca această stare de lucruri să nu se prelungească la infinit, și, pentru moment, nu-i împărtășesc lui Umar temerile mele. Dar ceea ce-mi îngreunează și mai mult situația e faptul că pînă acum n-am reușit să prind decît puține fraze din dialectele lor, care sînt nenumărate. Pe de altă parte, socrii mei dezaprobă purtarea fiului lor : mai întîi, fiindcă s-a însurat cu o albă ; apoi, pentru că nu mai e de acord cu ei asupra noțiunii de clan. Aici familia joacă un rol covîrșitor. Totul e în comun, nimeni nu posedă nimic al său, iar atunci cînd cineva dă ceva, o face cu gîndul că, dacă mîine va avea nevoie de acel lucru, și-l va putea lua înapoi.

În sfîrșit, cred că e și o a treia pricină care face să nu fiu prea bine primită, și anume : cele două țări ale noastre nu sînt egale. Am să vă copiez o frază pe care tocmai am citit-o în cartea unui chinez – al cărui nume îmi scapă – și care vă va face să înțelegeți ceea ce vreau

să spun : «În țările supuse unei dominații străine, indivizii își pierd încetul cu încetul puterea creatoare și, cu fiecare generație, forța lor scade». Nu știu dacă voi ajunge vreodată să fiu înțeleasă aici, dar pentru moment învăț să cunosc rasa bărbatului meu, îi împărtășesc grijile, dar și optimismul.

Aflați, dragii mei părinți, că e o mare deosebire între negrii despre care ni se vorbește la școală, ori pe care îi vedem în spectacolele noastre, și acei care trăiesc la ei acasă. Ne vin destul de des în vizită un grup de prieteni, aproape toți tineri, și în felul acesta îmi dau seama de schimbările ce se petrec aici în momentul de față. Negrul nepăsător și trîndav, care nu se sinchisește de ziua de mîine, e pe cale de dispariție ; asta pe măsură ce dispar și bătrînii. Tineretul pare a vedea mai limpede încotro merge. Nu știu dacă e clar ceea ce vreau să spun, dar e un lucru pe care încep să-l simt.

De altfel, aici totul merge bine. Mi-ar plăcea grozav să petreceți o lună, două cu noi. Deocamdată, scrieți-ne mai des. Viața e tot atît de scumpă la Paris ? În privința asta, aici e un adevărat rai.

Ce mai face Louise ? Se duce des la bal ? Umar are și el o surioară, Seynabu, care e de vîrsta ei.

Dragii mei, aici suferim de-o adevărată pacoste : țînțarii. Cu toate perdelele noastre, ne mănîncă de vii. Faceți ce știți și veniți-ne într-ajutor cu niscaiva otrăvuri, ca să scăpăm de blestematele astea de lighioane.

Vă îmbrățișăm,

Doamna Umar Faye

Calea Candé – «Casa dintre palmieri»“

În vreme ce Umar citea scrisoarea, Isabelle veni să se cuibărească lîngă el pe divan. Bărbatul puse misiva înapoi în plic, o lipi și apoi începu să se întindă.

– Mie nu mi-ai vorbit niciodată pînă acum de toate temerile astea ale tale, rosti Faye.

– Nu voiam să te mîhnesc.

– Nu crezi că-i o dovadă de neîncredere ?

– De ce vorbești așa ? zise Isabelle înțepată. Dacă am greșit, te rog să mă ierți, numai nu te îndoi de sentimentele mele.

Lui Faye nu-i plăceau înduioșările ; de aceea îi spuse pe un ton voios :

– Ia vezi, acuși te pomenești cu musafirii la ușă ! Mă duc să mă pregătesc și eu.

Lunecînd pe bolta lucie a cerului, norii spumoși se învolburau sinilii, ca albastrul de rufe într-o apă cu clăbuc. Undeva departe, deasupra pădurilor, un uriaș zid de flăcări arunca sulițe gălbui în zarea însîngerată.

În acea duminică aproape tot tineretul se adunase în „Casa dintre palmieri". Mai toți se gătiseră cu straie de sărbătoare, afară de M'bup și de Seck Dieng ; Agnès, într-o rochiță colorată, venise însoțită de două fetișcane ispititoare.

Cu chiu, cu vai își găsiră toți cîte un locșor, care pe scaune, care pe treptele salonului. Paharele treceau din mînă în mînă. Isabelle, îmbrăcată în foi ecosez și bluză, oferea musafirilor plăcintă cu orez. Cocoțat în capul de sus al scării și dominîndu-i pe toți, Diagne perora cu ifose de cunoscător :

– Ia priviți, cinstiți prieteni, și spuneți dacă se află pe lume ceva mai dulce și mai încîntător decît să te vezi

într-o duminică după-amiază înconjurat de fete frumoase... Drept a zis cine-a zis că stăpîna casei se judecă după felurile de bucate cu care te îmbie... Acest sfîrşit de zi mi-aduce aminte de Saint-Louis din Senegal, leagănul civilizaţiei africane. Acolo femeile n-au altă grijă decît să înveţe arta de-a primi în chip plăcut pe bărbaţi... Aşa încît nu e de mirare că, o dată sosit pe meleagurile acelea, Loti [1] nu se mai îndura să le părăsească... Nu-i aşa, frumoaso ? se adresă el fetişcanei de pe canapea.

– Ştiu şi eu ? răspunse aceasta cu un glas sfielnic.

– Bagă de seamă, Rosaline ! Are de gînd să te cucerească, o preveni Agnès.

– Mulţumesc, iubită soră, că mi-ai uşurat calea.

– Ia spune, domnule Faye...

Dar doctorul n-apucă să deschidă bine gura, că Umar îi şi tăie vorba :

– Ce-ai zice, doctore, dac-am lăsa la o parte acest „domnule"...

– Aha ! după cum văd, rosti doctorul domol, reluîndu-şi poziţia picior peste picior, tu eşti dintr-aceia care socotesc că politeţea are drept bază ipocrizia ?

– Se prea poate, încuviinţă Faye.

Isabelle făcu bărbatului său semn cu cotul, temîndu-se să nu-l fi jignit pe Agbo.

– Doctore, nu i-o lua în nume de rău. V-aţi înţeles, desigur, greşit.

– Sînt cu totul de părerea lui, replică Agbo sorbind din pahar.

---

[1] *Pierre Loti* (1850—1923), scriitor francez, autor al unor romane exotice care înfăţişează într-o falsă lumină idilică viaţa din Orient şi din colonii (n. r.).

În clipa aceea dădu buzna pe ușă un alb. Agbo se ridică să-l prezinte :

– Joseph, specialist în boli coloniale.

O răceală de gheață străbătu adunarea. Noul-venit se temu că din cauza lui. Faye luă cuvîntul :

– Unde ți-ai făcut studiile, doctore Joseph ?

– La Paris, la spitalul Saint-Louis, mai pe urmă la Marsilia, la spitalul Pharo. Ai fost la Marsilia ?

– Nu, n-am fost.

– Se spune că e un oraș de derbedei și de pungași. Ai noștri nu prea sînt priviți acolo cu ochi buni, vorbi cu aprindere un tînăr negru.

– Adu-ți aminte de vechea zicală, puiule : „Vîntul care-a dus frunzele în prăpastie nu le mai scoate de-acolo“, cuvîntă învățătorul, care nu deschisese gura pînă atunci.

Agnès, dusă pe gînduri, răspunse :

– Am un unchi care trăiește acolo de ani de zile. E însurat și are trei copii. Scrie deseori mamei. Ah ! încheie dînsa cu un suspin în care mijea o speranță, ce n-aș da să pot vizita Franța !

Învățătorul începu să declame :

– „Pentru ce, copilă fericită,
Fermecatul nostru țărm să-l părăsești ?
Jinduiești orașele-mbulzite
Și recolta lor de suferință ?
Trupul tău în mîini de proxeneți ?
Vrei să te desparți bocind prelung
De iubiții noștri baobabi ?
Tu, aici, pe jumătate goală,
Ai să degeri prin zăpezi, acolo,
Și-ai să simți cît îți lipsesc tam-tam-ul,
Rîsul nostru limpede, cinstit...

Iar cînd, nemilos, corsetul clasic
Îți va-ncătușa, frîngîndu-l, bustul,
Ca s-agonisești de-o biată cină,
Ai să-ți vinzi mireasma cărnii tale.
Urmărind, cu ochiul visător,
Prin perdeaua ceții reci, murdare,
Cum se zbat nălucile tăcute
Ale palmierilor absenți."

Aplauzele izbucniră, sincere ; mișcat, învățătorul se ridică, făcînd plecăciuni în dreapta și-n stînga, întru totul nepotrivite cu înfățișarea-i bățoasă și ursuză.

Și așa, în fiece duminică, își dădeau întîlnire la „Casa dintre palmieri" ; ba, uneori, chiar și în cîte o seară din timpul săptămînii. O răriseră cu întrunirile din piața mare. La soții Faye găseau orez fiert sau orez uscat, cu care-i îmbia, prietenoasă, „doamna".

Un zăduf mistuitor cuprinse întreaga fire ; oamenii aveau senzația că se îneacă în propria lor sudoare, adunată la subsuori și în jurul gîtului, după care începea să se prelingă de-a lungul trupurilor.

Un nor plumburiu întunecă zarea spre răsărit și se lăți deasupra orașului. Se întinse apoi, treptat, ca un negru zăbranic pe tot cerul, ajungînd pînă la discul roșu al soarelui. Casele își reluară adevărata lor culoare pămîntie și, peste puțin, totul se cufundă în semiobscuritate. Deodată, gonind dinspre brusă, vîntul înfioră frunzișul copacilor, legănă molatic lungile foi de palmier și răcori fețele jilave de nădușeală.

Pornit din înaltul cerului, șerpuind cu însulițări de foc, fulgerul scăpără, pierzîndu-se în adîncuri de hău. Se auzi o trosnitură, locuințele fură zguduite din temelie, pămîn-

tul se cutremură. Ca şi în ceilalţi ani, se dezlănţuia uraganul. Oceanul văzduhului îşi pregătea furtuna. Majestuoase şi grave, talazurile cerului se rostogoleau, învîrtejind şi doborînd totul în calea lor. Şi pentru ca ceremonia să fie şi mai solemnă, trunchiurile mlădioase ale arborilor se încovoiau la pămînt. Un ropot grăbit pe acoperişurile de tablă vesti venirea ploii.

De pretutindeni, oamenii goneau spre adăposturi, vitele se făceau nevăzute printre gardurile vii. Ca la un semn, mugetul vîntului amuţi. Nu se mai auzeau decît răpăitul picăturilor de ploaie care se striveau pe pămîntul încins, suspinul înaltelor creste şi coardele de bas ale cocotierilor şi ronierilor sub biciuirea ploii ; nimic altceva decît vasta orchestraţie a furtunii, în care se pierdeau chicotele voioase ale copiilor lipăind prin băltoace, sub puhoiul de apă. Ciclonul potopea totul în cale. Vîrtejurile zvîcneau spre cer ca o nebuloasă dementă. Nu se vedea nici la doi paşi. Era cu neputinţă să înaintezi puţin fără să fi încovoiat spinarea.

Umar şi soţia sa se zăvorîseră în odaia de culcare. El, ros în taină de gîndurile lui, nu părea tulburat de urgia ce se dezlănţuia dincolo de ziduri, însă privirea „doamnei" trăda o adîncă uimire şi totodată oarecare teamă în timp ce pîndea prăpădul de afară prin oblonul întredeschis.

– Ei, acum vezi şi tu ce înseamnă ploaie...

– Mi-e frică, şopti dînsa.

El se întoarse ca s-o liniştească.

– Hai, vino lîngă mine, căci are să ţină o zi şi o noapte.

– Şi ceasul nu-i decît trei, suspină ea.

– Ştii ceva ? Dac-am face un duş ?

– Sub ploaie ?

– Nu, sub streaşină, spuse el rîzînd ironic.

– S-a făcut !

Se dezbrăcară şi ieşiră în ploaie, împroşcîndu-se cu apă ca nişte copii. Se bălăciră aşa cîtva timp. Deodată, prin fața ochilor trecu „ceva", o năprasnică zguduitură zgîlțîi casa, uraganul răbufni în ferestre, se opinti să smulgă acoperişul, urlînd bezmetic ca şi cum de pe un vîrf de munte s-ar fi prăvălit noian de stînci. Ploaia se abătea cu o atît de fioroasă putere, încît părea de mirare cum o substanță atît de diafană ca apa putea ascunde o asemenea forță uriaşă. Vîntul se avînta spre înălțimi nebănuite, pentru a se năpusti apoi la pămînt cu toată nestăvilita-i furie. Din pragul uşii, Umar privea lacom dezlănțuirea naturii. Isabelle, cu apa şiroindu-i pe trup, veni lîngă el. În timp ce se ştergeau, o pală de vînt năvăli, şuierînd, în casă, zguduind pereții. Faye îşi împinse brutal nevasta înăuntru şi trînti uşa. Atunci vîntul începu să zgîlțîie uşa.

– Dacă nu se prăbuşeşte casa peste noi, înseamnă c-avem noroc !

Uraganul se întețea văzînd cu ochii. Izbiturile în acoperişuri erau tot mai duşmănoase şi se repetau la intervale regulate. Degete îndrăznețe, fluide ca eterul, dar tot atît de dure ca şi oțelul, căutau crăpăturile sau despicăturile, spre a-şi desăvîrşi opera şi a le preface în găuri mari. Ici-colo, vîntul pătrundea pe sub tăbliile de zinc, smulgîndu-le ca pe nişte foi de hîrtie, răsucindu-le şi izbindu-le apoi cu furie în arbori şi pe cărări.

Şi iată în sfîrşit şi noaptea, o noapte de catran, populată de năluci rătăcitoare şi țipete de spaimă, în vreme ce, în beznă, vîntul se înverşuna să biciuiască pămîntul. Bu-

buitul tunetului, ce ajungea din urmă fulgerele devenea din ce în ce mai asurzitor. Revolta stihiilor făcea noaptea halucinantă.

– N-am văzut de cînd sînt asemenea urgie, şopti Isabelle.

– Asta nu-i încă nimic pe lîngă un adevărat uragan.

– Oh, tu, tu exagerezi întotdeauna !

Stăteau ascunşi în dosul perdelelor de muselină ce învăluiau patul. În penumbra încăperii clipea doar licărul unei lămpi cu lumina scăzută. Dintre falduri se prefira fumul unei ţigări.

– Dă-mi chiştocul.

– Îţi mai aduci aminte cînd îmi spuneai că ploaia din Franţa nu-i decît un preludiu al celei din Africa ?

– Dă-mi chiştocul, repetă el.

– Ei, asta-i ! Aşteaptă puţin, sau du-te şi ia-ţi o ţigară.

– Nu mai e nici una.

– Vezi atunci la mine-n geantă.

– Aha ! Va să zică acolo le ascunzi, hai ?

– Na chiştocul, na-ţi-l ! Na !

O dată cu puterea nopţii, clocotul furtunii creştea cu o negrăită înfricoşare. Urgia pusese stăpînire pe tot. Pătrunzînd în cîte-o locuinţă prin uşa smulsă din ţîţîni, vîntul lovea cu-atîta sălbăticie în tavan, încît smulgea acoperişul din loc, ridicîndu-l ca pe-un fulg. Cotropea totul, pînă şi casele de paiantă, nelăsînd în urmă decît nişte bieţi nenorociţi fără adăpost, pentru care ceasurile se înşirau grele şi nesfîrşite.

O palidă licărire străpunse furtuna, vestind zorile. Cu un ceas înainte de ivirea dimineţii, urgia se potoli ; ura-

ganul se risipi pe nesimțite, tot așa precum venise, fără semne prevestitoare. După ce se dezlănțuise cu toată puterea, părea, deodată, istovit. Vîntul, ca un răsuflet sacadat, se mistui în el însuși, lăsînd în urmă-i un gol dureros. Apa se retrase din locurile inundate. Era refluxul. Şuvoaiele grăbeau nestăvilit spre fluviu, croindu-şi drum printre sălașe, pe sub rădăcinile copacilor uriaşi sau încălecînd trunchiurile ce le stăteau în cale, tîrînd o pradă de jalnice epave, sub o perdea de ceață.

Puhoiul gonea la vale cu o grabă amețitoare ; la suprafață pluteau resturi de tot soiul. Șanțurile de pe marginea drumurilor se preschimbaseră în albii de torente ce spumegau învolburîndu-se într-o aprigă învălmășeală. Fluviul, de obicei de culoare verzuie, era acum de un galben-întunecat.

În locul furtunii se ivi soarele ; fluturii și furnicile cu aripi își reluară zborul, spre marea bucurie a copiilor, care se fugăreau, afundîndu-se în clisa încă jilavă. Femeile își întindeau rufele leoarcă de ploaie pe frînturile de zaplazuri ce mai rămăseseră în picioare.

Umar pornise de cu noapte să-și cerceteze locuința.

– Credeam că te-a înghițit uraganul ; mă și vedeam văduvă, glumi Isabelle.

– Ah, prostuțo ! Nu ți-ar strica o sfîntă de bătaie, aşa, de dimineață.

Isabelle pregăti micul dejun. Faye spuse, înfulecînd :

– De-acum înainte trebuie să te înveți să stai acasă şi singură. Altceva : să nu care cumva să ieşi fără pălărie. Pe urmă nu uita să-i scrii lui taică-tu și să îndrepți puieții.

– Înțeles, domnule Faye, răspunse ea, sprijinindu-și coatele pe masă. Și mătăluță nu uita să-mi fii acasă la ora prînzului și s-aduci țigări.

– Bați toate recordurile, zău așa ! Îmi iei cămășile, pantalonii, țigările și mai ce ?

– Uite, eu nu sînt egoistă, îți dau voie să umbli cu fustele mele !

Umar o trase ușurel de păr, spunîndu-i :

– Pe curînd !

Întîlneai peste tot numai băltoace și grămezi de gunoi. Fayène era aproape la pămînt. Toată lumea se afla pe picioare, în afară de unchiul Amadu, care se simțea din ce în ce mai rău și care implora, gemînd, mila cerească. Umar dădu o mînă de ajutor la repararea gardurilor și a acoperișului.

– Ia spune, băiete, pe la tine ce-i ? îl întrebă maică-sa, trimițînd un scuipat cît toate zilele pe pămîntul jilav.

– Bine ! N-am avut nici o stricăciune.

– Și „doamna" ?

– Bine și ea.

– De mult n-am mai pomenit o ploaie ca asta. Te sfătuiesc să nu te mai duci la scăldat. În somn mi s-au arătat duhuri rele.

– Nu-i vina mea dacă duhurilor tale le-a venit chef să se plimbe.

– Bagă de seamă, doar nu ești alb.

– Desigur că nu... O cercetă un răstimp cu privirea, apoi adăugă : Măicuță, am nevoie de-o grămadă de bani.

– Ce să faci cu ei ?

– Să lucrez cîmpul.

– De ce ții tu morțiș să te faci plugar ? Nu ți-ajunge c-ai fugit din casa părintească, acum ți s-a năzărit să te faci plugar. Ciudat lucru !

– Doar pentru tine și pentru toți ceilalți vreau să mă fac plugar !

– Dacă ne-am lăsa în nădejdea ta ca să avem ce pune în gură, apăi știu c-am crăpa de foame. Habar n-ai de plugărie.

– E drept, nu mă pricep la plugărie, va trebui să învăț.

– Tată-tu a fost pescar, și tata lui taică-tu tot așa, și ție, albule, ți s-a cășunat să te apuci de plugărit ? Zău, nu mai pricep nimic.

– De data asta ai spus și tu un adevăr.

– Haide, spune maică-ti că minte. Ești civilizat, mă rog, nu vrei să te spurci mîncînd din blidul nostru.

– Îți foarte mulțumesc, mamă, dar ține-ți banii, nu mai am nevoie de ei.

– Iaca na, îmi spui că-s mincinoasă și pe urmă tot tu te aprinzi ; e un făcut, tot ce-ți spun te zgîrie la ureche. Mă întreb uneori dacă nu cumva vrei să devii alb cu tot dinadinsul.

– Pe mîine, mamă. Pe tata am să-l văd la tîrg ; el cel puțin se mulțumește să tacă.

Faye își cunoștea mama ; știa că, pentru a obține ceva de la ea, mai întîi trebuia s-o scoată din sărite, și apoi s-o lase să fiarbă de mînie.

Așezată pe piuă, ea îl chemă înapoi :

– Umar, întoarce-te ! Mai bine îți striveam oasele de cum ai venit pe lume. Dac-aș face asta acum, m-ar băga la pușcărie. Cît vrei ?

– Tot cît ai.

– Piei din ochii mei, piei, cîine !

– Banii n-au rădăcini, dar cresc în inimă.

El plecă, ea se luă după dînsul și-l ajunse din urmă. Mergeau acum alături, dar el se prefăcea că n-o vede.

– Poate că trăncănesc prea mult, zise ea, dar între vremea de odinioară și cea de azi pentru mine nu-i cine știe ce deosebire ; nu te mînia dac-o iau și eu uneori razna. Vezi tu, pentru mine ai rămas tot băiețelul meu cel mic de altădată. Iar cînd te aflai în țara albilor și mă uscam de dorul tău, aveam întotdeauna o greutate pe inimă de parcă te-aș mai fi purtat încă în pîntece. Acum, că te-ai întors, îmi fac tot felul de griji pentru tine și pentru nevastă-ta. Se zvonesc cîte și mai cîte...

Feciorul asculta în tăcere cuvintele maică-si, percepînd în același timp și foșnetul veșmîntului ei. Bătrîna continuă :

– Poate că mă văicăresc de pomană, dar îmi fac atîta sînge rău, că nici nu mai știu ce-i cu mine. Cînd te văd, ca acuma, m-aș ține de tine pînă la capătul lumii ; iar cînd ochii mei nu te mai zăresc, atunci mi se oprește inima în loc. Mintea mi se întunecă și nu mai sînt bună de nimic. Și numai ce-mi zic : „Dar dacă vine și-ți spune că se întoarce în țara albilor pentru totdeauna ?“ Ah ! Asta ar însemna moartea mea ! Mă știe dumnezeu că n-o urăsc pe „doamna“ ta, dar, mă rog ție, dacă îi vine într-o bună zi chef să plece, las-o să se ducă singură. Tu să nu părăsești pe maică-ta bătrînă. Căci zile multe pe pămîntul ăsta nu mai am. Pare cumsecade „doamna“ ta ; ce folos însă, eu vreau una, și ea alta. Crezi că mă pricepe ? Ah, nu te mai întoarce acolo, n-o părăsi pe maica ta cea bătrînă...

– N-o să plec, mamă, ți-o făgăduiesc.

– Mă rog la îngeri și la marele profet să nu încolțească un gînd ca ăsta în mintea ta. Fiindcă, vezi tu, băiețelul mamei, eu n-am altceva pe lumea asta în afară de tine.

– Nu-ți fie teamă pentru mine. N-am să te fac niciodată de ocară, nu trebuie să-ți pleci urechea la toate palavrele.

– Îmi pare tare bine că te-aud vorbind așa, spuse ea, luîndu-l de mînă ca atunci cînd îl învăța să facă primii pași. Vino, băiețelul mamei, haidem la taica Gomis.

Bătrînul Gomis era omul lor de încredere. În timp ce intrau în prăvălie, acesta le ieși înainte. Se înțeleseră fără multă vorbă. Din ziua aceea, acolo avea să alerge Faye ori de cîte ori se găsea la ananghie.

Faye se despărți de maică-sa cu făgăduiala că nu va face nimic care s-o supere. Trase o raită prin piață, dînd ziua bună în dreapta și-n stînga, apoi hoinări de-a lungul debarcaderului. Trei vapoare mari ancoraseră în port. O ceată de femei încărcau unul din cele trei vapoare ce se găsea la capătul stăvilarului. Faye privea femeile cum se speteau cărînd. Priveliștea aceasta nu era un lucru nou pentru el ; o cunoștea din copilărie. Totuși, simți un cuțit în inimă. Era neîngăduit, era odios ca niște femei să robească în chipul acesta. Faptul că nimeni nu se împotrivea unei asemenea stări de lucruri îl umplu deodată de neliniște. Se socotea în parte răspunzător de amorțeala în care se afla țara ; nici el nu făcea nimic.

Femeile pășeau una în spatele celeilalte, cu mușchii gîtului încordați sub povara sacilor cu arahide. Trupurile lor goale pînă la brîu, lipsite de strălucire șiroiau de sudoarea peste care se așternea un strat de pulbere

roşie, adunată ca un chenar subţire în jurul şalelor. Erau acolo fetişcane cu trup feciorelnic şi femei trecute, cu sînii turtiţi sub cîte-o fîşie de pînză. Treceau una cîte una prin faţa unui bărbat care şedea jos şi le întindea cîte un jeton de fiecare sac.

– De ce nu tocmeşti bărbaţi pentru treaba asta ? îl întrebă Umar.

Omul ridică ochii să vadă cine-i vorbise. Fără să răspundă, îşi văzu înainte de distribuirea jetoanelor. Faye se aşeză lîngă el.

– Spune, de ce ?

– Mă priveşte ! spuse acesta în franţuzeşte, pe un ton care nu prevestea nimic bun. Şi, în afară de asta, tu cine eşti ?

– Cine sînt ? întrebă Umar surprins. Sînt un om ca şi tine. Ai dreptate, lucrurile astea nu mă privesc.

– Atunci...

– Atunci zic c-ai scoate-o mai bine la capăt cu bărbaţii, decît cu femeile. Ia te uită, bunăoară, la copila asta şi spune dacă nu-i o ruşine ; şi bătrîna aceea de colo, cu capul tuns ca în palmă, poate să fie de vîrsta maică-ti, măcar că-i negresă. Crezi că-n Siria se pomeneşte aşa ceva ?

– Ia fă bine şi fii cuviincios, dacă vrei să nu-ţi pară rău. Şi pe urmă de unde-ai scos-o că sînt sirian ?

– Eşti ! Uită-te la tine ! Eşti sirian din cap pînă-n picioare, întocmai după cum sînt eu negru. Între noi fie zis, dacă mă amestec unde nu-mi fierbe oala, o fac şi pentru ca să-ţi meargă afacerile ceva mai bine. Nu-i multă vreme de cînd te-ai pripăşit pe-aici. Nici un sirian nu şi-a ales asemenea meserie, îi cunosc pe toţi.

Celălalt nu răspunse. Se mulțumi să se uite chioriș la Faye, uimit de vorba lui calmă și totodată brutală. Umar n-o slăbea din ochi pe fetișcana din fruntea turmei. Ea îngîna o melodie din acelea pe care le cîntă năpăstuiții soartei. Viața le învățase să cînte spre a uita de clipa de față. În cor, femeile acestea cîntau, ca și cum ar fi înnăbușit un hohot de plîns, cîntau pentru a nu se lăsa doborîte de trudă ; cîntecul lor nu era cîntec de bucurie, ci unul de jale. Era o melodie fără început și fără sfîrșit, căci întrupa mizeria, iar mizeria lor nu se termina niciodată.

Neputînd-o privi la nesfîrșit, Umar o chemă. Și stătură de vorbă destul de mult. Pontatorul se supără.

– Ascultă, amice, spuse Faye, nu va mai lucra pentru tine. Ia-ți jetoanele înapoi, adăugă el pe un ton hotărît.

– Pleacă ? Biiine ! Dar nu primește plata pînă nu pleacă vaporul.

– Am să aștept pînă diseară.

Femeile făcuseră cerc în jurul lor, căscînd ochii mari. În acel moment se apropie un bărbat, cercetînd pricina pentru care se oprise lucrul :

– Da ce au negresele de nu mai vor să care ?

– Păi să vedeți, domnule comandant, individul ăsta mi-a momit-o pe cea mai harnică.

– Ia fă-te încoa, tu, ăla, spuse comandantul către Faye. Adu-mi cravașa, Bosco, și-o să-i arăt eu lui cine comandă aici.

Faye știa prea bine ce-l așteaptă ; cu cravașa în mînă, comandantul venea spre el.

– De ce mi-ai oprit femeile din lucru ?

– Ca să mă-ntrebi ți-ai luat coada asta de pisică ?

– Ei taci ! vorbeşti franţuzeşte ?... Veniţi încoa, să vedeți un negru care vorbește ca noi... Priviţi ce mai puşlama...

Și-l plesni peste față.

Faye îşi duse amîndouă mîinile la obraz, acolo unde îl muşcase biciul. Mai primi o cravaşă pe spinare, urmată de o lovitură de picior. Echipajul rîdea cu gura pînă la urechi. Comandantul se întoarse către femei, care se grăbiră să-şi reia lucrul.

– Și-acum, voi ăștialalți, dacă dă naiba și nu isprăviți azi treaba, nu vede nimeni o lețcaie. Iar tu, maimuțoi scăpat de la grădina zoologică, să nu dea dracul să te mai prind pe-aici...

Dar nu apucă să sfîrşească vorba, că două mîini îl şi înşfăcară de beregată. Comandantul se făcu galben ca ceara. Faye îl aruncă de-a rostogolul pe scînduri. Şi, imediat ce se sculă, se și pomeni cu un pumn zdravăn în ceafă și cu o lovitură de călcîi în obraz. Îl podidi sîngele. Ceilalţi o zbughiră în spatele cheiului, căci intrase frica în ei la vederea albului plin de sînge. Oamenii de pe bord alergară în ajutorul patronului, şi-atunci Faye se trase îndărăt, sprijinindu-se de-o cabină de pe chei. Drugul de lemn cu care era fixată ușa cabinei cedă, Umar îl înșfăcă, și primul dintre atacanți se pomeni cu el peste brațe.

– Puneți mîna pe negru şi omorîți-l ! urlă comandantul șiroind de sînge.

Însă nici el nu mai cuteza să înainteze. Chipul în care ţinea Faye drugul spunea limpede că la nevoie va şti să-l mînuiască. Un alt marinar, mai vînjos, îşi încercă norocul și se repezi spre Faye ; acesta sări în lături cu dibăcie, avînd grijă să nu stea cu spatele la haita care-l

încolţea. Ridică bîta şi-şi lovi adversarul cu toată puterea peste umărul stîng, iar albul începu să se clatine ; îl mai izbi o dată în celălalt umăr, după care omul se prăbuşi la pămînt cît era el de lung. Umar, cu gestul învingătorului, îşi puse piciorul – încălţat în bocanc din pricina ploii din ajun – pe capul omului care zăcea doborît la pămînt. Ţipete şi urale se ridicară din mijlocul mulţimii îngrămădite la malul apei.

– Aruncă bîta, că, de nu, trag, ordonă comandantul care ceruse, între timp, un revolver. Arunc-o, n-auzi ?..

La vederea armei, mulţimea amuţi. Se auzeau crapii hăpăind, sub cabină, lăturile aduse de curent. O tăcere de moarte se abătuse peste chei. Ochii lui Faye, injectaţi de sînge, se făcură de un roşu spăimîntător, vinele de pe frunte şi tîmple i se îngroşară. Totul se petrecuse într-o clipită. Se auzi o împuşcătură ; glonţul îi atinse în zbor coapsa. Ceea ce urmă nu mai fu o încăierare, ci un adevărat măcel : arma şi proprietarul ei se aflau în apă ; oamenii echipajului o rupseră la fugă spre vapor, în vreme ce indigenii îi huiduiau, întrebuinţînd cele mai mînioase expresii din graiul lor. Umar, cu bîta ridicată, se luase după fugari. Nu mai auzea, nu mai gîndea, nici nu mai ştia de ce loveşte astfel. Era lac de sudoare, iar sîngele ce i se prelingea din rană se amesteca iute cu năduşeala. Echipajul se întoarse înarmat cu ciomege şi bătălia reîncepu. Cu braţele-i peste măsură de lungi, negrul ridică bîta şi o învîrti vijelios deasupra capetelor. Şi-n timp ce simţea că puterile îl lasă, auzi un tropot de paşi ; comisarul, căruia i se dăduse de veste în piaţă, sosea însoţit de poliţişti. Porunci scurt :

– Arestaţi-i pe toţi, şi după mine ! Repede la comisariat !

Dar căpitanul vaporului, ud leoarcă şi sîngerînd încă, se împotrivi.

– Băgaţi-l la zdup pe maimuţoiul ăsta, s-a legat de noi aşa, din senin. Mă întreb de ce-i mai învaţă carte pe sălbaticii ăştia ? !

– Vîră-mă la închisoare, porc de cîine ! îi zbieră Faye în faţă.

– Fără gălăgie ! strigă reprezentantul „ordinii publice".

– Dar ce e ? întrebă Gomis-junior, sosind cu sufletul la gură. Ce s-a întîmplat ?

– Nimic, acum s-a terminat, răspunse Faye.

– Eşti plin de sînge, măi băiete, şi nu-i nimic ?

– Ia nu te-amesteca unde nu-ţi fierbe oala, îl muştrului comisarul.

– Te-am întrebat eu ceva ? replică Gomis.

– Plec diseară la Kaolack, vorbi căpitanul. Ţineţi-l două luni la răcoare, pînă mă-ntorc.

– Zău ? Nu mai spune ! S-a dus vremea cînd negrii erau vîrîţi la puşcărie fără judecată, se înfierbîntă Gomis.

– Te întreci cu gluma, Gomis ! Bagă de seamă, c-o păţeşti ! urlă comisarul care începea să-şi piardă răbdarea.

– Sfîrşeşte, Gomis, interveni Faye. Apoi, întorcîndu-se spre reprezentantul „ordinii publice", adăugă : După cîte văd, domnii ăştia nu sînt de loc hotărîţi. Eu mă duc să-mi pansez rana, iar dumnealor facă ce-or pofti.

Echipajul, prevăzînd că negrii nu se vor linişti numai la simpla prezenţă a comisarului, se întoarse pe vapor.

– Faye, ai ajuns o primejdie pentru securitatea publică. Dacă se mai întîmplă, te bag la zdup cît ai zice peşte.

– Securitatea publică !... Nostime cuvinte pentru locurile astea, răspunse Umar.

Gomis şi Faye îşi croiră drum prin mulţimea care întindea braţele spre Umar în semn de recunoştinţă. Fata cu pricina îi urma.

– Şi cînd te gîndeşti că din cauza ei eram gata-gata să-mi las ciolanele pe-aici, spuse Faye. Apoi, către fată : Hai, urcă-te cu noi.

Rabla lui Gomis îi depuse la „Casa dintre palmieri". Pe drum, Faye leşinase. Trimiseră după un medic african, care alergă însoţit de Joseph. Ştirea se întinse ca o pălălaie în toate mahalalele. Bătrîna Rokhaya sosi imediat după cei doi bărbaţi. Nu-i prea venea la socoteală să-şi vadă „băieţaşul" pe mîinile „doftorilor", iar Gomis trebui să limpezească lucrurile, lămurind-o că nu putuse face altfel. Isabelle, neştiind ce să-i spună mamei soacre, o duse sus în cameră. Faye aţipise. Pe pieile de animale, urmele de sînge erau încă proaspete.

– Nu-i nimic grav, declară Agbo. Are nevoie de odihnă. A pierdut ceva sînge, dar o să-şi revină. Trec mîine. Păziţi-l să nu bea apă prea multă, daţi-i mai curînd o supă de pui... La revedere, doamnă.

– Mulţumesc, doctore ; la revedere, doctore Joseph, şi, încă o dată, vă mulţumesc la amîndoi.

Lîngă pat, mama stătea aplecată asupra feciorului. Îi apucă braţul ce ieşea de sub cuvertură şi voi să-i vadă bandajul.

– Nu, mamă, spuse Isabelle oprind-o.

– Bolnav mult ?

– Numai obosit, în trei zile, gata.

În timpul cît Umar fu nevoit să stea în pat, casa rămase cufundată într-o linişte desăvîrşită.

În acea după-amiază, Faye și Isabelle se aflau la ei pe verandă. El se legăna alene într-un balansoar și mîngîia bogatele cozi ale soției, care-și culcase capul pe umărul lui.

La un moment dat se auzi o voce :

– Văd că aici nu mai e nevoie de serviciile mele...

– Oh ! Bună ziua, doctore.

– Bună ziua la toți.

Agbo întinse o frunză de tutun bătrînei Rokhaya, ghemuită într-un colț, apoi se întoarse lîngă Faye :

– Ia să vedem cum ne mai simțim. Buuun !... Rana se închide. Peste două zile poți ieși la cîmp. Să vă fac o mărturisire ?

– ? ? ?

– E pentru prima oară că am și eu un bolnav în afară de spital.

– Nu-ți doresc un al doilea, cel puțin la noi în casă.

– Pe vremuri, cînd eram la facultate, cîte nu visam...

– Nu trebuie să pierzi nădejdea, Agbo.

– Dac-or fi toți ca mama Rokhaya, adio meserie !...

– Salut, popor din Casamanca !

Strigătul acesta voios îl anunța pe Diagne, care se ivise în ușă pe neașteptate, însoțit de M'bup, Dieng și Thiam.

– Ehei ! Iată și bufonul ! Ieri s-a dus să vadă un film în legătură cu Roma antică, și timp de-o săptămînă încheiată o să-l vezi făcînd pe romanul, iar după un film cu *cow-boys* va face pe *cow-boy*-ul și așa mai departe...

Plini de veselie, tinerii se întreceau care mai de care să scoată scaunele și mesele afară. Mica negresă pe care Faye o adusese la „Casa dintre palmieri" le servi de băut.

O chema Itylima, şi „doamna" o gătise cu o fustă şi o bluză mov.

– Frate-meu, pe viitor, cînd ţi-o mai veni chef să te războieşti, anunţă-mă şi pe mine. Noi doi...

– Gata, Diagne, gata, să nu mai vorbim de asta. N-a fost decît un simplu accident.

– În sfîrşit, iată-te ajuns apărătorul celor slabi şi obidiţi. Nu mai departe decît ieri, o fată voia, zor-nevoie, să afle cum te mai simţi.

– Ei poftim ! Cum vreţi voi ca Africa să se trezească din amorţeală cu indivizi ca de-alde Diagne ? spuse Agbo. În loc să-şi completeze cît de cît cultura, dumnealor îşi petrec serile vînînd cîte-o nouă victimă pentru aşternut.

Diagne, în mijlocul „statului său major", rezemat cu coatele pe masă, răspunse, gînditor de astă dată :

– Să te instruieşti ? Şi pentru ce, mă rog ? Sîntem trataţi ca indezirabili. S-a întrebat careva cîţi tineri bacalaureaţi mor de foame între Dakar, Saint-Louis şi Rufisque ? Eu, unul, ştiu să citesc şi să scriu, şi cu asta, basta ; am trecut de vîrsta învăţăceilor.

– De care vîrstă spui că ai trecut, Diagne ? întrebă curios învăţătorul, care tocmai atunci intra pe uşă cu un vraf de cărţi la subsuoară. Poftim cărţile înapoi, doamnă, zise el.

– Mulţumesc, Seck.

– Aş mai putea lua şi altele ?

– Mă mai întrebi ?

În acel moment sosi cu camioneta şi Gomis, însoţit de Joseph.

– Bună ziua la toţi ! Faye, uite ici, nu ştiu ce plocon pentru nevastă-ta din partea mamei. Taică-meu n-a putut veni să te vadă, dar îţi transmite toate cele bune.

– Hotărît lucru, v-aţi vorbit cu toţii să mă răsfăţaţi, spuse Isabelle. Mama Itylimci îmi trimite cîte o găină la trei zile.

– La Cerc nu se mai vorbeşte decît de voi, de cînd cu încăierarea aceea.

– Ce rău îmi pare că n-am fost şi eu pe-acolo, spuse Diagne. Ştii, Désirée m-a întrebat azi cum te mai simţi ; pînă acum, fata asta nici nu-mi răspundea la bună ziua.

– În sfîrşit, ţi-ai găsit şi tu naşul. Asta îmi merge la inimă...

Vorbise Agnès, care, sosind într-un suflet, se ghemui jos pe pămînt.

– Ce idee aţi avut şi voi să vă aciuaţi tocmai aici, în brusă ! exclamă ea.

– Ce vrei, nu mi-a trecut prin cap c-ai să mă vizitezi şi tu, răspunse rîzînd Umar.

– Cu bătăuşii nu vorbesc ! Am venit s-o văd pe Isabelle.

– Atunci poftim la bucătărie.

– Ba de loc ! Rămîn aici. Bună ziua, mamă Rokhaya. Veşnic cu luleaua în gură, adăugă dînsa în franţuzeşte.

Cînd se întruneau, întrebuinţau limbile cele mai felurite : *diola,* portugheza, *uolofa,* franceza.

Revenind la o frază începută mai înainte, Agbo reluă firul :

– ...Aici, iniţiativele sînt lăsate pe seama altora, a celor care ne controlează evoluţia... Negrii nu găsesc altceva mai bun de făcut decît să ridice singuri bariere între ei, între cei cu carte şi cei fără. Aceştia din urmă îi socotesc pe ştiutorii de carte drept nişte renegaţi ; iar la rîndul lor ceilalţi îi privesc pe neştiutori de sus şi-şi dau aere. Cu toate astea, ei nu se află decît la porţile

cunoașterii, mulțumindu-se doar cu firimiturile pe care le culeg. Iar cei rămași și mai în urmă sînt adepții lui Mahomet...

– Nu vorbi așa, doctore, prea o iei repede. Noi, care ne aflăm între cele două Africi, avem datoria să învățăm de la bătrîni știința lor despre trecut, iar de la tineret ceea ce așteaptă ei de la noi, cu toate că, deocamdată, cunoștințele noastre sînt mai prejos decît aspirațiile. În ceea ce mă privește, dacă un alb și un negru ar fi atinși de aceeași boală, i-aș îngriji la fel pe amîndoi, fără să stau pe gînduri... Dar ceea ce nu-mi intră mie în cap e faptul că la voi nu se vede nici cea mai slabă dorință de-a înjgheba o națiune.

De astă dată vorbise Joseph, medicul alb.

– E foarte adevărat ceea ce spui, colega, întări Agbo. Eu, unul, voi fi întotdeauna alături de cei care nu vor să admită că țara noastră e o proprietate cumpărată de țările europene ; dar faptul că noi nu ne sinchisim de valoarea noastră reală și nici de aceea a Africii nu îndreptățește...

– Voi și numai voi veți putea pune în lumină această valoare, i-o luă înainte doctorul Joseph. Dacă vă subestimați, înseamnă că Africa nu-i a voastră ! Bunăoară, în timp ce mamele și tații noștri – *tubabii,* cum le ziceți voi – spun : „Coloniile noastre“ voi, ăștilalți, ce spuneți ?

– Eu, care nu sînt de-a voastră decît prin alianță, simt uneori că mă înnăbuș, intră în vorbă și Isabelle, aducînd cafeaua, ce răspîndea o plăcută aromă.

Umplu ceștile, trăgînd cu coada ochiului la Umar, căruia nu-i prea plăcea ca nevastă-sa să se amestece în asemenea discuții.

– Atunci, dacă înțeleg eu bine, trebuie să ne întoarcem cu toții pe băncile școlii? Dacă-i așa, vă declar din capul locului că eu unul mă opun, rosti răspicat Diagne.

– Diagne, m-am întrebat întotdeauna dacă doctorul n-avea dreptate cînd spunea că ești un nătărău și jumătate... zise calm învățătorul. Apoi se întoarse către stăpîna casei, adăugînd: Grozavă cafea, doamnă!

– Mulțumesc, Seck, ești singurul care-mi aduci laude.

– S-avem iertare, sări Diagne, Agbo n-a spus niciodată că sînt un nătărău. C-oi fi eu nițel într-o ureche mă rog, dar...

– A se schimba placa, e răsuflată, îi taie vorba Agnès.

– Am spus-o și-o mai spun: muierile n-ar trebui să învețe nici în ruptul capului carte.

– Ia nu mai vorbi prostii! Asta din partea „muierilor"... Cînd aud vorbind pe cîte unul de-alde tine... Eu atîta știu: sub cuvînt că nu vreți să vă trimiteți fetele la școală, le păstrați ca să puteți avea fiecare cîte trei, patru neveste. Căci știți prea bine că, după ce învață și ele ceva carte, nu le mai puteți prinde în hora poligamiei. Agnès rostea vorbele răspicat, articulînd fiecare silabă, așa încît ascultătorii s-o poată auzi și înțelege pe deplin. Poligamia, urmă ea, a existat la toate națiile. Însă atîta timp cît voi n-o să socotiți femeia ca pe-o făptură omenească, ci ca pe-o simplă jucărie care să vă satisfacă niște josnice pasiuni, aveți să vă învîrtiți pe loc mult și bine. Femeile alcătuiesc majoritatea poporului. În ceea ce privește progresul, nu se află o piedică mai uriașă ca poligamia.

Cînd se opri, nimeni nu știu dacă trebuia s-o felicite sau nu pentru cutezanța termenilor pe care-i întrebuin-

ţase. De cînd o cunoşteau, n-o auziseră încă niciodată vorbind în felul acesta. În aer pluti o mută nedumerire.

– Mulţumesc, Agnès, pentru c-ai luat apărarea femeilor.

– Ne-a făcut praf fata noastră... Pentru asta, Seck, vino s-o săruţi. Cu toate că sînt musulman, nu pot să nu fiu şi eu de părerea ei. Se văd pe toate drumurile moşnegi de şaizeci de ani însurîndu-se cu fetişcane de-o seamă cu nepoatele lor.

– Grozav aş vrea să ştiu un lucru, dragă Faye, dar întrebarea e destul de gingaşă... spuse Agbo.

Şovăi puţin văzînd-o pe Isabelle oarecum stingherită de tăcerea care se lăsase. Faye însă îşi opri jilţul, care se legănase tot timpul, aşteptînd întrebarea. Soarele se lăsa spre asfinţit. Bătrîna Rokhaya se scărpina de zor pe pulpa dreaptă, iar unghiile ei lăsau dîre albicioase pe pielea smolită.

– ...Aş vrea să aflu părerea... Neştiind cum s-o scoată la capăt, se răzgîndi şi începu să se foiască pe scaun. În cele din urmă, nemaiputînd da îndărăt, îşi încheie fraza : ...europenilor despre noi.

– Din pricina neveste-mi te codeai tu atîta ? întrebă Faye. Fii pe pace, cîte nu i-au auzit ei urechile !... Vezi tu, mi-e destul de greu să vorbesc despre lucrurile astea aşa, în general ; totuşi, am să-ţi spun tot ce-am aflat în legătură cu ceea ce te interesează. Cei mai mari vrăjmaşi sînt colonialiştii. Ei spun : „Nu poţi scoate nimic bun din păcătoşii ăştia de negri, care sînt nişte trîndavi şi nişte pungaşi. Numai cravaşa le vine de hac cînd e vorba să-i pui să muncească. Au neobrăzarea să spună că viaţa pe care-o duc e un iad. Dumnealor se cred nişte eroi..." Şi Umar reîncepu să se legene, petrecînd cu ochii

o pasăre ce se rotea deasupra lacului. ...Uneori, urmă el, cîte unul te iscodeşte : „Unde-ai învăţat limba franceză ? Cum faci de-o vorbeşti ?“ Şi deodată îşi închipuie că numai civilizaţia albilor a făcut din tine un om în stare să reacţioneze, să vadă şi chiar să simtă, şi te socotesc pe loc drept opera lor. Iar alţii te întreabă : „Ia spune, te-ai obişnuit cu bucătăria noastră ? Hainele noastre nu te stingheresc la mers ?“ Cînd e arşiţă, numai ce-i auzi : „Lasă, nu te plînge, eşti doar dintr-o ţară caldă ; pielea ta e deprinsă cu căldura... Voi cum trăiţi ?“ Mai sînt şi din aceia care se amuză grozav cînd văd un negru ; dacă se întîmplă ca unul să le vorbească, clipesc ca şi cum cuvintele lor le-ar cădea din cer. În sălile de spectacole vezi pe cîte unii că-şi schimbă locul, fiindcă, de ! vecinătatea unui sac cu cărbuni îi compromite ; iar după ce s-au depărtat puţin, privirea lor te face să înţelegi ceea ce n-au îndrăznit să-ţi spună prin viu grai. La fel se întîmplă în autobuse sau în metrou...

– Eu le-aş arde cîte una peste bot să mă ţină minte !

– Ba de loc, Diagne. Cine aleargă după un măgar ca să-i dea un picior undeva e tot atît de măgar ca şi măgarul, cuvîntă învăţătorul.

– Seck are dreptate, reluă Umar. Vedeţi voi, în Europa compatrioţii noştri primesc umilinţele cu dispreţ, fără să crîcnească. Sînt printre albi şi dintre aceia care te primesc la ei cu o ipocrizie de neînchipuit, vestindu-şi vecinii : „Să ştiţi că azi îmi vine în vizită negrul meu“. Te copleşesc cu atenţii, iar pe urmă îţi vorbesc despre ignoranţa fraţilor tăi supuşi sclaviei, ori despre felul în care americanii îi tratează pe negrii din ţara lor. Cînd îi auzi, îţi vine să intri în pămînt... Există însă o minoritate care te face să uiţi toate neajunsurile astea de care

ţi-am vorbit. Sînt oameni care te tratează ca pe-un prieten al casei... Europenilor le-au trebuit trei veacuri ca să realizeze ceea ce au realizat. Eu sînt încredinţat că nouă ne-ar trebui numai cincizeci de ani ca să-i întrecem.

– Nu te contrazic, domnule Faye, şi sînt mîhnit că oamenii din rasa mea se comportă în felul ăsta, dar rasismul acesta al lor izvorăşte mai curînd din ignoranţă.

– Ba de loc, doctore Joseph.

– Nu-i destul să iubeşti un oraş ca să trăieşti în el. ci trebuie să aştepţi să te iubească locuitorii ca să te instalezi acolo, filozofă învăţătorul. aşezat între Agnès şi Isabelle.

– Oh ! spuneţi voi ce vreţi, eu una aş fi fericită să vizitez Europa, să văd Parisul, Roma... suspină Agnès

– Hotărît lucru, sor'mea, ţi-a intrat un gărgăune în cap şi nu ţi-l mai scoate nimeni.

– Lasă, Agnès, o să mergem împreună, spuse cu dragoste Isabelle.

– Zău ? Ai de gînd să te întorci în Europa ?

– Din cînd în cînd trebuie să-mi revăd şi eu părinţii, nu ?

– Dacă-i aşa, pleacă în seara asta, spuse Umar zeflemisind-o.

Răcoarea serii vestea anotimpul ploilor. Ceaţa învăluia crestele arborilor. Prietenii se despărţiră.

II

Mai întîi străbătură un șes scăldat în soare, apoi o pădure rară, prin a cărei boltă se prefira o lumină tot aşa de verde ca și frunzele. Pe urmă pătrunseră în nemărginita savană ; în locul copacilor giganți se iviră arbuşti de toate culorile. Arșița devenea apăsătoare. Itylima, cu încălțările în mînă, mergea înainte. Picioarele ei abia atingeau pămîntul. Asemeni unor lacrimi, broboanele de sudoare i se prelingeau, de pe ceafă, pe şira spinării, pierzîndu-se sub stamba grosolană cu care era îmbrăcată. Din cînd în cînd întorcea capul să vadă dacă bărbatul o urmează ; acesta, cu o pălărie pe cap, își ștergea fața şi gîtul de năduşeală ; cămaşa i se lipise de trup. Cu puşca în bandulieră, Faye părea un vînător oarecare ; o sumedenie de frunze moarte, care zăceau pe pămînt, i se lipiseră de tălpile cizmelor murdare de noroi.

Înaintau pe cărăruia ce șerpuia printre manghieri încărcați cu fructe verzi şi lămîi sălbatici ce răspîndeau o aromă îmbătătoare. Fata iuți pasul. Un roi de muște îi aţinea calea. Ea rupse o crenguță şi începu să le alunge mînioasă. Umar îi imită gestul cu pălăria. Acum mergeau de-a lungul unui eleșteu, la umbra unor arbori uriași. Cînd te uitai la ea, ai fi zis că întinderea aceea de apă

lucie şi somnoroasă nu ascunde nici o primejdie. Şi n-ar fi părut cu neputinţă – după cum spunea legenda – ca s-o poată trece chiar şi un copil, fără să-şi ude genunchii. Însă era de ajuns o ploaie din aceea cu spume pentru ca eleşteul să se reverse, inundînd şesul cît vedeai cu ochii. Atunci apa se pornea să bolborosească, desfundînd pămîntul cu un muget înnăbuşit, tîrînd la vale clisa gălbuie, îmbrîncind copacii înfipţi cu prea multă cutezanţă în calea-i, doborîndu-i şi cărîndu-i cu ea. Cu toată înfăţişarea lui de adormită linişte, oamenii în toată firea ocoleau eleşteul.

După o bucată bună de drum, se treziră într-o pădure deasă de ronieri, cu trunchiurile asemeni unor gratii. Un străin rătăcit în locurile acelea s-ar fi crezut într-o închisoare. Zvelte, trunchiurile arborilor se înălţau asemeni unor coloane încununate cu uriaşe evantalii de frunze. Stoluri de corbi brăzdau cerul, înfricoşaţi.

În timp ce mergea, Faye îşi ştergea necontenit faţa. Itylima îşi încetinise pasul, gîndind că bărbatul e obosit ; îşi închipuia că Umar nu e deprins cu mersul. Ghionoaiele ciocăneau ritmic în arborii putrezi. Păsări ce se confundau cu trunchiurile umpleau văzduhul de ciripitul lor vesel. Şopîrle şerpuiau zvîcnind pe scoarţa copacilor, ridicîndu-şi căpuşorul în veşnic neastîmpăr.

După un îndelung înconjur, priveliştea, ca prin farmec, îmbrăcă o culoare de un verde-întunecat.

O armată de palmieri pitici defilau la nesfîrşit. Crestele lor semănau cu o pajişte verde din faţa unui castel. O slabă adiere legăna frunzele, mlădiindu-le mişcările ca într-un vals fără muzică. Hăţişul era aşa de învălmăşit, încît nici ochiul nu putea pătrunde prin el. Cînd te uitai în sus, ţi se părea că toate ramurile pornesc din

același punct, ca și cînd ar fi fost strînse într-un mănunchi. Nici chiar cei mai neînfricați dintre localnici nu se prea încumetau să străbată meleagurile acelea, unde rătăceai drumul la fiece pas și dîrdîiai tot timpul de frig. Ba, pe deasupra, te mai trezeai călcînd și pe vreun șarpe, momit de umezeala locului. Acolo se afla lăcașul sfînt al maimuțelor. Potrivit legendei, cel care ar fi tăiat lemne din locurile acelea trebuia să se aștepte ca primul nou-născut din familie să vină pe lume cu vreun beteșug. În realitate, însă, acolo sălășluia marele fetișist – *Firandu,* cum i se spunea în graiul *diola* – a cărui dominație spirituală se întindea de la obîrșia fluviului pînă la apa cea mare.

O pace senină domnea peste tot. Călăuzit de fată, care-și făcea loc cu coatele și cu brațele spre a nu-și agăța rochia, Faye mergea în tăcere. Ea se strecura ușor, cu mersul ei șerpuit, înlăturînd crengile, afundîndu-se în acest rece și indiferent univers. Se ferea de mărăcini, pășind binișor în vîrful degetelor. Umar stăruise să-și pună încălțările. După cîțiva pași, însă, ea se descălță din nou, și în cele din urmă Faye o lăsă în pace.

La capătul desișului dădură de două poteci care se întretăiau ; pămîntul, bătătorit, pe care nu se mai vedea nici un fir de iarbă, purta urme de picior omenesc. Acolo, în sfîrșit, se opriră puțin, să se odihnească. Umar împărți merindele cu tovarășa sa de drum. Se așezară pe un uriaș trunchi de copac doborît la pămînt, Umar la un capăt. fata la celălalt. Privirea ei căta cu neliniște de jur împrejur, ca aceea a unei sălbăticiuni ce stă la pîndă. Ochii, ca păcura de negri, trădau frica.

Deodată, un iepuraș alb ca neaua țîșni din tufiș, oprindu-se poponeț pe potecă. Fata tresări și scoase un

țipăt. Cît ai clipi, Faye își puse arma la ochi cu degetul pe trăgaci. Avu însă răgazul să vadă cine-i nepoftitul. Lăsă pușca jos, fără să piardă iepurașul din ochi. Itylima tremura din tot trupul, privind țintă la iepuraș, care, de altfel, făcea același lucru. Sălbăticiunea schiță o săritură, își ciuli urechile, scutură ușurel din cap, apoi puse botul în pămînt. Cei doi nu-l slăbeau din ochi. În sfîrșit, smocul de blăniță se întoarse cu spatele spre ei, îndepărtîndu-se în salturi ușoare. Bărbatului îi plăcea nespus de mult să urmărească mișcările micului animal, înveselindu-se pe socoteala fetei, care clănțănea din dinți.

– Înainte, marș ! făcu Umar, ridicînd brațul ca să alunge sălbăticiunea.

Era aproape noapte cînd sosiră în satul de baștină al Itylimei. Printre împrejurimile gospodăriilor șerpuiau mici potecuțe. Acoperișurile bordeielor se atingeau aproape. Țînci în pielea goală și cu pîntecele darabană umpleau ulița cu hîrioanele lor. Un cîine beteag lătra răgușit, împleticindu-se la fiecare pas. Gospodarii, stînd pe vine dinaintea cocioabelor, dădeau seara bună călătorilor. La capătul unei poteci îi întîmpină o bătrînică, care-i duse într-un fel de șopron acoperit cu crengi.

Acolo își ducea zilele mama Itylimei. O singură încăpere, care servea drept cameră de locuit și de bucătărie pe vreme de ploaie. Un butuc ardea mocnit în mijlocul încăperii, răspîndind un fum înțepător. Cînd se obișnui cu semiintunericul, Faye zări o mulțime de chiupuri de toate mărimile, tigve aruncate claie peste grămadă prin colțuri, o rogojină pe o mică ridicătură de lut bătătorit ce părea să țină loc de pat. Umar se așeză lîngă pat, pe o piuă răsturnată cu gura în jos. Funinginea, adu-

nată cine ştie de cînd pe pereţii odăii, părea un strat gros de vopsea.

Mama Itylimei era o femeie trecută înainte de vreme, care-și vlăguise trupul muncind prin orezării şi prin mlaştinile de unde se strîngea sare. Faye o vedea acum desluşit. Cute adînci îi brăzdau faţa. Nu avea pe dînsa decît o fîşie de pînză, ruptă şi peticită. Sînii, supţi, spînzurau ca nişte burdufele goale. Cu străinul vorbea în graiul *diola*. Gura ei fără nici un dinte, te făcea să te gîndeşti la o prăpastie cu marginile surpate. Era săracă lipită pămîntului, totuşi stărui să-l aibă pe Faye drept musafir. În timp ce Umar îi spunea bătrînei ce avea de spus, Itylima se făcu nevăzută ; se întoarse într-un tîrziu însoţită de o namilă de om cu un gît de taur şi mersul greoi. Cei doi bărbaţi îşi strînseră mîna ; era viitorul soţ al fetei. Rîdea tot timpul, cu o candoare de prunc, arătîndu-şi dinţii piliţi. Faţa îi era mai smolită ca a celorlalţi.

După cină, acesta se oferi să-şi împartă patul cu Umar. Sălaşul lui se afla la celălalt capăt al satului. Faye nu putu închide ochii toată noaptea din pricina mirosului pe care-l răspîndea omul lungit lîngă el. Luna veghea peste firea adormită, razele ei pătrundeau prin acoperişul rărit pe alocuri, desenînd nenumărate linii simetrice peste trupul omului care dormea. În penumbră, Umar îşi plimba privirile de-a lungul pereţilor, unde atîrnau mănunchiuri de ştiuleţi uscaţi, coarne de la felurite dihănii şi cozi de animale. Patul, întocmit din cîteva şipci prinse în curele, era pus pe patru ţăruşi bătuţi în pămînt. Piei uscate ţineau loc de saltea şi cuverturi. Într-un colţ, nişte ramuri uscate îngrădeau cîteva vase de pămînt. După acest inventar, Umar simţi că somnul

îi fugise de-a binelea. Își spunea : „Dacă o să vină vreodată ziua în care-o să scăpăm de nepriceperea asta, o să rîdem noi singuri de noi. Deocamdată, însă, nu-i nimic de făcut. Dar cînd ne-o răzbi foamea, atunci o să înțelegem." Apoi se gîndi la Isabelle, întrebîndu-se ce-o fi făcînd ea singură-singurică la ora aceea. Nu i se putea întîmpla nimic... „Cum de nu i-am dat de veste maică-mi c-o să lipsesc două zile ?"

În vreme ce gîndurile îi umblau hoinare, somnul îl doborî.

A doua zi dimineață, Faye fu condus înaintea măriei-sale regele. După înfățișare, acesta își făcea veacul șezînd. Șalele îi erau îngropate într-un maldăr de cărnuri ce se revărsau în lături ; și – culmea hidoșeniei – capul, cît o tărtăcuță, era înfipt de-a dreptul pe un pîntec cît o butie, împodobit, drept în mijloc, cu o hernie ombilicală. În timp ce-l privea cu luare-aminte, Umar se întreba dacă omul acesta era sau nu în stare să cugete. Stătea tolănit într-un jilț crestat cu simplitate. O fîșie de pînză, pierdută între straturile de osînză, îi ascundea goliciunea. La cîțiva pași de el, se afla un slujitor cu un evantai în mînă, care-i răcorea fața-i hîdă. Doi bărbați, foarte slabi, stăteau proțăpiți de-a dreapta și de-a stînga sa.

Faye se oprise la oarecare distanță, cu amîndouă mîinile pe țeava puștii, în timp ce patul i-l proptise în pămînt. Și-și spunea : „Regele ăsta de șah nu-i bun decît de măcelărie. Își ia rolul în serios... Cînd o să priceapă oare că nu-i decît un fel de sfînt de-al musulmanilor, o paiață fără o singură încheietură articulată ?... Da-da, vor trebui să dispară într-o zi toate epavele astea."

– Ce te-aduce la preaslăvitul nostru rege ? Răspunde, fiu al omului apelor... vorbi omul din dreapta.

– Vreau să fac cîteva orezării și cei ce-or să lucreze pentru mine or să primească bani buni.

– Se prea poate ; însă moștenirea ta se află în ape, ce vrei de la pămînt ?

– Și la ce-ți servește, mă rog, unealta asta de război ? se oțărî slăbănogul din stînga.

Era numai piele și oase și avea trupul învălătucit în niște fîșii de stofă pe care le tot aduna cu o mînă, însă ele nu-i ascundeau pe deplin slăbiciunea. Nimeni n-ar fi înnoptat nesilit lîngă asemenea arătare. Creștetul capului vădea un început de chelie. N-ai fi putut spune unde-i începe fața. De rîs, se vedea bine că nu prea rîde. Măsurîndu-l cu obrăznicie pe Faye din creștet pînă-n tălpi, mîrîi :

– Vorbește, te ascultăm. La ce-ți folosește arma ?

Și, zicînd acestea, înaintă puțin spre Umar, ridicîndu-și brațul, ce semăna cu o aripă de pui jumulit.

– Vreau să-mi tocmesc oameni pentru orezării, îl lămuri Faye ; și adăugă în franțuzește : „Cap sec !“, ceea ce pentru sfetnic rămase literă moartă.

– Omul ăsta e o piază-rea ! răcni sfetnicul către rege.

„Stîrpitura naibii caută să-mi pună bețe-n roate ! Eu însă trebuie să obțin ceea ce vreau“, gîndi Umar. Și adăugă cu glas tare :

– Nu ne prea înțelegem, luminate sfetnic ; pușca mea n-are nici o legătură cu ceea ce am eu nevoie.

Faye nu băgase însă de seamă un lucru, și anume că regele n-avea ochi decît pentru patul încrustat cu sidef al puștii sale. Se hotărî să ia taurul de coarne și spuse :

– Preaslăvite, mă trag din țara asta, mama mea și tatăl meu sînt cunoscuți de toți bătrînii cu părul alb aici de față. Omul trebuie să știe a deosebi un prieten de un dușman. Eu nu ți-am călcat pragul numai ca să mă aflu în treabă și nici nu voi să te supăr de pomană. Eu nu umblu cu fofîrlica. Vreau numai să mă ajuți.

– Hm ! E o cobe, văd asta de pe fruntea lui...

– Haide, dovedește-ne că sînt piază-rea punîndu-ți mîna în foc. Dacă nu arde, îmi iau tălpășița chiar în seara asta. Răspunde, preaînțeleptule !

– Ia-ți nădejdea de la orezării. Ai face mai bine să te întorci de unde-ai venit.

„La naiba ! Trebuie să-i închid gura afurisitului ăstuia..." își spuse Faye în franțuzește.

– Preaslăvite, repetă el către rege, aștept cuvîntul tău căci la noapte trebuie s-o pornesc înapoi.

– La noapte ! Auziți !... urlă sfetnicul cît îl ținu gura. Un corb trecu în zbor, croncănind pe deasupra capetelor lor. Faye puse pușca la ochi, ținti pasărea și o lăsă să se îndepărteze ; cînd socoti distanța potrivită, trase. Toți priviră la corbul care se învîrti în aer pînă căzu. Pușcașul se întoarse la loc.

– Află că mi-am petrecut patru ani din viață omorînd oameni. Nu dau niciodată greș, și pușca asta nu trebuie reîncărcată... „Acum ai priceput, cap de slănină ? !"

Regele, tulburat, se întoarse cu multă greutate către sfetnicul din dreapta. Dintr-o săritură, cel din stînga se apropie de ei. Șoptiră un timp, apoi regele se adresă străinului :

– Bine, vei avea ce-mi ceri dacă îmi dai pușca.

– Nu-i a mea, e a nevestei mele, bunule rege, dar de azi în trei zile, cînd mă întorc, îți voi aduce una la fel.

– Nu ! O vreau pe asta, răspunse regele, însoțindu-și cuvintele de cîteva gesturi dezordonate.

– Mi-e cu neputință să-ți fac pe plac, bunule rege.

– Dacă e a nevestei tale, se cheamă că e a ta !

– Da și nu...

– Cum așa ? La tine în casă cîntă găina ? Femeile albe poruncesc bărbatului ?

Pentru vorba asta Umar l-ar fi răpus. Dar Itylima apăru la timp.

– Ești de neclintit, fiu al pescarului, rosti sfetnicul, care nu-și descleștase încă gura pînă atunci.

– Aș vrea să vă fiu pe plac, dar nu pot să dau ceea ce nu-mi aparține.

Fata împăcă lucrurile jurîndu-se pe fecioria ei că cealaltă pușcă era aidoma cu aceasta.

Umar petrecu două nopți în satul Itylimei spre a pune la punct ceea ce plănuise să facă.

III

Pe terasa din fața casei, Isabelle se legăna în balansoar, cu panerașul de lucru pe genunchi. Jos, la picioarele ei, două cărți. Privirea-i rătăcea departe, spre portița grădinii, lîngă care zăceau, aruncate alandala, tot felul de obiecte. Zarzavagiii întorși de la piață își lepădaseră acolo, ca la ei acasă, tot calabalîcul : ulcioare, damigene și diferite scule pentru curățat copacii de uscături. Umar explicase nu o dată Isabellei de ce oamenii aceștia găseau comportarea lor firească. Bunăoară, într-o dimineață, ea surprinsese o femeie cu un copilaș dormind, fără să se sinchisească, dinaintea pragului lor. Fusese nespus de mirată. În zadar încerca Umar s-o facă să înțeleagă mentalitatea poporului său ; ea era cuprinsă de fiece dată de o uimire crescîndă : cum putea cineva dispune de casa altuia fără să-i ceară învoire ?

Și cum sta pe terasă și cîrpea, vedea oamenii intrînd și ieșind ; fiecare își lua bunul său. O femeie veni să scoată apă din puț, cu copilul în cîrcă. Isabelle cugeta la viața aceasta atît de nouă pentru ea și aduna observație după observație. Respiră adînc, umplîndu-și plămînii cu aroma arborilor, îmbibată de mireasma nuferilor adusă de-o briză ușoară. Păsărelele cîntau voios. Măcăitul ra-

țelor cuibărite printre trestii o făcu să-și ridice capul. Înotau grațios pe eleşteu, într-un du-te-vino neîntrerupt, apoi îşi vîrau capul la fund, în vreme ce palmierii îşi oglindeau umbrele tremurătoare pe luciul apei. Nişte rîndunele își făcuseră cuibul sub streașină, de unde se auzea un ciripit neîntrerupt.

Iată două zile de cînd plecase Faye. Nu venise nimeni s-o vadă. Nu se speria de singurătate, dar nici pe plac nu-i era. În aceste două zile se ocupase de gospodărie : cotețul păsărilor, grădina cu zarzavaturi. Coborîse pînă la rîu să cerceteze vîrşa. Se adunase pește cu nemiluita, dar, neștiind ce să facă cu el, îl dăduse unui trecător.

Se plictisea. Viața nu-i mai aducea nimic nou. Fusese o vreme cînd dorise nespus de mult să vină aici ; și iată că acum, fără să ştie de ce, totul i se părea apăsător. Aseară pusese patefonul să-i cînte pînă se săturase de-atîta muzică. Nervii îi erau zdruncinați. Şi iată că acum se trezise așa, din senin, că-i e dor de Paris, un dor nebun de Parisul ei. Din ceața amintirilor se iviră nenumărate icoane : o după-amiază de primăvară ; ea ascultă la radio programul spectacolelor – teatru, cinema, *music-hall ;* sau terasa unei cafenele de pe marile bulevarde. Sărmana Isabelle, ce n-ar fi dat să respire mirosul asfaltului încins de soare, să audă huruitul mașinilor, să se îmbete de larma străzii, și să vadă – oh ! mai cu seamă să vadă ! – oameni, oricare ar fi ei, să vadă mulțimea, mulțimea anonimă, acea neasemuită mulțime de pe străzile Parisului ! Da ! Isabelle tînjește după țara ei. Natura aceasta exuberantă a început s-o obosească. Ar fi preferat să se plimbe printr-o grădină îngrijită de mîna omului, cu tufe de merişor tăiate geometric şi cu copăcei perfect aliniați. Ar fi vrut să revadă marile magazine,

vitrinele cu mătăsuri. Niciodată pînă azi n-o apăsase într-atît singurătatea. Să fie oare de vină absența bărbatului, sau poate încerca niște simple sentimente firești? Orice ar fi fost, Isabelle era răscolită de o ciudată teamere, de-o pustiire lăuntrică.

Deodată tresări ca trezită din vis, zărind la picioare umbra bătrînei Rokhaya. Ridică fruntea, încremenită :

– Oh ! abia putu ea să vorbească.

– Umar ? o întrebă neliniștită Rokhaya stînd în picioare, cu brațele spînzurînd de-a lungul trupului.

– E plecat în brusă, răspunse tînăra femeie după ce-și veni în fire.

Rokhaya se așeză. Purta o cămașă tare curată, iar șorțul, în cute duble, îi ajungea pînă la călcîie ; la cap era legată cu basmaua de zile mari. Înfățișarea aceasta deosebit de îngrijită însemna că vizita ei era făcută cu cele mai bune intenții.

După ce se așeză, desfăcu o legătură mare cît toate zilele, din care-și scoase pipa și o foaie de tutun. O strivi între degete, o adună în găoacea palmei și-apoi își umplu luleaua ; făcu toate astea fără a o slăbi din ochi pe noră-sa. Nu pricepuse ce-i spusese Isabelle. O mai întrebă o dată :

– Umar ?

„Cum să-i vorbesc ca să mă înțeleagă ?" gîndi tînăra femeie. Căutînd un gest mai grăitor decît vorbele, dînsa arătă spre pădure, mișcînd două degete în chip de picioare care merg, și Rokhaya pricepu, în cele din urmă, că fiu-său e plecat. Își aprinse pipa, scoțînd rotocoale groase de fum ce se înălțau în spirală. Se sprijini de stîlpul verandei punînd picior peste picior. Călcîiele îi erau brăzdate de crăpături.

Prezența bătrînei alungase gîndurile negre ale Isabellei, care își descoperi o bucurie neașteptată : niciodată soacra nu i se înfățișase în chipul acesta. Pentru întîia oară putea s-o privească în tihnă. Mama Rokhaya avea fața mică, pielea tuciurie, sprîncenele nu prea groase, dar bine desenate și foarte arcuite, iar ochii de un alb sclipitor, cu care parcă te străpungea ; și fără îndoială că această privire era pricina pentru care îi mersese vorba că face farmece. Era mai mult înaltă de statură și, cu toată vîrsta înaintată, trupu-i rămăsese încă zvelt.

– Unchiul Amadu, culcat ? întrebă Isabelle ca să nu scape prilejul ce i se oferea.

– Tot... polnav... Allah ! bine, răspunse ea trăgînd de zor din pipă. Și continuă pe franțuzeasca ei stricată : Tata... nu mulțumit Umar... hau ! hau ! încheie în cele din urmă.

Imitase lătratul cîinelui, ceea ce o făcu pe Isabelle să rîdă, spunînd :

– Umar muncește, muncește mult, nu dormit.

– Tata... bătrîna își căuta cuvintele plescăind din limbă, tata.... rugat, fiul rugat.... mama rugat, fiul rugat... Umar hau... hau !

– Cîine hau... hau !... o întrerupse Isabelle.

– Umar cîine, întări mama.

Era un dialog greu de purtat. Isabelle se ridică și o luă pe Rokhaya de mînă. Binevoitoare, bătrîna o urmă. Vizitară casa de-a fir-a-păr, neînțelegîndu-se decît prin gesturi. Bătrîna era voioasă, buzele-i tatuate se strîngeau și se destindeau necontenit, arătînd dinții înroșiți de *kola*, dar foarte regulați. Pipăia perdelele asemenea unui copil. Pieile de animal înșirate pe podele o gîdilau la

tălpi. În capul scării ce ducea la încăperile de sus se opri rotind privirea şi, cu vîrful degetelor, pipăi mobilele.

– Bun femeie, doamna.

Ar fi vrut să spună şi alte lucruri. Vorbea singură, scuturînd din cap. Îi părea desigur rău că nu putea spune ceea ce ar fi dorit. Continuînd inspecția, Isabelle o plimbă pe la poiata păsărilor, prin pepinieră, apoi îi arătă lucrările de irigație începute de Umar. O duse apoi în bucătărie, unde o pofti să șadă, în timp ce dînsa pregăti suc de lămîie. Cînd fu gata, Isabelle umplu paharele. Băură amîndouă, surîzînd. Rîsul mamei i se oglindea jucăuş în ochi, căci pornea din inimă.

Cît despre Isabelle, cîștigase partida. Viața e ciudată uneori ; ți-e teamă s-o înfrunți, șovăi, abia cutezi să sondezi terenul, pe urmă, fără veste, îți dai seama că primejdia a trecut. Isabelle cucerise o inimă în care se temuse că nu-și va cîștiga niciodată un locușor.

Deodată auziră motorul unei mașini, care se opri în fața treptelor. Și văzură, încremenite de uimire, că din ea coboară doi albi : girantul firmei Cosono şi cu Jacques. Bătrîna îşi fulgeră nora cu o privire acuzatoare ; aceasta, ca lovită de trăsnet, amuți pe loc, neştiind ce să facă.

– N-am fi venit dacă n-am fi aflat că soţul dumitale e plecat. Nu ne-a adus decît dorința de-a vedea casa, vorbi girantul, prevenitor.

– A, da... poftiți, domnilor, îi invită dînsa pe un ton rece.

Jacques venea în urma agentului comercial, care arunca priviri de cunoscător în dreapta și în stînga. Apoi continuă :

– N-am ce zice, are gust soțul dumitale ; el, cel puțin, nu-i ca neisprăviții aceia – dacă-i pot numi astfel – care nu-s în stare să facă nimic.

Rokhaya se ridică, pornind spre ușă.

– Mamă ! strigă Isabelle alergînd după ea.

O ajunse din urmă, dar bătrîna o îmbrînci cu putere și ieși.

– Ce v-aș putea oferi ? întrebă, amărîtă, Isabelle.

– Băutura cea mai răcoritoare. Dar de ce alergi așa după negresa aceea bătrînă ?

Cînd se întoarse din bucătărie, Isabelle aruncă o privire asupra lui Jacques, și ochii lor se înfruntară. El întrebă :

– Îți place colțul ăsta din Africa ?

– Nu cunosc altul... Luați loc.

– Ia spune-mi, cînd l-ai cunoscut... pe soțul dumitale ?

– Prea ești curios... Și înfruntă privirea comerciantului răspunzîndu-i ironic, cu o undă de iritare în glas : De ce nu-l întrebi pe el ?

– Astăzi, doamnă, am venit ca prieteni, rosti Jacques pe un ton mieros.

– Să trecem la fapte, spuse brusc girantul. Întîi de toate, află că sîntem la curent cu conspirațiile... și cu tot ceea ce se petrece aici.

– Liniștiți-vă atunci ! Deoarece sînteți la curent, înseamnă că nu facem nimic rău.

– Așadar nu negi ?

– N-am nimic de ascuns. E-adevărat, soțul meu își invită aici toți prietenii : asta vă deranjează ?

– Într-o zi or să înfunde pușcăria cu toții. El e împotriva albilor, nu însă și împotriva albelor.

– Nu v-ar displace să-l vedeți intrat în cine știe ce dandana, nu ? Numai că pentru asta va trebui să-i găsiți o vină serioasă. Vă dau însă un sfat : veniți în număr mai mare !

– Destul ! zbieră Jacques.

– Dacă nu-ți place, poți pleca. Aici sînt la mine acasă.

– Află atunci că n-o să mai răbdăm mult ca o mironosiță, o tîrfă ca tine să ne tulbure nouă liniștea !

– Așteaptă, Raoul, interveni celălalt. Ceea ce am vrea să înțelegi dumneata e faptul că... Rostea cuvintele astea cu o nespus de dulceagă politețe : ...cu cît vei părăsi mai curînd pe omul acesta, cu atît va fi mai bine pentru noi toți. Sînt la dispoziția dumitale.

– Mulțumesc, am luat notă și la nevoie o să-mi amintesc... Dar mă dezguști. Văd eu unde vrei s-ajungi cu amenințările și șantajul dumitale. Toate astea numai ca să te culci cu mine !

– Dar ca să te culci cu un negru nu te dezgustă ? În locul dumitale mi-ar fi rușine.

– Și-ai vrea să te culci cu femeia cu care s-a culcat un negru ? Ceea ce-a rămas de la negru nu te deranjează, nu-i așa ? El face mai multe parale decît voi toți, porcilor !

Bărbatul se ridicase ; femeia făcu la fel. Se dete îndărăt pînă ajunse lîngă perete. Capul îi atingea patul puștii atîrnate în cui. Jacques venea spre Isabelle cu brațele întinse, gata s-o cuprindă. Aceasta se răsuci și-i scăpă.

– Nu mai înainta, te rog !

– Cînd vreau să mă distrez cu o cocotă, n-am de ce să mă port cu mănuși. Preferi să te lași îmbrățișată de gorila aia ?

– Lasă-mă !

Raoul, cu paharul în mînă, părea că se distrează de minune.

– Ce mai aştepţi, Jacques ? Vrei să-ţi dau o mînă de ajutor ? Haide, frumoaso, lasă mofturile ! Ce ai de pierdut ? negrii sînt deprinşi cu resturile.

Jacques o urmări de-a lungul odăii. Isabelle se baricadă îndărătul unui divan, dar în zadar. În cele din urmă, se trezi ghemuită într-un colţ. O prinsese. Se zbătea, dar fiece mişcare a ei nu făcea decît să-l întărîte pe agresor.

Veşmintele femeii se sfîşiară, lăsînd să i se vadă pielea pîrguită de soare şi lustruită de vînt, sînii rotunzi... Văzuţi din colţul opus, bărbatul şi femeia nu mai formau decît un singur trup. Bărbatul se freca de coapsele ei, aplecîndu-şi capul gîfîind şi căutînd să-i sărute gura. Ea, cu fălcile încleştate, îşi ferca capul. Girantul de la Cosono se înveselea peste măsură. Jacques era aţîţat la culme.

– Dă-i înainte, Jacques, nu te lăsa !

Apucînd-o pe după umeri, acesta se năpusti asupra femeii. Fusta i se sfîşie pînă jos, iar la vederea slipului, bărbatul îşi pierdu minţile.

– Au ! tîrfa !... m-a muşcat ! ţipă el dîndu-i brusc drumul.

Femeia, eliberată din strînsoare, ieşi din odaie alergînd.

– Hai, Jacques, s-o ştergem !

Isabelle făcu ocolul casei şi se întoarse prin uşa din spate.

Cei doi bărbaţi se urcară în maşină, dar imediat ce porniră un cauciuc din spate făcu explozie.

– Căraţi-vă, că, de nu, se întîmplă o nenorocire ! strigă Isabelle cu puşca în mînă.

– Dar...

Răsună o nouă împuşcătură.

– Stați puțin, că v-arăt eu vouă, derbedeilor, scîrbe !...

Turbați de mînie şi uluiți, cei doi bărbați amuțiseră. Isabelle zbiera înainte :

– Ştergeți-o de-aici imediat, cu maşină cu tot, dobitocilor !

– Ne-ai spart un cauciuc !

– Aha ! Număr pînă la trei. Dacă n-o ştergeți, de data asta trag în motor, și cu-atît mai rău dacă Faye vă găsește aici.

Știau că-i în stare să-şi împlinească amenințarea. Porniră cu chiu, cu vai, săltînd cu maşina pe şleaul drumului.

Cînd Isabelle se urcă în camera ei, o podidi un plîns amarnic, de ruşine. Din prima zi în care ieșise cu Faye, auzise multe şi felurite lucruri, dar ceea ce i se întîmplase acum întrecea orice măsură. Se zvîrcoli, neputincioasă, în pat. Picioarele i se încurcară în muselina perdelelor, pe care le și smulse. Într-un tîrziu, adormi plîngînd cu sughițuri. Afară cernea o burniță deasă.

– Știi cît e ceasul ? Te-am căutat peste tot, credeam că te-ai dus la cinema !

Umar aprinse lampa. Văzuse dezordinea de la catul de jos. Isabelle sări în picioare și, agățîndu-se de gîtul soțului, izbucni în plîns. El îi ridică bărbia cu degetul mare.

– Ce-i cu tine ?

– Nimic.

– Maică-mea ?

– Nu.

– Atunci taică-meu ?...

– Nu, nu.

– Păi atunci ce înseamnă plînsul ăsta ?

– Nu mă întreba nimic.

El coborî la bucătărie să caute ceva de mîncare. Punîndu-şi puşca la loc, văzu că cealaltă lipsea.

– Isabelle ! Ce s-a-ntîmplat în lipsa mea ? răcni el ; vinele de la gît i se umflară.

Urcă patru cîte patru cele douăsprezece trepte, o luă în braţe şi începu s-o zgîlţîie :

– Vorbeşte, pentru numele...

– Făgăduieşte-mi mai întîi c-ai să fii cuminte.

– Nu făgăduiesc nimic, vreau să-mi spui ce s-a întîmplat, restul mă priveşte.

Ea îi povesti totul, absolut totul, aşa cum se petrecuse. El îşi muşca buzele.

– Să plecăm de-aici, Faye.

– Şi unde vrei tu să ne ducem ?

– Să ne întoarcem în Franţa.

– Să ne întoarcem în Franţa, o îngînă Umar îndreptîndu-se spre fereastră. Mult te-ai gîndit pîn-ai vorbit ? Aş vrea să-ţi intre odată în cap anumite lucruri... Înainte de război habar n-aveam de ce se petrece pe lume. Trăiam de azi pe mîine, planurile mele de viitor se opreau la fiecare asfinţit de soare. Pe urmă, am fost mobilizat. Am avut duşmani : pe hitlerişti. În armată m-au învăţat să-i urăsc şi să mă bat cu dînşii. M-am deprins să îndur orice suferinţă fizică ; pe ploaie sau pe vînt, pe arşiţă sau pe ger, trebuia să mă bat. Timp de patru ani am trăit cot la cot cu oameni de toate naţiile, pîndiţi de aceleaşi gloanţe, rîzînd şi plîngînd laolaltă... Apoi, războiul o dată încheiat, ne-am sărbătorit cu mare veselie

victoria așa de scump plătită. Umar tăcu și strînse din pumni. Apoi reluă, ceva mai potolit : Într-o zi, asta era la un an după victorie, unul dintre cei cu care luptasem cot la cot îmi spuse : „Fără noi ce v-ați fi făcut, și ce s-ar fi întîmplat cu coloniile ?" Fraza asta, chiar în ziua aniversării victoriei, m-a răscolit adînc. Atunci am înțeles. Am înțeles că sîntem niște oameni fără patrie. Cînd ceilalți spun „coloniile noastre", noi, ăștialalți, ce le putem răspunde ? Și tu vrei să plec... Unde să mă duc ? Ce-aș putea face aiurea ? Vezi tu, acuma eu sînt la mine acasă, și dacă nu reușesc să mă fac respectat aicea, păi care e onoarea mea ? Demnitatea de om nu înseamnă numai să faci copii, și nici să te îmbraci în stofe fine, ci mai înseamnă și țara ta. Și în afară de asta mai ești și tu, Isabelle... Ai uitat oare foamea, lipsurile pe care le-am îndurat pînă ne-am clădit cuibul ăsta, de vrei să-l părăsești ? Nu, nu ! Vezi tu, pentru mine casa asta nu înseamnă numai norocul că am și eu un rost pe lume, ci e forța mea, și e și forța ta. Oriunde voi trăi cu tine, va fi la fel. Am gustat din toate umilințele, și-mi închipui prea bine cît de mult suferi. Dar eu unde mi-aș putea găsi demnitatea mea de om ? Unde s-o cuceresc dacă nu în țara mea, în care-am văzut lumina zilei ? Eu *nu pot* pleca, și nici nu voi pleca. Tot ceea ce-ți pot spune e asta : ești liberă să pleci de-aici cînd vrei.

Ea se apropiase între timp de el și-și puse mîna peste pumnul lui încleștat. Cînd tăcu, Isabelle îl înlănțui cu brațele.

Ploaia măruntă lovea ritmic în acoperișul de tablă. Se duseră la culcare, fără să mai mănînce. Mînia și amărăciunea fuseseră, în seara aceea, singura lor hrană.

Tentativa de viol asupra „doamnei“ deveni subiectul preferat al clevetirilor din acel sezon. Pînă seara, zvonul se și împrăștie cu iuțeala fulgerului : de către cine și cum ? Nu va afla nimeni niciodată. Bătrîna Rokhaya se dusese acasă fără a scoate o vorbă. Nu se mai întorsese la „Casa dintre palmieri“.

Umar nu se mai arăta prin oraș. Porni, cu o nemaipomenită îndîrjire, spre noile sale îndeletniciri. Devenise cultivator. Cei cinci oameni pe care-i tocmise sosiseră, și numai dumnezeu știe la ce muncă istovitoare îi pusese.

Ulițele tîrgului dispăruseră sub un strat gros de noroi, care-ți ajungea pînă la genunchi. Chitrii, mahonii și ceilalți copaci fuseseră invadați de cărăbuși negri și violeți, mari cît degetul cel gros, pe care copiii îi striveau sub călcîie. Pe marginea drumului, pe lîngă zaplazuri, crengile grele de fructe se rupeau sub belșugul rodului. Flori al căror nume nu-l cunoștea nimeni răsăreau peste tot. Ierburile dăduseră buzna prin case, luaseră curțile cu asalt. Aplecați asupra tîrnăcoapelor, tîrgoveții smulgeau dimineața buruienile crescute peste noapte.

Isabelle învăța dialectul *diola* de la Itylima. Căci știa că e graiul cel mai răspîndit printre băștinași ; însă, dacă ar fi fost după inima ei, ar fi preferat dialectul *uolof* : ca să se înțeleagă cu soacră-sa. Tînăra slujnică nu pricepea de ce stăpînă-sa ținea atît să vorbească *diola*. Chipul în care rostea cuvintele femeia albă o făcea să se prăpădească de rîs, așa cum numai africanii știu să rîdă, pînă i se umpleau ochii de lacrimi. Itylima auzise că femeile albe au predilecție pentru servitori bărbați. Era încă prea tînără ca să știe de ce, dar nici chiar așa de neștiutoare ca să nu ghicească ceea ce se trecea sub tăcere. Mult mai greu de înțeles pentru ea era însă faptul că Isabelle o

trata altfel decît ca pe-o simplă slujnică. Bunăoară, în zilele hotărîte pentru spălatul rufelor, „doamna" îi ținea tovărășie. Freca cot la cot cu ea, întindeau rufele împreună, mîncau aceleași bucate pe masa din bucătărie. Da ! Nu era tratată ca o simplă slujnică, și Itylima știa asta. Uneori, dacă în unele dimineți i se întîmpla să se scoale mai tîrziu, își găsea micul dejun gata pregătit. „Doamna" îi dăruia toate rufele și rochiile pe care nu le mai purta. Itylima le păstra ca pe ochii din cap, nădăjduind că, într-o zi, cu ele are să-și dea gata logodnicul.

Aceasta era viața pe care o duceau cele două femei la „Casa dintre palmieri" pe timp de iarnă.

Cît despre stăpîn, el nu-și vedea capul de treburi. Alerga neobosit de pe țarină la orezării, unde femeile, încovoiate cît era ziulica de mare, cu picioarele năpădite de lipitori, răsădeau tulpinile firave. Umar le îmbărbăta și el cum se pricepea. Le dădea pește sărat și stridii uscate. Cînd vedea vreun copil plîngînd, îl lua în brațe, îl legăna pînă ce-l adormea, apoi îl așeza frumușel pe cîte o moviliță din acelea ce răsăreau, ici-colo, ca insulițele în mijlocul apelor. Avea întotdeauna cu el frunze de tutun, tabac de tras pe nas, acadele. Sosirea lui era, de fiecare dată, prilej de bucurie pentru femei. Le întreba ce căsătorii se mai puseseră la cale, le povățuia, glumea. Știa să fie tare blînd cu ele. Și cine știe dacă n-o fi și cucerit vreo inimă, printre atîtea fetișcane cîte lucrau pentru el, cu poalele suflecate pînă aproape de brîu ?

Dacă Umar se arăta blînd cu femeile, în schimb față de bărbați era alt om. Îi ținea din scurt, nu glumă. Și așa cum lucrau, cu mijloace vechi de cînd lumea, ar fi fost cu neputință să realizeze mai mult. Văpaia soarelui le încingea șalele despuiate. Cu capul în pămînt, săpau

brazdele la linie. Uneori Umar se amesteca printre ei şi îşi săpa şi el brazda lui. Nu putea sta cu braţele încrucişate. Pornea la cîmp cu noaptea-n cap şi tot acolo îl apuca şi seara. Lumea se întreba dacă nu cumva acest fecior de pescar se cam scrîntise la minte, sau dacă nu-l deochease careva. Ori, dacă nu era nici una, nici alta, atunci căuta, desigur, vreo comoară ascunsă în pămînt.

Şi cînd venea vremea să-şi acorde şi el un pic de răgaz, atunci se ducea la pescuit cu unchiu-său, sau de unul singur. Într-o zi, pe malurile lacului, dădu de urmele unui *lamantin*[1]. Rămase la pîndă două nopţi, iar cînd animalul se arătă, în sfîrşit, pentru a se înfrupta din frunzele care-i plăceau atît de mult, Umar îi împlîntă cangea în burtă dintr-o singură lovitură, apoi se luă după el cu mica lui pirogă. Iar cînd lighioana îşi scoase capul din apă ca să respire, Faye îl ucise cu cîteva lovituri de bîtă. A doua zi toată lumea, la cîmp şi în orezării, a mîncat carne proaspătă.

Anotimpul ploilor începuse de-a binelea. Natura părea zugrăvită pe o pînză de un verde-închis, cu un cer albastru ca mările sudului.

Ploaia cădea neîntrerupt, cu îndîrjire. Pămîntul dădea înapoi apa pe măsură ce-o sorbea, inundînd orezăriile peste care se năpusteau, în stoluri, fel de fel de păsări: *marabouts*, stîrci, albi şi cenuşii, ibişi, raţe. Copiii, căţărîndu-se pe unde puteau, ţipau cît îi ţinea gura, alungîndu-le cu bulgări de pămînt ca să apere răsadurile. Pretutindeni, prin ţarini, oamenii ridicaseră sperietori

[1] Un soi de mamifer ierbivor cetaceu, care trăieşte în Africa şi America (n. r.).

pentru a izgoni maimuțele, potîrnichile și veverițele, ce veneau să dezgroape semințele.

În brusă, vînătoarea devenise anevoioasă ; jivinele nu mai aveau ce căuta prin preajma pîraielor, căci găseau apă și nutreț peste tot. Șerpii se furișau nestingheriți prin ierburi ; inofensivul boa năpîrlea, pîndindu-și prada : broaște rîioase, iepuri și alte mici viețuitoare pe gustul său, care-și părăsiseră ascunzișurile umede din lunile de secetă.

Fiarele cele mai de temut din brusă, nemaigăsindu-și prada cu ușurință, imediat ce se lăsa noaptea dădeau tîrcoale cirezilor de vite de prin țarcuri. Hienele făceau pagube nemaipomenite, iar sălbăticiunile mai mari ajungeau pînă acolo, încît luau boul sau vaca chiar din ograda omului.

Treptat-treptat natura își schimbă culoarea : din verde-închis se făcu fumurie. Norii atîrnau, neclintiți, în văzduh. Pentru țărani nopțile deveniseră nesfîrșite ! Cîrduri de păsări emigrară spre răsărit. În așteptarea culesului, oamenii se veseleau fiecare în legea lui, în timp ce negustorii își reînnoiau valurile de stambă, îmbogățindu-le coloritul, și-și ticseau rafturile cu tot felul de mărfuri bătătoare la ochi, care să deschidă punga mușteriului.

Viața de cultivator nu e nici pe departe o viață tihnită ; să semeni, să plivești, să te lupți cu natura, apoi să aștepți culesul. Dar cînd vine ziua să-ți vezi munca terminată, cîmpul rodind sub ochii tăi și spicele înălțîndu-se, dezmierdate de vînt sau culcate sub rouă, în clipa cînd noaptea înapoiază realității adevăratul ei contur, cînd în zarea însîngerată se ivește arșița albăstruie, iar păsările spintecă văzduhul, uiți atunci toată truda ; te cuprind păreri de rău că nu ți-ai dăruit forța înzecit,

în timp ce inima ți se umple de bucurie și mîndrie. Da ! Viața, viața asta de plugar e o viață frumoasă.

„O, țara mea, frumosul meu popor !“ cînta Umar umblînd prin țarină.

Se plimba singur-singurel, visînd. Se oprea în fața unei tulpini de arahide ca să-i îndrepte frunzele, elibera o muscă prinsă în pînza unui păianjen, se ferea să strivească sub picior un cărăbuș, mai încolo despărțea două tulpini de mei, proptea un strujan de păpușoi prea greu. Singur în fața poporului său pe care-l purta în gînd, recules în liniște și singurătate, îl cuprindea emoția, vorba de unul singur, auzind în același timp vocea poporului său care-i răspundea.

Își durase un hambar uriaș ; îl cocoțase pe pari, din pricina umezelii. Cu un material foarte simplu lărgise și rîul ; iar *fayat*-ele – niște pirogi mari în care încăpeau pînă la zece-doisprezece inși – puteau fi legate acum una de alta. Vița sălbatică îmbrăca, șerpuitoare, „Casa dintre palmieri“. Iar nuferii cu frunzele lor late ascundeau fața somnoroasă a apei.

Nu mai era mult pînă la vremea culesului. Faye începu iar să dea tîrcoale prin tîrg, ca să urmărească prețurile. Un sac de orez lua în fiece lună drumul Fayènei.

Ducîndu-se într-o dimineață la Fayène, Umar o găsi pe maică-sa ascultînd-o pe Isabelle la plămîni. Isabelle făcuse progrese în *diola* și-i explicase soacrei sale ce fusese cu vizita celor doi albi. Bătrîna crezuse că nora sa avea un iubit, și gîndul acesta o înmărmurise. Convinsă, acum, că nu fusese decît o părere, începuse să se mai îmbuneze ; iar ajutorul pe care îl acorda feciorul-său casei părintești o făcu să-și schimbe atitudinea față de

„albă". Neputînd face altfel, ea își porunci inimii simțăminte mai materne. Tăinuia totuși un gînd : dorea să fie bunică. Faptul acesta ar fi răsplătit-o pentru tot ce suferise. Iată, acum se împlinește un an de cînd sînt căsătoriți și dînsa nu descoperise încă nici un semn care să-i arate că Isabelle ar fi însărcinată.

– Ce faceți aici ? întrebă Faye din pragul ușii.

– E așa cum gîndeam, zise Rokhaya în graiul *uolof*. Nevastă-ta nu poate avea copii, trebuie să mai vină pe la mine.

– Ai priceput ce vrea, Isabelle ?

– E mult de cînd am intrat pe mîna ei, răspunse Isabelle încheindu-și bluza.

– Foarte frumos, n-am ce spune ! Și eu care nu bănuiam nimic... Nu ți-e frică ?

– Nu. Dar aș dori un copil pentru tine.

– Nu de viața mea e vorba aici, ci de a ta, mormăi Umar. Eu mă sinchisesc prea puțin dacă am sau nu un copil.

– Știu... dragul meu, știu.

– Pentru ce... frică ? interveni bătrîna. „Doamna" nu murit.

El oftă adînc, știind că totul se hotărîse fără știrea lui. Se scărpină după ceafă și, oarecum împăcat cu gîndul, bombăni :

– Bine, bine... cum vreți...

– Maică-ta face progrese în franceză ; eu, tot anotimpul ploilor, am învățat *diola*. Apoi, întorcîndu-se spre soacră-sa, zise : Eu venit...

Și numără pe degete pînă la trei.

– Da, spuse Rokhaya.

– Atunci peste trei zile, mamă.

Faye o ciupi de obraz.

– Pui de cățea, nu ți-e rușine ? Vezi, că mă doare... glumi Isabelle.

Plecară rîzînd. Inima bătrînei se strînse. Era mai tare decît dînsa, nu putea suferi să-l vadă plecînd cînd ea rămînea. Își spuse : „În ziua cînd vor avea un copil, îl iau la mine".

„Casa dintre palmieri" era scăldată-n soare. Itylima le ieși înainte anunțîndu-i că-i așteaptă un domn. Cînd intrară, musafirul se ridică, puse pe scaun cartea pe care-o ținea în mînă și se prezentă :

– Pierre, de la Cosono.

Era îmbrăcat în alb și avea capul descoperit.

Luară loc pe divan.

– Itylima, vrei să ne aduci ceva de băut ? Vă ascult, domnule.

– Uitați despre ce este vorba. Cum știm că aveți... în sfîrșit... am vrea să vă cumpărăm toată recolta.

– Și dacă n-o vînd ?

– Păi nu văd ce-ați putea face atunci cu ea.

– Nu-i vorba de asta. Pentru moment nu vînd.

– Mulțumesc, zise musafirul cînd tînăra negresă puse tava pe masă și-i întinse un pahar... V-aș putea fi de folos, domnule Faye.

– De cîți ani sînteți în Africa, domnule Pierre ? întrebă Umar.

– De șapte ani. Copiii mei s-au născut aici. Dar nu în Casamanca, ci în Salum.

– Spuneți-mi, în consiliile dumneavoastră de administrație ați prevăzut cumva să dați vreun ajutor țăranilor ?

– Nici nu se pomenește la noi de așa ceva.

– Așadar, dumneavoastră cumpărați recoltele în fiecare sezon fără să vă sinchisiți cum au dus-o între timp nenorociții aceia. Există o școală de agricultură care, chipurile, îl pregătește pe țăranul negru pentru viață. La ieșirea din școală, însă, nu i se pune la îndemînă absolut nimic ca să poată propăși, iar nevoile țării sînt tot mai mari...

– Scuzați-mă. Văd bine unde bateți, dar lucrul acesta nu-i de resortul nostru. Totuși, școala v-a servit și ea la ceva...

– Sînteți greșit ; mie războiul mi-a deschis ochii.

– Vă dau cinci franci peste cursul actual.

– Cînd fac afaceri, le fac în mod cinstit ; totuși, aș avea nevoie de-o camionetă în bună stare.

– Am înțeles, asta se poate aranja de azi în trei săptămîni.

– Am brevetul de mecanic. Știu că în unele locuri, cînd se vinde ceva unui negru, i se bagă pe gît tot ce-i mai prost.

– Bizuiți-vă pe mine !

– N-am spus încă da.

– Doamnă, soțul dumneavoastră e neînduplecat, spuse Pierre ridicîndu-se să plece.

– Are, probabil, motive, răspunse Isabelle cu capul plecat.

– De azi în cincisprezece zile veți avea camioneta. Pe curînd, domnule, doamnă...

Rămași singuri, Isabelle se neliniști :

– De ce ești așa de bănuitor ? Doar nu riscăm nimic.

– Oh ! Nu știu nici eu, dar are un aer suspect.

– Există pretutindeni și oameni buni, și oameni răi.

Umar nu răspunse, mulțumindu-se să fumeze.

IV

Sunetul *tam-tam*-urilor răsuna în aerul răcoros al înserării. Cînd dinspre miazănoapte, cînd dinspre miazăzi, cînd într-un ritm îndrăcit, cînd mai domol, părînd că-și răspund unele altora. Negrii ascultau în tăcere vocile lor grave, lipsite de cuvinte, asemeni unei melodii vibrante ce sfîșia tăcerea, trezea pămîntul din amorțeală, trecea pe deasupra undei adormite, îmbrățișa trunchiurile aspre ale arborilor uriași din pădure, trezea păsările de prin curți ce picoteau pe ramuri. Cu toate strigătele mamelor, odraslele lor porniseră în goană spre piața mare, care cu cîte un braț de paie, care cu cîte-o legătură de surcele.

Umar, care profita de liniștea serii ca să-și facă socotelile, asculta și el.

– În seara asta vor fi lupte, Isabelle. Ce-ar fi să mergem și noi ? Pe urmă te-ai putea duce s-o vezi pe mama...

Toți cei cărora le plăcea acest nobil sport se aflau de față. Sub bătrînul *fromanger,* în jurul căruia se strînsese o mulțime de lume, fusese aprins un foc. Trecînd pe la Fayène, Umar luase de-acolo un scaun pentru „doamna". Soții Seck veniseră și ei, împreună cu toată „compania".

În picioarele goale, cu pantalonii prinşi c-o sforicică, sau cu mijlocul înfăşurat în mai multe fîşii de pînză, tinerii din cele două grupuri etnice, *diola* și *mandinga*, se provocau la luptă. Ajunseră să se încaiere numaidecît. Era o luptă brutală în care e îngăduit totul, în care ai voie să-l prinzi pe adversar cum îți trăsnește prin cap. Dar mai presus de forța fizică a fiecăruia, ceea ce asigura victoria era iuțeala și îndemînarea. La flacăra focului mereu întețit, trupurile vînjoase ale luptătorilor luceau scăldate-n sudoare. Pentru Isabelle umerii lați și șoldurile înguste ale luptătorilor, cu șira spinării ca un jgheab adînc, de-a lungul căreia se bombau mușchi puternici, alcătuiau un spectacol cu totul nou. Nu-i cunoscuse pe bărbații aceștia decît la cîmp, unde păreau atît de nepăsători, și iată-i acum preschimbați deodată în niște atleți superbi, de o surprinzătoare sprinteneală.

De îndată ce unul din potrivnici cădea, lupta era sfîrșită ; atunci izbucneau strigăte asurzitoare, ce acopereau pînă și sunetul *tam-tam*-urilor. Învingătorul schița un pas de dans, în vreme ce femeile, dorind să-l încurajeze, cîntau bătînd și mai furtunos din palme.

Pe nesimțite, întărîtarea punea stăpînire și pe celelalte grupuri etnice venite doar să privească : *balantașii* mai nervoși ; *sererii* mai vicleni, cei din sud mai brutali ; se provocau cu toții prin vorbe și gesturi. O mînă îndreptată spre cer cu degetele resfirate dădea de știre învingătorului că s-a găsit un nou adversar ce dorește să se măsoare cu el. Provocarea o dată primită, luptătorii înaintau unul spre altul și, legănîndu-se de pe un picior pe celălalt, luau de jos un pumn de țărînă pe care și-o arun-

cau în obraz în semn de sfidare. La acest gest, spectatorii izbucneau în strigăte.

După luptă, Umar și Isabelle se opriră la Fayène, unde Rokhaya își aștepta nora.

Bordeiul în care trebuia să se desfășoare ritualul descîntecului se afla mai departe de celelalte. Interiorul te umplea de groază : oale răsturnate, pari spoiți cu var ; într-un colț, un chiup cu apă, în care pluteau niște coji de copac ; ici și colo, coarne de tot felul, unele roșii, presărate cu scoicișoare, altele verzi, cu smocuri de păr pe ele.

Cînd intrară, Rokhaya trase iute după ea rogojina ce ținea loc de ușă, aprinse un muc de lumînare și spuse Isabellei să se dezbrace. Ea nu avea pe dînsa decît o fîșie îngustă de pînză, de un alb imaculat.

Nu trecu mult și un fîșîit slab se auzi de-a lungul scîndurilor ce susțineau acoperișul. Isabelle, goală cum era, se simți străbătută de un fior. Ținînd-o de mînă, Rokhaya o purtă de mai multe ori împrejurul camerei, cîntînd, sau, mai bine zis, îngînînd o străveche melopee cu modulații stranii. Isabellei îi era frig ; simțea sub tălpi umezeala lutului jilav. Deodată un șuierat ascuțit o făcu să tresară cutremurată de spaimă : un șarpe, legănîndu-și capul ca un vîrf de săgeată, cobora încet din tavan spre fața și umerii bătrînei Rokhaya, care continua să se tînguie. De pe gît, jivina alunecă spre trupul ce lucea la lumina feștilei, după care începu să se încolăcească în jurul bătrînei. Isabelle, pe jumătate moartă de spaimă, fascinată de cele ce vedea, nici nu îndrăznea să se miște. Rokhaya, dimpotrivă, nu trăda nici un fel de teamă. Melopeea ei se preschimbase într-un fel de rugăciune. Șarpele, părînd că ascultă de o tainică poruncă,

se ridică în fața Isabellei, îndreptînd spre tînăra femeie limba-i despicată.

Isabelle nu mai putu suporta privirea rece a ochilor lui verzi-cenușii ; un fluid de gheață i se strecură deodată prin tot trupul. Voi să facă un pas înapoi, dar, cu o blîndețe fără seamăn, bătrîna o sili să rămînă pe loc. Apoi smulse două coarne de pe perete. Strecură unul în mîinile Isabellei, iar pe celălalt îl zvîrli spre tavan : cornul rămase suspendat în aer, nemișcat. Rokhaya intră atunci într-o adevărată transă, fiecare din mișcările sale fiind însoțită de-un cîntec, cînd duios ca o smerită rugăciune, cînd scurt și aspru ca o poruncă. Reptila scoase un nou șuierat, și cornul de deasupra capului ei porni să se miște.

Isabelle pierduse orice noțiune de timp. Era miezul nopții ; buștenii arseseră în întregime, cenușa se răcise, pămîntul de asemeni.

Bătrîna luă puțină apă în pumn și o stropi pe Isabelle. Șarpele se făcuse colac la picioarele ei, ca un odgon pe puntea unui vapor. Dusă de mînă de Rokhaya, Isabelle fu nevoită să ocolească iarăși bordeiul, pășind peste reptila care-și înălța capul de fiece dată.

În sfîrșit, bătrîna dete Isabellei să înghită o băutură cu iz de coajă de copac și, silind-o să se așeze pe chiupul răsturnat, o cercetă cu atenție. Își plimbă îndelung mîinile-i bătătorite pe trupul scuturat de tremur care, sub puterea dezmierdării, se potoli încet-încet...

Umar își aștepta cam de multișor nevasta afară la ușă ; văzînd-o că apare, își înnăbuși un căscat.

– Haide, e timpul. Cad de somn.

Isabelle îl luă de braț, dar pînă acasă nu scoase o vorbă.

Trei zile după aceea, frigurile îl trîntiră la pat pe Faye. Mai întîi, își simțise trupul tremurînd ca varga, pe urmă se trezise lac de sudoare. Era o criză groaznică de paludism. Țînțarul purtător de boală îl înțepase, probabil, pe cînd umbla prin ierburile înalte din brusă. Rokhaya fu înștiințată pe loc. Ea susținu sus și tare că fecioru-său fusese deocheat și puse fetișuri prin toate ungherele camerei unde zăcea Faye mai mult mort decît viu. Umar fu scuturat de friguri cîteva zile de-a rîndul.

Pe deasupra, Itylima se întoarse la ea în sat pentru ceremonia excizării [1]. Prezența bătrînei Rokhaya nu displăcea Isabellei, dar cînd sosi doctorul african, mama lui Faye se porni să strige așa de tare, încît medicul se supără de-a binelea, ceea ce o făcu pe Isabelle să se întrebe dacă prezența Rokhayei la „Casa dintre palmieri" mai avea vreun rost.

Dimineața, Faye se simțea destul de bine ; dar cum venea seara, nu-l mai putea ține nimeni în pat : vorbea cu glas tare, se agita, se zvîrcolea ca și cum l-ar fi muncit necuratul.

Cele două femei făceau regulat cu schimbul la căpătîiul bolnavului. Rokhaya îi fricționa corpul cu oțet aromatic, ceea ce-l potolea pentru moment. Îi mai dădea să bea ceai de tamarind, amestecat cu buruieni știute numai de ea. El vărsa îndată tot ce bea, dar pe urmă adormea tun. Violența acestor crize îi îngrijora pe toți, căci trecuse aproape o lună de zile de cînd căzuse la pat.

---

[1] Operație rituală la care sînt supuse fetele în unele regiuni ale Africii (n. r.).

Taică-su venise și el la „Casa dintre palmieri", însoțit de cîțiva credincioși, și implorase ajutorul atotputernicului, cerîndu-i să-i vindece fiul. Unchiul Amadu aduse cu el un vraci, care întărise bănuielile mamei, susținînd că duhul care-l chinuia pe Umar se ascunsese în eleșteu și că trebuia găsit cu orice preț, fiindcă altfel îl pîndea moartea. Cîteva zile mai tîrziu, șarlatanul veni din nou, aducînd un ou vopsit în mod ciudat, cu care începu să se maimuțărească în fel și chip.

Între timp, sănătatea lui Umar se îmbunătățea cu fiece zi. Slăbise mult, iar Isabelle suferea din pricina asta. Mai trecu printr-o ultimă și grea criză de dizenterie. Îl înfășurară în fișii de pînză și pături. Colțurile gurii îi erau pline de spuzeală.

În sfîrșit, într-o bună dimineață îl putură coborî în grădină.

– Te întorci de departe, dragul meu, îi spuse Isabelle punîndu-i un pled pe genunchi.

El nu răspunse ; privirea-i goală rătăcea aiurea. Stînd la umbra unui păr și avîndu-și soția drept infirmieră, revenea cu încetul la viață. Ea îi povesti întîmplările cele mai de seamă petrecute în timpul bolii lui : plecarea Itylimei și aceea a lui Joseph, tînărul medic militar alb. Acesta fusese rechemat pentru a pleca în Indochina și luase un avion la Dakar chiar în ziua cînd Faye făcuse prima criză. Toți tinerii care veneau de obicei la „Casa dintre palmieri" regretară plecarea acestui prieten serios și prevenitor. Cum trebuia să treacă prin Paris, Isabelle îi încredințase o scrisoare pentru părinții ei, cărora le mai trimisese, drept amintire, și botul rechinului cu fierăstrău pescuit de Umar.

Ea încheie, rîzînd :

– Are să fie un bibelou tare ciudat pentru un salon.
– Ia spune-mi, cît timp am stat în pat ? întrebă el.
– Se împlinesc azi o lună și douăzeci de zile. Vrei o țigară ?
– Nu, mulțumesc... E pentru prima dată că m-am îmbolnăvit atît de grav ; pînă acum am avut doar mici accidente... E de mirare.
– Eu știu c-am tras o spaimă... Știi, a scris Louise.
– Da ? Și ce anume ?
– Vrei să-ți citesc scrisoarea ?
– Citește-o.

„Dragii mei,

Ultima scrisoare a Isabellei m-a mîhnit grozav. Cît de mult trebuie să vă fi dărîmat blestematele acelea de friguri, pe el fizicește, și pe tine sufletește... Vă iubesc mult, știți doar ; să nu uitați că am fost martoră și complice la idila voastră, într-un cuvînt, paravanul vostru, și acum cînd știu că «Uriașul» și-a ținut cuvîntul, dragostea mea de soră n-a făcut decît să crească. Babacii noștri sînt mîndri de tine. Tînărul doctor care ne-a adus botul acela de pește v-a lăudat grozav ; pe urmă ne-a povestit cum primiți la voi tot tineretul. Dar am fost tare tulburați de un lucru despre care doctorul ne-a vorbit de altfel cu mult tact : acel atentat odios, a cărui victimă era cît pe-aci să fii... Cu tata nu s-a putut sta de vorbă timp de trei zile ; cît despre mama, nici nu știu dacă și-a revenit pînă azi.

M-am dus la biserică să aprind o lumînare pentru sănătatea lui Umar. Nu rîdeți de mine, eu sînt credincioasă.

În ceea ce privește pe soacra ta, dă-i pace. Adu-ți aminte de mama cînd voiai să te măriți. Prejudecățile rasiale nu dispar cu una, cu două.

Şi acum vă las. Pentru moment n-am nici un adorator. Am impresia că şomez... Întindeţi obrazul să vă pup pe amîndoi.

Louise"

– Drăcoasă o să fie cît o trăi.

– Mai e şi scrisoarea tatii. Nu eşti obosit ?

– Nu, răspunse el, trecîndu-şi limba peste buzele uscate.

Aceasta era scrisă într-un stil mai sever şi mai sobru.

„Dragii mei copii,

E foarte plăcut să avem din cînd în cînd veşti despre voi, chiar dacă trebuie să ne neliniştim din pricina sănătăţii voastre. Frigurile de care suferi sînt, desigur, o boală endemică specifică ţării tale. Vezi, îngrijeşte-te bine, băiete ! Şi ascultă de poveţile mamei tale. Faptul că se pricepe la buruieni ne linişteşte. Şi apoi, nu fi prea aspru cu ea. A fi pentru progres nu înseamnă că trebuie să renunţăm la toate vechile tradiţii.

Vă mulţumesc pentru cadou. Am avut o lungă convorbire cu amicul vostru doctorul. Sînt lucruri care rănesc amorul propriu. Dar oricare ar fi rana, eu te rog să cugeţi serios. Forţa nu vine decît după gîndire, dacă nu, înseamnă că sîntem nişte făpturi fără conştiinţă. Mi-amintesc de prima noastră întrevedere, cînd mi-ai spus : «Nu mă judecaţi după epiderma mea»... şi ştii ce-a mai urmat. Cît despre tine, fata mea, nu-ţi fă sînge rău pentru noi. Sîntem mulţumiţi ştiindu-te fericită şi spun cu mîndrie : «Ginerele meu e un negru». Nu rasa face pe om, nici culoarea pielii.

În ultimele zile maică-ta a avut o criză de astmă, cred c-o fi existînd la voi în țară un leac contra acestei boli. Vezi, Faye, întreab-o pe mama ta.

Louise ar vrea să vină la voi, dar maică-sa se cam codește. Ce crezi tu, băiatule ?

Primiți, dragii mei copii, dragostea noastră nestrămutată.

Tata"

Faye explică maică-si conținutul celor două scrisori. Ea le luă în mînă, încercînd să dezlege semnele ce jucau pe hîrtie.

– E adevărat ce spui ? întrebă dînsa.

– Da... Dacă nu mă crezi, ia-le cu tine și dă-i-le altcuiva să ți le citească.

– Sînt părinți buni.

– Da, ia spune, unde-i Itylima ?

Isabelle îi lămuri pricina pentru care plecase fata. Soarele se muta din loc. Păsărelele veneau să se ascundă pe crengile joase.

– Crezi că excizia e un lucru necesar ? întrebă Isabelle.

– Nu.

– Atunci de ce-o fac ?

– Ți-ar fi foarte greu să înțelegi, fiindcă tu nu ești de-aici.

– Mama ta și-a făcut și ea operația asta ?

– Întreab-o pe ea.

– Nu îndrăznesc... Agnès, vino să mă lămurești, se adresă Isabelle fetei care tocmai sosea.

– Cum se mai simte bolnavul nostru ?

– Nu prea rău, răspunse Faye întinzîndu-şi picioarele.

– Ultima dată cînd am venit... Vai, vai, vai !...

– Şi, mă rog, unde te duci de te-ai făcut aşa de frumoasă ? glumi Isabelle.

– Mi-am cumpărat rochia asta şi n-a costat prea scump. Vrei şi tu una ?

– Nu, mulţumesc, răspunse tînăra femeie... Da, ia spune-mi, de ce-şi fac fetele excizie ?

– Astăzi se face din ce în ce mai rar.

– Tu ţi-ai făcut-o ?

– Nu.

– Dar mama ta ?

– Ea da, răspunse Agnès, cam stînjenită.

De data aceasta Isabelle depăşise marginile curiozităţii. La negri mama este un lucru sfînt, mai cu seamă cînd e vorba de fiinţa ei intimă...

– ...Dacă asta s-ar practica şi în Franţa, mama ta ar fi acceptat-o şi ea, continuă Agnès.

– Tocmai la asta mă gîndeam şi eu...

Răspunsul acesta neaşteptat îl dezarmă pe Faye.

– Vezi planta aceea care creşte pe păr...

– O văd.

– E vîsc. Odinioară, în Europa, druizii jertfeau vieţi omeneşti în cinstea acestei plante, căreia-i atribuiau puteri misterioase ; astăzi, obiceiul acesta a dispărut. Aşa şi aici, o seamă de obiceiuri se vor pierde... Agnès, ce mai fac prietenii ?

– Mama Rokhaya i-a poftit pe uşă afară... Balul va avea loc la 14 iulie. La data aceea vom putea avea sala pentru două nopţi. Au fost invitaţi toţi tinerii casamancieni expatriaţi... Dar s-a ivit o problemă spinoasă. Nu

se ştie dacă va fi invitată şi Désirée. Eu, una, găsesc că-i o idioție. Dacă-i invitat tot orașul, nu văd de ce n-ar fi invitată şi ea... Tu ce zici ?... Agbo pretinde că-i o problemă fără pic de temei... Habar n-am ce vrea el să spună cu asta.

– E-adevărat, e o problemă fără pic de temei. Ce vină i se aduce ? Că-i metisă, c-a avut un tată alb şi-o mamă negresă ? Am să mă duc și-am s-o poftesc chiar eu.

– Mulțumesc, frate, eşti tare drăguț... Ştiam eu c-aşa ai să faci.

V

Serbarea trebuia să aibă loc în ultimele două zile ale săptămînii. Tot orașul era pavoazat ; drapelele fîlfîiau pretutindeni : pe acoperișul caselor, pe garduri, pe bărci, ba chiar și-n copaci. Școlarii repetaseră zile întregi jocurile de ansamblu. Un bal avea să încheie serbarea la care se anunțaseră tineri nu numai din tîrgurile vecine, Bidiona sau Adéane, ci și din orașele mai apropiate. Cei care părăsiseră de ani de zile locul natal se întorceau să-l vadă cu acest prilej. Avea să-și dea concursul și „Tînăra Casamanciană“, o orchestră care se bucura de mare faimă printre dansatorii din Dakar, Gorée și Saint-Louis. În Ziguinchor, chipuri noi apăreau la fiece colț de stradă. Locuitorii din cartierul Boudodi, unde trebuia să aibă loc balul, nu-și mai încăpeau în piele de mîndrie.

Nici nu se înserase bine, și bărbații, în ținută de seară, roiau de colo-colo, umflîndu-se în pene, așteptînd ora deschiderii. Mergeau din grup în grup, oferind cadourile pe care le aduseseră prietenilor sau viitoarelor soții.

Cît despre femei, acestea își lepădaseră fîșia de pînză de toate zilele, punîndu-și cîte-o *taiba* – un fel de bluză ajustată pe corp – care le făcea să semene cu femeile din Guineea ; țesăturile numite *légos*, importate din coloniile

engleze, aveau de asemeni mare căutare. Pieptănăturile, alcătuite din mai multe codițe, erau un fel de variație pe aceeași temă, în funcție de gustul artistului : unele femei și le aduceau în creștet în formă de coadă de cal, prelungindu-le cu *yoss*, fibrele unui arbust vopsite în negru ; codițele mai mici se terminau în rîuri de mărgele, despărțite în așa fel, încît lăsau să se zărească pielea capului ; ba cîteva merseseră cu extravaganța pînă acolo, încît își împletiseră părul într-o singură coadă groasă, împodobită cu galbeni, care pornea din frunte și se oprea la ceafă. Fetișcanele sosite din metropola neagră se recunoșteau după ținuta lor de seară : o rochie verde pînă în pămînt, confecționată anume pentru această ocazie. La ele codițele nu mai erau la modă, ci-și purtau părul pieptănat cu îngrijire și strîns într-un fileu. De altfel, se adunaseră într-un grup separat.

Orchestra, pe estradă, aștepta deschiderea balului. Chemările de la o masă la alta, noutățile care se anunțau în gura mare, rîsetele, totul promitea o petrecere însuflețită.

Diagne, care fusese însărcinat cu supravegherea, umbla de colo pînă colo. Rolul de maestru de ceremonie nu-i displăcea ; îi întîmpina pe invitați cu nespusă politețe, găsind o vorbă caldă de bun sosit pentru fiecare.

– Băieții încep să mîrîie, îi dăm drumul ? întrebă dînsul pe bătrînul Gomis, cel mai în vîrstă dintre invitați

– Dacă-i așa, dă-i drumul !

Bătrînul deschise balul cu soția sa, în aclamațiile tinerilor, cărora le arătă cum se dansa altădată. La ușa de la intrare se îmbulzeau o mulțime de curioși. Comandantul cu soția și ceilalți albi de la clubul europenilor onorau serata cu prezența lor ; erau așezați lîngă orchestră. Bătrînele catolice primiseră să servească la bufet în schim-

bul unei sume de bani, achitîndu-se conştiincios de misiunea lor. Faye, în pantalon negru şi veston alb, intrase însoţit de Isabelle, îmbrăcată toată în alb.

Désirée stătea în pragul uşii. Faţa, gîtul şi braţele ei păreau scăldate într-o ceaţă luminoasă. Toate privirile erau aţintite asupră-i. Dar ea, cu o cutezanţă de nezdruncinat, îi sfida pe toţi. Spre deosebire de celelalte femei, cu capul numai bucle şi codiţe complicate, ea îşi lăsase părul revărsat pe umeri în plete întunecate şi lucii. Rochia-i lungă, decoltată în romb, lăsa să se vadă un lănţişor de aur şi o cruciuliţă, care se pierdea între sîni.

Tustrei fură întîmpinaţi în mijlocul pistei de dans şi conduşi la masa lor, de cealaltă parte a estradei.

– Ai cam întîrziat, dragul meu, spuse moş Gomis.

– Am avut o pană de motor.

– Ce mai faci, Désirée ?

– Bine, moş Gomis.

– Şi dumneavoastră, doamnă ?

– Nu prea rău.

– Foarte bine-atunci.

– Ce vreţi să beţi ? se informă Diagne.

– Ce aveţi mai bun, spuse Isabelle.

Faye dansa cu soţia sa. Diagne o strîngea în braţe pe Désirée ; cînd ajunse lîngă Umar, îi făcu cu ochiul. Ambianţa se crease, perechile se formau una cîte una. Deasupra capetelor, candelabrul scînteia. Administratorul discuta cu negustorul. Dansurile se urmau neîntrerupt. Purtate de vîrtejul muzicii, zeci de perechi zburau laolaltă pe pista de dans. Isabelle, neobosită, schimba cavalerul la fiece nou dans. Umar se retrăsese un moment

în curte cu mulatra ; se așezară pe bancă și numai albul vestonului lui se zărea în întuneric.

– Ești dusă pe gînduri, fetițo, spuse Faye, pe care-l apăsa tăcerea.

– Mă gîndeam și eu la multe.

– Nu-i totdeauna bine să gîndești prea mult.

Désirée rămase o clipă tăcută, apoi adăugă :

– E tare drăguță nevasta ta.

– Sînt fericit că te aud spunîndu-mi-o... Voiam să te întreb : nu te-a cerut nimeni în căsătorie în ultima vreme ?

Fata își lăsă capul pe spate, privind licărul slab al stelelor.

– Poate că sînt unii care mă vor de nevastă, dar nu-i vreau eu.

– Și de ce ?

– Nevastă-ta n-o să fie geloasă dacă nu te vede ?

– N-are nici un motiv să se neliniștească. Dar nu mi-ai răspuns la întrebare.

– N-ar trebui să-ți răspund, afară doar dacă nu te-a însărcinat cineva cu o cerere în căsătorie... E din pricina mamei mele. Nu-i iubită de loc aici ; dac-o părăsesc, ce-o să se întîmple cu dînsa ? Noi ăștia cu sînge amestecat nu aparținem nici unei lumi, nici unui grup etnic ; e o năpastă care ne otrăvește zilele.

– Și dacă-ți iubești bărbatul ?

– Cu atît mai mult, căci nu-i obligat s-o țină și pe mama, dar ea...

– Cu toate astea, eu mă înțeleg foarte bine c-o albă.

– Tu ești bărbat. Vorbea cu glas șovăitor : Ce-ți pasă ție de ce spune lumea ? urmă ea. De altfel, toți vorbesc de tine, unii cu admirație alții cu dispreț, și cei mai mulți

sînt dintre aceştia din urmă. Te-am văzut în port în ziua încăierării. Cînd l-am întîlnit pe Diagne, l-am întrebat cum te simți. Nu îndrăzneam să mă apropii de tine...

– Şi de ce ?

– Pentru că, ştiu eu ? Poate că nu mai eşti acelaşi.

Ea se opri.

– Faptul că cineva e însurat cu o femeie albă nu-l înalță, nici nu-l coboară. Nu înțeleg...

– Tu eşti cineva acum, îl întrerupse ea. De ce nu te arestează ? Pentru lucruri mai puțin grave alții zac în puşcărie ! Tu eşti bogat, respectat, soția ta este albă ; se spune că serata asta este organizată cu banii tăi, e-adevărat ?

O asculta printre frînturile melodiilor care ajungeau pînă la ei. Pentru el toate acestea erau noi ; de un an de cînd se întorsese, nu se sinchisise niciodată de ceea ce putea spune lumea despre el şi nevastă-sa. Avea cusurul acesta, ca toți cei din rasa lui : născut o dată cu el, înrădăcinat în străfundul ființei sale, orgoliul îl strîngea în cleştele lui de foc. Umar era sigur de sine, îi plăcea să fie luat în seamă de cei din jur, de aceea, pe cînd fata i se destăinuia, inima lui tresălta de mîndrie.

– Désirée, reluă el deodată, ce-ai vrea tu de bărbat, un negru, sau un alb ?

Luată prin surprindere şi neştiind ce să răspundă, fata îşi înălță doar capul. Împresurată de efluviile muzicii, nu-şi mai auzi zvîcnirile inimii. Aşteptînd un răspuns ce nu mai venea, el îşi reaprinse țigara.

– Aş prefera un alb.

Rostise cuvintele acestea ca şi cum ar fi fost scoase din ea de o putere nevăzută. Umar se uită la fată : aşa

cum stătea. cu ochii închişi, părea chinuită de rusinea de a-şi fi dezvăluit taina. Sosirea Isabellei puse capăt acestui zbucium.

– Ce faceți aici ? Dar, de fapt, e treaba voastră. Domnul e poftit înăuntru...

– De cine ?

– De bătrînul Gomis.

– Haideți, copii

Intrară tustrei, el ținîndu-le pe amîndouă de braț. Isabelle se apropie de urechea lui, şoptindu-i :

– Ce i-ai spus de pare atît de tulburată ?

Se îndreptară spre sala de bal, unde Isabelle fu luată pur şi simplu cu asalt de patru sau cinci dansatori.

– Iertați-mă, dragii mei, dar de data asta păstrez ce-i al meu pentru mine, zise Umar rîzînd. Ține, Agbo, a ta e, adăugă el împingînd-o pe Désirée în brațele doctorului.

Perechile pluteau uşor, purtate pe aripile valsului. Rochiile zburau, dezvelind pulpe rotunde. Deodată muzica amuți, iar şeful de orchestră anunță un concurs de dansuri. Prezentă pe membrii juriului, printre care se numărau comandantul, bătrînul Gomis, Faye, Seck şi Agnès. Orchestra reîncepu să cînte. Participanții erau atît de numeroşi la început, încît pentru cei din juriu era greu să vadă cine comite vreo greşeală ; dar muzicanții accelerară ritmul, şi mulți dintre concurenți se lăsară păgubaşi.

Peste puțin nu mai rămaseră decît şapte perechi ; cînd ajunseră la *boogie-woogie,* se mai retraseră patru perechi, extenuate. La *samba,* una din cele trei perechi care mai rămăseseră se poticni. Pe pista de dans nu se mai aflau acum decît Diagne cu Désirée şi Isabelle cu un cavaler

recrutat dintre ultimii sosiți. Diagne își ținea strîns partenera, al cărei trup mulat în rochia lungă pînă la pămînt se mlădia în ritmul muzicii cu o grație desăvîrșită. Fie din nebăgare de seamă, fie în mod voit, doamna Faye și cavalerul ei fură eliminați. Atunci izbucniră aclamații nesfîrșite, ovații, aplauze, asurzitoare sunete de tobă. Şi alergară cu toții să-i felicite pe Diagne şi pe Désirée.

Pe masa de onoare se aflau un coș cu flori și cîteva flacoane de parfum, care-o așteptau pe fericita cîștigătoare.

– Campionul să-şi sărute partenera, anunță şeful de orchestră.

Toate privirile erau ațintite asupra lor. Emoționată, Désirée roșise sub tenu-i smead. Diagne se înclină în fața fetei, care închise ochii, iar el îi atinse cu buzele amîndoi obrajii. Cînd deschise ochii, Désirée surprinse asupra-i privirea lui Faye.

– Cer mii de scuze, doamnă, rosti încurcat cavalerul Isabellei. Fără zăpăceala mea, dumneavoastră v-ar fi revenit această onoare, așa că vă puteți socoti cîștigătoarea morală a concursului.

Vorbea cu ușurință, însoțindu-și vorbele de nenumărate gesturi. Apoi se prezentă.

– Domnul Cissé, avocat la Dakar... Cînd a avut loc căsătoria dumneavoastră eram la Paris.

– Ah ! De aceea nu vă cunoșteam.

Noul-venit o amuza prin ușurința cu care vorbea.

– În schimb, pe „Marele Faye“ îl cunoaște toată lumea. E tot atît de celebru ca și...

– Ah ! Iată și pe avocatul nostru veșnic în căutare de clienți, spuse Umar apropiindu-se.

– N-aş vrea să te am de client, cunoscîndu-te aşa cum te cunosc... nu, foarte mulţumesc !

– Nu sta prea mult lîngă el, draga mea, căci îţi va făgădui să te ia în căsătorie, iar după două luni îţi va spune : „Nu corespunzi idealului meu..." Pe cînd vorbea, îşi petrecuse braţul pe după umerii neveste-si : E cea mai dezgustătoare speţă de om.

Noaptea era pe sfîrşite, pleoapele cădeau, grele : dansul nu mai avea frenezia de la început, elanul dansatorilor se potolise. Albii se retrăseseră o dată cu Gomis. Toată lumea trebuia să se întîlnească la defilarea de a doua zi.

Afară, o pîclă alburie unea cerul cu pămîntul ; roua picura uşor de pe frunze.

A doua zi avu loc ceremonia oficială. Locuitorii se îndreptară spre port pîlcuri-pîlcuri, după care sosiră persoanele cu vază din localitate, cu nenumărate medalii pe lungile lor veşminte albe. Acestea luară loc în tribună, iar razele soarelui, care împrăştiaseră ceaţa dimineţii, porniră să sclipească jucăuş pe crucile de război, pe medaliile militare, pe cele ale Legiunii de Onoare. Casamanca curgea domol, nici o pirogă nu-i brăzda apele. Vapoarele îşi arboraseră pavilioanele multicolore. Numai paletuvierii de pe celălalt mal îşi păstraseră culorile lor obişnuite şi calmul dintotdeauna.

Fanfara misiunii catolice intonă *La Marseillaise* la sosirea comandantului care, cu călcîiele lipite, făcu salutul reglementar ; ceilalţi îl imitară : unii descoperindu-se, alţii rectificîndu-şi poziţia, iar cei sau cele care aveau cîte o scobitoare între dinţi şi-o scoaseră. Apoi o fetiţă îmbrăcată toată în alb prezentă o jerbă de flori comandantului, care o depuse la picioarele monumentului ridicat în cins-

tea celor căzuți – obișnuita alegorie ridicînd pe brațe un soldat rănit – pe al cărui soclu se puteau citi aceste slove : „Fiilor săi, Franța recunoscătoare“.

După depunerea jerbei, comandantul districtului se urcă în tribună. Cu berete albastre, cămăși albe și cingători roșii, copiii de la cele două școli se întrecură într-o defilare măreață. Cînd ajungeau în dreptul autorităților, își legănau brațele, își bombau piepturile lor mici și băteau pămîntul cu călcîiele. Apoi urmară ostașii, îmbrăcați din cap pînă în picioare în kaki : cămașă, șort și moletiere. Cartușierele erau însă goale...

După defilare, Faye și soția sa hoinăriră puțin, pentru a vedea întrecerile : curse în sac, stîlpul cu ciocan, curse de rațe pe fluviu, iar pe chei, fixată deasupra apei, bîrna unsă cu seu, pe care puștii încercau să-și țină echilibrul pînă la cîrpa ce le dădea drept la un loz cîștigător. Hamalii din port bombăneau împotriva acestei manifestații care le fura cîștigul de pe-o zi.

– Ai zice că-i o chermesă, spuse Isabelle.

– Cu oarecare aproximație, da ! Haidem.

Mașina lui Gomis îi depuse la Fayène. La auzul motorului, Rokhaya ieși în prag, complimentîndu-și nora :

– Mult frumos... doamna.

– Mulțumesc, mamă... Sînt frîntă.

– Nevastă-ta trebuie să se odihnească, și tu la fel, spuse bătrîna.

– Ne ducem acasă.

Rokhaya luă mîna lui Umar și și-o duse la inimă.

După plecarea lor, ea rămase locului, ascultînd îndelung huruitul bătrînei rable care se îndepărta.

Partea a treia

I

Norii se reîntorceau, urmînd același drum pe care-l făcuseră în anotimpul cald. Albastrul-limpede al cerului și verdele-cărunt al pămîntului vesteau primăvara ; copacii, frunzișul păreau proaspăt vopsiți.

Sfîrșitul anotimpului neprielnic îi smulse pe agricultori din îndeletnicirile lor plăcute și puse capăt petrecerilor. Straiele de sărbătoare își reluară locul pe fundul lăzilor de lemn. În timpul lunilor de iarnă oamenii își cheltuiseră totul și se înglodaseră în datorii. Nu le mai rămăsese nimic în hambare, și toți trăgeau nădejde într-o recoltă bună.

Faye își vînduse jumătate din recoltă ; restul spera să-l vîndă, la un preț mai ridicat, marilor companii comerciale. Își reluă lucrul, întinzîndu-și arăturile, sporindu-și numărul orezăriilor, avîntîndu-se chiar și în cultura maniocului [1]. Ajunsese să fie neîndurător și aspru ca toți cei care muncesc pămîntul și trăiesc din ceea ce le dă el.

Fiecare se bucură în sinea lui cînd vede brazda crăpîndu-se sub opinteala semințelor, dureri și bucurii ale

[1] Arbust din rădăcina căruia se scoate un fel de făină, tapioca (n. r.)

nașterii de la suprafața pămîntului. Sorbind aerul cu nesaț și bînd roua, micile răsaduri se pîrguiau la soare. De la revărsatul zorilor pînă-n amurg, băiețandrii nu făceau altceva decît să supravegheze aceste firave făgăduințe.

Dar într-o zi, zi de doliu și de jale, panica țăranilor fu nemăsurată, nădejdea li se risipi. Pe ogoare, cît vedeai cu ochii, nu mai era nimic, nici o frunzuliță, nimic altceva decît o colcăială negricioasă, ce se revărsa în toate părțile. Puhoiul nimicitor înghițise totul, și plantele bune, și pe cele rele. Mușca pînă și din coaja rădăcinilor. Distrugea totul. Mireasma ușoară a iasomiei se preschimbase într-o duhoare fadă, care-ți făcea greață. Mai înspăimîntătoare decît o molimă, larvele ieșeau din pămînt cu miile. Într-o singură dimineață nimiciseră rodul a săptămîni întregi de trudă.

Nimeni nu băgase de seamă sosirea lăcustelor ; veniseră, fără îndoială, în timpul nopții, pentru a-și depune ouăle lor răufăcătoare. Și în dimineața aceea, cînd pîndarii descoperiră larvele, oamenii începură să năvălească peste ogoare. Și de îndată glasul puternic al *tam-tam*-ului vesti nenorocirea. Oamenii alergau de pretutindeni. Unii erau înarmați cu crengi de copaci ; alții băteau în niște cutii mari de tinichea, cîte unii purtau torțe aprinse, pe care le muiaseră în ulei de palmier, iar o parte, lopeți... Se împrăștiară cu toții pe cîmp, ca o turmă fără păstor.

În dimineața aceea Umar Faye trebuia să se întîlnească cu Agbo. Pentru ca tînărul medic să-și scurteze astfel ziua de muncă, trebuia ca lucrul să fie, într-adevăr, de-o mare importanță. Faye îl asculta ca pe un frate, în timp ce se plimbau în sus și-n jos de-a lungul pieței.

– Da, spunea doctorul, am fost la ea... dar nu-mi pot da seama unde vrea s-ajungă fata asta.

– Ascultă, Agbo, fata asta nu-i ca celelalte... Încearcă s-o înțelegi. Ea își face fel de fel de gînduri despre căsătorie... Tu o iubești, o iubeai și înainte de sosirea mea. Te temi că nu vei reuși... Dar cum poți fi sigur că ea nu simte nimic pentru tine? Cum? Nici n-ai întrebat-o măcar.

– Atunci, spune-mi, nu ți-a vorbit niciodată despre mine? întrebă Agbo oprindu-se-n loc.

– Nu. Vezi tu, niciodată n-a fost vorba despre tine, ci despre tipul ei de bărbat ideal.

– Ah, tresări doctorul. Și care e tipul ei de bărbat ideal?

– Ea...

Vorbele îi rămaseră însă pe buze. Umar auzise chemarea *tam-tam*-ului: sunetul lui grav, bătăile lui repezi, liniștea grea ce urma, toate acestea aveau pentru el o anumită semnificație. „Prevestește o nenorocire“, gîndi el.

– Mă întorc în brusă, cu siguranță că se petrec lucruri grave... Vom mai vorbi noi despre Désirée, dar, deocamdată, sfîșie vălul de teamă care te înfășoară.

Spunînd acestea, porni în fugă spre „Casa dintre palmieri“.

Agbo, rămas singur, se întoarse la spital. După opt ani de facultate și de practică prin spitale, fusese trimis la Casamanca. Își iubea meseria și avea convingerea că prin alegerea aceasta își servea țara. În timpul practicii la spital nu se atașase de nici o fată. Dimpotrivă, veșnic în contact cu oameni din straturi sociale deosebite, știuse să-și dezvolte simțul de observație cu privire la indivizi și categorii sociale. Meseria îi era de ajuns și așa cum

îi spunea adeseori lui Seck : „Noi sîntem niște forțe necunoscute și tocmai în asta constă măreția noastră, iar dacă oamenii din propriul nostru popor nu ne cunosc, atunci trebuie să-i educăm".

Totuși Agbo o iubea pe Désirée. Nu încredințase încă această taină nimănui, dar atunci cînd îl văzuse pe Umar stînd de vorbă cu metisa simți o strîngere de inimă. Doctorul făcea parte din oamenii aceia care se tem de iubire tocmai pentru că așază iubirea pe cele mai înalte piscuri. În cele din urmă, neștiind cum să se apropie de fată, ceruse sfatul lui Faye.

Acesta, abia sosit pe cîmp, își dădu numaidecît seama cît de mare era prăpădul pricinuit de larve. Porunci să se sape șanțuri de peste un metru adîncime și de peste o jumătate lărgime. Și cu ramuri, cu cîrpe începură să împingă viermăria înspre tranșeele care erau astupate numaidecît. Șanțurile acestea urmau să brăzdeze o suprafață de două sute de kilometri pătrați. Umar dădea ordine ca un general, striga, trecea din sat în sat cu camioneta sa pentru a recruta noi luptători. Totuși năvălitorul rămăsese mai puternic.

Vînătoarea ținea de zece zile. Bătrînii nu mai știau dacă trebuie să continue lupta sau să se lase în voia domnului. Razele fierbinți ale soarelui le încingeau capetele și le ardeau spinările goale. Din cînd în cînd, unul din ei se ridica, ținîndu-se de șale, cu privirea întunecată, cu fața descompusă, cu ochii plini de lacrimi. Altul, care mesteca tutun, scuipa, cu o țîșnire neagră, înainte de-a zice : „Blestemaților !", după care, cu fălcile încleștate, se apuca iar de săpat ; sau, sub stăpînirea unui acces de mînie, începea să joace ; urlînd ca un smintit, țopăia

peste masa colcăitoare a viermilor, fericit că-i ucide cu propriile lui picioare.

Țăranii nu mai conteneau săpînd și astupînd gropi. Trupurile lor scheletice, scăldate în soare, erau acoperite de pulberea negricioasă ridicată de ramurile cu care măturau larvele. Călare pe grumazul mamelor, copiii de țîță își duceau, instinctiv, mînuțele la căpșor, pentru a se apăra de înțepăturile soarelui. Erau ofiliți aproape cu toții, și foamea îi pîndea... cu ochii ei holbați.

Nesimțindu-se în stare să vină de hac prăpădului, fruntașii satelor vecine se strînseră la sfat. Faye era cel mai tînăr. Adunarea avu loc aproape de cîmpul invadat de larve.

– Eu, spuse un bătrîn cu barba colilie, cu trupul stafidit, eu sînt aici cu voi, și toată familia mea se află în brusă. Iată, au trecut atîtea zile de cînd ne luptăm cu viermii ăștia, dar afurisiții mor ziua și învie noaptea. Ce-i de făcut ?

Repetară întrebarea cu toții, murmurînd : „Ce-i de făcut ?"

– Anul ăsta, spuse altul, n-am dat de pomană nimic. Dacă sîntem pedepsiți, apoi să știți că asta-i pricina. Să scoatem *Cangurang*[1]-ul, și poate că asta va hotărî pe unii să muncească mai mult. Dar să nu uităm că ne pîndește foametea. Ție, continuă el adresîndu-i-se lui Umar, ție, fiu al omului apelor, îți mulțumim, fiindcă atunci cînd apa se învolbură, noi nu-ți venim niciodată în ajutor... Dar dacă ai ceva de spus, te ascultăm...

---

[1] *Cangurang*-ul e un soi de pustnic care trăiește în brusă ; nu vine în sate decît în cazuri excepționale, la chemarea bătrînilor. Băștinașii nutresc o teamă superstițioasă față de el, considerîndu-l supraom (n. ed. fr.).

Zeci de ochi se ațintiră asupră-i. Umar stătea în picioare, cu pălăria în mînă ; cei care se așezaseră în soare își făcură palmele streașină la ochi ca să-l poată vedea mai bine.

– Vă mulțumesc, cinstiți unchiași, pentru încrederea pe care mi-o arătați. Vorbea cumpătat, dar inima îi bătea cu putere. Îi era cald, sudoarea îi șiruia pe frunte. Continuă pe același ton : Eu nu sînt un străin ; suferințele voastre sînt ale poporului, lacrimile noastre sînt ale tuturor, și toți acei care trăiesc pe pămîntul ăsta, dar acuma nu se află aici, atîrnă și ei tot de voi. Nu trebuie să iubim țarina numai pentru că ne hrănește, ci trebuie s-o iubim pentru că e a noastră... Ea ni-e mamă și femeie...

– Oh ! făcură unii.

– Vă rog să mă ascultați ; nimeni nu știe dacă o nucă e bună sau rea pînă n-o sparge...

– Așa e, zise bătrînul care sta ghemuit cu capul în mîini.

Faye ținea să le spună ceea ce-l rodea de-atîta vreme. Clipa mult așteptată sosise. Și continuă :

– Încă din prima dimineață mă aflu lîngă voi ; săpînd, mergînd alături de voi. Dacă ne vom ține de planul făcut, o să scăpăm de nenorocirea asta în zece zile. Tinerii se vor duce să ceară ajutor de la acei pe care nu i-a ajuns încă năpasta. Ei ne vor da brațe de muncă, fiindcă de asta avem nevoie. Pomenile nu vor schimba nimic ; lepădăturile astea cresc din zi în zi, și devin din ce în ce mai hulpave. Timpul e înaintat ; sau omorîm larvele, sau ne omoară ele pe noi. Cred că cel mai bun lucru pe care-l avem de făcut e să continuăm ce am început. Nu vom avea odihnă ; va trebui

să rămînem aici zi și noapte. Vom aprinde focuri din zece în zece metri. Băgați-vă bine în cap : viața noastră și a familiilor noastre atîrnă de asta. Nu vreți să vă puneți turmele în primejdie, și nici să vedeți cum vi se sting copiii sub ochii voștri, nu-i așa ? Atunci să ne grăbim, fiindcă nu facem decît să flecărim ca niște fete la fîntînă. În ceea ce mă privește, eu o să mă întorc în oraș, să văd ce pot face...

– De ce nu ne dai din semințele tale, că doar mai ai ? întrebă unul.

– E adevărat, mai am. Dar tu n-ai mai multă minte decît o babă. Unde vrei să le semeni ?

Se ridică un murmur de aprobare.

– O să facem ceea ce-ai spus. Dacă poți aduce ceva de mîncare... dumnezeu o să-ți dea înzecit, zise bătrînul cu barba colilie.

– Am să fac tot ce se poate face. Dar trebuie să lucrăm repede, și... chemați și *Cangurang*-ul, dacă credeți în el !

Bătrînul strînse îndelung mîna lui Umar ; privirea lui spunea mai mult decît vorbele.

Faye se duse la Rezidență, care se afla în centrul coloniei europene. Gardienii încercară să-l oprească la ușă, dar el o luă la goană pe scări. Pașii lui răsunau pe pardoseala lustruită a marelui hol. Își aruncă privirile în toate părțile, cercetînd această „casă" de care atîrnau viețile miilor de semeni ai săi. Rezidența era în același timp primărie, cameră de comerț, și pe deasupra și tribunal de primă instanță.

„Nici unul dintre conțopiștii ăștia nu-și va ridica fundul de pe scaun să ne ajute să ieșim din asemenea impas.

Își datoresc totuși huzurul roadelor pămîntului acestuia. Aș vrea să trăiesc o sută de ani nu pentru altceva, dar ca să văd barem o singură dată pe agricultori fixîndu-și ei singuri prețul muncii lor", gîndea Faye.

Deodată se pomeni față-n față cu Désirée, care era secretară la Rezidență.

– Administratorul e aici ?

– Da. Dar trebuie să întreb dacă te poate primi. E cu Raoul... Ce se întîmplă în brusă ? Se pare că lăcustele au distrus totul.

– Du-te și spune-i că sînt aici.

Se luă după ea și, de îndată ce fata deschise după ce auzise obișnuitul : „Intră !", Umar trecu repede în fața ei, împinse ușa și intră. Metisa își holbă ochii...

– E-n regulă, îi spuse administratorul, apoi adăugă : Spusesem să nu mă deranjeze nimeni.

Își scoase ochelarii înrămați în baga.

Faye își roti ochii în jur, cercetînd biroul. Apoi îl privi pe Raoul. Cei doi se măsurară din ochi.

Umar își strînse pumnii. Simți cum i se urcă sîngele în obraz.

– Ia loc, spuse administratorul. Și continuă : Știu pentru ce-ai venit... Din pricina larvelor. Chiar despre asta vorbeam înainte de sosirea dumitale... E foarte bine c-ai fost acolo. Vii din brusă, nu-i așa ?

– Da, răspunse Umar.

Degetele lui pătate de ulei atinseră masa de acaju lustruit, pe care tronau o sticlă de *Pernod* și două pahare pe jumătate goale. Biroul era încăpător și, întocmai ca și în hol, totul era lustruit și curat.

– Ei bine, acum spune-ne, cum stați ?

Administratorul tăcu și-și puse coatele pe masă. Faye era încurcat... „Ori își bate joc de mine, ori sînt într-adevăr un dobitoc“, mormăi el. Apoi, cu glas tare :

– Am venit să cer ajutor.

– Dar țăranii ce fac ? întrebă Raoul, așezîndu-se mai bine în fotoliul lui de piele.

– Domnule administrator, începu Faye căutîndu-și cuvintele, cînd am plecat în metropolă, dumneavoastră nu erați aici. Nici Raoul, care se afla în Haute-Volta. Dumneavoastră nu cunoașteți bine oamenii de pe-aici. Iată, de-o săptămînă și mai bine încercăm să venim de hac acestor larve și încă n-am reușit. Dumneavoastră mă întrebați cum stăm ? Asta mă întristează ! Am să vă povestesc o mică întîmplare la care am fost martor... Dumneavoastră n-ați asistat niciodată la pedepsirea unui om învinuit nu de furt, ci numai de faptul că n-a putut înapoia sămînța împrumutată. Un asemenea om este expus în piața publică, păzit de gardieni, în momentul cînd soarele se află la zenit. Nu i se lasă pe el nimic altceva decît o fîșie îngustă de pînză, nu i se dă nici de băut, nici de mîncat. Tot satul e de față... Familia, cu mic, cu mare, e în primele rînduri. Nu-i un spectacol frumos. Căci nu-i vorba numai de-o durere fizică, ci și de una morală. Și acum dumneavoastră mă întrebați : „Cum stăm ? “ Fie că recolta e bună, fie că e rea, impozitul trebuie plătit. Dar cum să plătim impozitul dacă nu ne sprijină nimeni ? Și Raoul așteaptă recolta... că doar e negustor...

– Bine... am înțeles, îl întrerupse administratorul. Îmi pare rău, dar, pentru moment, nu pot face nimic.

– Cereți un avion cu care să se împrăștie un praf insecticid...

– Te-ai gîndit mult pîn-ai vorbit ? interveni Raoul.

– Nu vorbesc cu tine ! strigă Faye. Văd că nenorocirea țăranilor nu înduioșează administrația ! Cînd am pornit încoa, mi s-a spus : „Degeaba te duci să-l vezi pe Manso, căci n-are să facă nimic".

– Cine a spus asta ? întrebă Manso.

– Eu nu denunț oamenii.

– Du-te și voi vedea eu ce pot face ; dacă nu obțin nimic, vă voi trimite în ajutor cîțiva deținuți.

– Vă mulțumesc și pentru asta, zise Umar.

După ce-i aruncă lui Raoul o privire plină de ură, ieși.

În biroul secretarei se întîlni față-n față cu Jacques. Îl luă de guler și, lipindu-și nasul lui turtit de obrazul albului, mai înainte ca celălalt să-și fi revenit din surpriză, Faye îi trase o pereche de palme zdravene și-l azvîrli pe biroul fetei.

– Și încă n-am terminat ; ne mai socotim noi ! zise Faye.

Apoi se îndreptă în grabă spre camionetă. Metisa îl aștepta pe banchetă.

– Ce-i cu tine aici ?

– Mi-am terminat treaba la birou ; ia-mă și pe mine.

– Bine, dar locuiești tocmai în cealaltă parte a orașului !

Fără să răspundă, ea îi luă brațul și se ghemui lîngă el. Umar își mușcă buzele.

– Bine, zise el. Și porni motorul.

– Ce mai face nevastă-ta ? întrebă Désirée.

– N-am mai fost pe-acasă de zece zile.

– Vai, săraca, zise ea cu un aer compătimitor. Apoi, pe alt ton : Nu te porţi cum trebuie. Eu, dacă aş avea un bărbat ca... nu l-aş lăsa să facă nici un pas fără mine.

Coborîră pe strada cea mare care străbătea tîrgul, gonind de-a lungul ţărmului Casamancii ; Faye lăsă fata chiar la intrarea în Boudodi

– Cînd te mai văd ? întrebă ea.

– Cînd ai să vii la mine.

– Mama vrea să te vadă încă din seara balului ! Eu nu mă mai duc pe la Cerc. Nu vrei să ştii de ce ?

– Lasă, altă dată.

– Cînd ?

– Cînd o să vrei, la mine... Nu, cînd am să vin s-o văd pe mama ta.

Întorcînd brusc maşina, era cît pe-aci s-o răstoarne... „Proastă mai e şi fata asta“, îşi zise el. Îşi trecu braţul pe frunte ca să-şi şteargă sudoarea. Avea aceeaşi senzaţie pe care o încerca ori de cîte ori o întîlnea pe Désirée ; simţi cum îl străbate un fior plăcut. Ocolind un copil care traversa strada, atinse uşor zidul casei Cosono. Însoţit de ţipetele unui cîrd de copii, trecu pe lîngă Fayêne şi ajunse la „casa dintre palmieri“.

Isabelle se miră văzîndu-l sosind dinspre partea aceea a oraşului. De cînd o lăsase singură, sarcina o făcuse nervoasă şi certăreaţă. Întoarcerea bărbatului o mai înveseli puţin.

– Cum se face că vii prin Santhiaba ?

– Vin de la Rezidenţă, apoi am fost să cumpăr trei saci de pesmeţi. Acum aş vrea să fac o baie

– Pînă atunci am să-ţi pregătesc ceva de mîncare... Era să uit : a fost Pierre pe-aici, dar nu mi-a spus ce voia. Iar pe seară a trecut şi Agbo puţin.

– Uf ! făcu Umar, căscînd.

Se duse apoi să scoată apă și umplu cada. De atîta nesomn i se umflaseră pleoapele. Cufundat în apă, începu să moțăie în timp ce-și spăla trupul. O spumă groasă și negricioasă începu să plutească la suprafață. Ieși, apoi se șterse în grabă. Nevastă-sa îi aduse gustarea în salon. Faye, înfășurat în halat, înfuleca de zor.

– Dar unde-i Itylima ?

– Pe cîmp, cu maică-ta, de azi de dimineață. N-am înțeles prea bine ce spuneau, dar presupun că era vorba de mine...

Căscînd, fără să se poată stăpîni, Umar se întinse pe divan :

– Ce-are a face, mama a cunoscut-o... a cunoscut brusa înainte de-a mă naște pe mine ; ce nevoie are ea de-o însoțitoare ?... Bine, trezește-mă peste un ceas. Trebuie să plec iar.

– Nici astă-seară nu dormi acasă ?

– Nici ?... E un reproș ? zise el întorcîndu-se cu fața la perete. Încercă să continue : Trebuie să mă duc acolo. Nu știu cînd o să vin acasă...

Se întinse și adormi numaidecît, doborît de oboseală.

Isabelle, în picioare, îl privea. Cu fiecare zi ce trecea simțea cum i se risipește și ultima picătură de răbdare. Văzîndu-l însă astfel, înțelese cît era de sleit. Îi pregăti rufăria de schimb și i-o puse la picioarele divanului.

II

Apariția *Cangurang*-ului își făcuse efectul. Nu mai rămăsese nimeni în colibă sub pretextul cine știe cărei boli imaginare. Îmbrăcat de sus și pînă jos în roșu, era cu neputință să treacă neobservat. Scotocea bordeiele de paie și coșarele, iar cei care nu înțelegeau să facă și ei ceva primeau o chelfăneală zdravănă în văzul lumii. Înzecindu-și eforturile, oamenii băteau pămîntul fără șovăială, sub amenințarea celor două săbii pe care *Cangurang*-ul le făcea să fulgere pe deasupra capetelor lor. Urlînd, el umbla din pîlc în pîlc, urmat de o escortă, căreia îi impunea o aspră disciplină. Îi obliga să se încovoaie, să se tîrască pe spini ; îi călca în picioare, lăsînd să se abată asupra lor o ploaie de lovituri ; sîngele nu-l speria ; mai iute ca un iepure, avînd chiar puterea să zboare — după spusele indigenilor.

După mai multe săptămîni, distrugerea viermilor se apropia de sfîrșit. Veniseră acolo toți cei care mînuiau *kadiandu*-ul *koco*-ul sau *dramba*[1]. Deținuții erau cei mai fericiți, cu toate lanțurile pe care le purtau la pi-

[1] Unelte agricole din Africa (n. r.)

cioare, pentru că puteau astfel să aibă știri de la familiile lor.

În sfîrșit, fusese astupată și ultima groapă. Doar țîrîitul greierilor mai tulbura acuma liniștea. Din ogoare nu mai rămăsese decît o imensă întindere pustiită. Faye adună pe toată lumea.

– Acum fiecare se duce acasă. Și cine are nevoie de sămînță pentru semănat să-mi ceară.

– Cît o să producă fiecare *barică?* (În vorbirea țăranului african, o barică este egală cu un chintal.) Și cît trebuie să-ți plătim ?

– Nimic, le răspunse el.

– Ești nebun ! Oamenii din oraș sînt mai bogați ca tine, dar ei nu împrumută nimic fără dobîndă, iar tu nu vrei decît măsură pentru măsură ; pe strămoșii mei, n-am văzut încă om de la oraș atît de nebun ca tine.

– Poate fiindcă n-ai umblat prea mult. Pentru mine, pămîntul e totul. Dar voi, voi nu-i cunoașteți valoarea. Copiii voștri... da, ei o vor cunoaște. Eu vă împrumut sămînța cu condiția să nu vindeți recoltele voastre altuia. Altceva nu cer.

– Și dacă recolta nu va fi bună, cum vom face ca să-ți plătim ? Mai avem și alte datorii...

– Voi pierde tot ce am, dar voi rămîne cu voi !

Țăranii se sfătuiră un timp, apoi bătrînul reluă :

– Ai tăi sîntem ! Cînd ne dai sămînța ?

– Mîine de dimineață. Trebuie să lucrăm repede, căci timpul ne zorește.

– Dar eu, care am două familii, n-aș putea împrumuta două măsuri ? întrebă cineva din mulțime.

– Nu, ci numai una, la fel cu toată lumea ; totuși pot să-ți dau un sfat : contopește cele două familii.

Izbucni un hohot de rîs general. Bătrînul însoți pe Umar pînă la camionetă și-i dărui o amuletă din păr de tigru.

– Păstrează-o cu grijă, o am de la tata, care a primit-o de la bunicul. Dumnezeu va fi cu tine, ești un fiu tare bun.

– Îți mulțumesc și nu uita să trimiți mîine un tînăr.

– Da, dar vezi tu, zise moșneagul căutîndu-și cuvintele... noi sîntem foarte numeroși...

– O să ai două măsuri de semințe.

– Dumnezeu să te ocrotească.

– *Amin,* răspunse Umar, părăsindu-l.

După aceasta luă pe deținuți cu el în camionetă, căci se mișcau cu mare greutate din pricina lanțurilor, iar drumul era ca vai de lume. Întîlniră în cale femei care se întorceau de la tîrg. Faye le făcea semne de îmbărbătare, mișcîndu-și brațul prin fereastra cabinei, iar ele răspundeau prin strigăte voioase. Gardianul, care se așezase lîngă Umar, începu să-l descoase, întrebîndu-l cu ce se ocupă.

– Eu sînt de-aici și-mi iubesc pămîntul, răspunse el.

– Nu-i prea înțelept ceea ce faci.

– Și de ce, mă rog ?

– Nu știu. Dar cînd un tînăr devine prea cunoscut. nu sfîrșește niciodată bine

– Dacă mor, nu mă va jeli nimeni, în afară de maică-mea și de nevastă-mea. De altfel, nici nu vreau să mor.

Soarele se ascunse după un nor amenințător. Faye opri în fața comisariatului ca să coboare oamenii. Cerul, plumburiu, era ca un uriaș capac fierbinte. Întors acasă.

Umar își gară camioneta, deschise ușa și o găsi pe Isabelle întinsă pe divan.

– Te odihnești, sau dormi ? întrebă el în glumă.

– Mă odihnesc, răspunse ea încruntîndu-și sprîncenele.

– Nu s-ar spune.

– Vii din oraș ?

– Da. Am avut de dus niște deținuți.

– Pîntecul ăsta mă cam sperie cîteodată, zise ea schimbînd vorba.

– Iată cîteva zile de cînd mă tot întreb ce-ai mîncat ?

Ea îi aruncă o pernă în obraz.

Umar apucă mîna soției sale. Pîntecul ei luase proporții alarmante. Cu toate că Isabelle era îmbrăcată într-o rochie foarte largă, nu reușea totuși să ascundă starea în care se afla.

– Nu cumva oi fi luat prea mult din leacurile pe care mi le-a dat maică-ta ? Spune-mi, ce faci astă-seară ?

– M-aș duce la pescuit.

– Oh ! făcu ea cu părere de rău.

– Vrei să rămîn acasă ?

– Da, sîntem oamenii cei mai fericiți de pe pămînt, și nu mă pot plînge de soțul meu...

– Dimpotrivă, eu mă plîng de soția mea... îmi fumează țigările.

– De cînd cu amestecul acela amar din care beau în fiecare dimineață, nu mai fumez. Mă-mbolnăvesc numai gîndindu-mă.

– Cel puțin asta nu mă costă nimic.

– Cămătarule ! Zgîrcitule !

– Cu atît mai bine.

– Îți aduci aminte de mansarda noastră de la hotel ? Îmi spuneai că, într-o zi, o s-avem și noi casa noastră ; te-ai ținut de cuvînt. Acuma însă mi-e teamă că nu mă mai iubești...

Și ea își petrecu mîna peste pîntece.

– Cît de proastă poți fi tu cîteodată !

– Ce preferi ? Băiat, sau fată ?

– O prefer pe mama lor...

Sosirea mamei Rokhaya, care venea în fiecare zi să afle cum îi merge „doamnei" și să-i mai dea sfaturi, puse capăt discuției. Bătrîna găsi că Isabelle arată cum trebuie și nu zăbovi mult la „Casa dintre palmieri". În pragul ușii, îi spuse lui Umar :

– Băiete, tatăl tău vrea să te vadă chiar astă-seară.

– Bine, o să vin la apusul soarelui.

– Trebuie umbli, încet, încet, întins în pat nu bun, oboseală... boală, mai zise bătrîna către Isabelle, ținîndu-se de șale.

– N-am înțeles ce spune, Faye.

– Spune că e mai bine să umbli, în loc să stai mereu întinsă în pat ; că nu e bine pentru rinichi, și că, în plus, te și obosește...

El tradusese cuvintele bătrînei zeflemisindu-și nevasta.

– Păi eu nu sînt întinsă în pat, se oțărî ea. Cum e mama, așa e și fiul ! Dar dacă ne-am duce împreună cu dînsa în brusă ?

– Cu mine ? Nu, mulțumesc ! refuză Faye.

– De ce ?

– Sînt treburi care privesc femeile și nicidecum bărbații ; așa e obiceiul pe-aici. Mergem la cinema ?

– În starea asta ?

– Ce importanță are ?

Plouă toată după-amiaza și toată noaptea, pînă a doua zi de dimineață.

La revărsatul zorilor, ziua se anunță minunată, cu strălucirea ei iernatică, fără căldură. Țăranii sosiseră care pe jos, care cu piroga. Îi primi Itylima, care-i omeni cu cîte-o oală plină de *quinquiliba*. Umar întîmpina pe fiecare cu cîte o vorbă bună ; Isabelle, așezată pe un scăunel, scria numele oamenilor și al satelor, în timp ce soțul ei cîntărea sămînța : orez, mei, porumb și arahide. Pe măsură ce se ridica soarele, împărțeala se făcea tot mai repede.

Munceau fără răgaz încă din zorii zilei. Isabelle, în pofida stării sale, nu se simțea prea obosită. Totuși, un vînt care bătea dinspre pădurea apropiată, aducînd cu el miros de frunze putrede, îi provocă o stare de greață.

– Oprește-te puțin, zise ea.

– Te simți obosită ? Odihnește-te.

– Nu-i nimic, e un rău trecător.

Și-și reluară lucrul. Dar pe Isabelle o lăsară puterile, și Umar trebui s-o ducă pe balcon, la adăpost de soare și de vînt.

– Aici mă simt mai bine. Îmi pare rău că nu te mai pot ajuta, dragul meu, zise ea cu tristețe.

– Am să termin treaba cu ajutorul Itylimei.

Cîntări și înscrise pînă la amiază ; îi era foame, dar nu vedea decît privirile acelea îndreptate spre el și care păreau că-i cer ajutor. Țăranii se ghemuiseră, după obiceiul lor, cu capul între mîini. Faye îi chema, le dădea semințele, strîngea mîinile celor care plecau, îi întreba de

familia lor, găsea o vorbă bună pentru fiecare. Fu tare mirat văzîndu-și mama alături.

– Cum, mamă, ești aici ? De mult ?

– Nu, răspunse ea.

Își privea fiul. Toți cei de față veniseră de prin satele lor pentru el ; își aduse aminte de întoarcerea lui acasă. Voise să fie plugar, și era plugar.

– Cum merg treburile pe-acasă ? întrebă Umar.

– Mulțumesc domnului, bine ; n-ai venit ieri să-l vezi pe tatăl tău.

– Ploua... Ai văzut-o pe Isabelle ?

– Da. Nu înțeleg, femeile albe par foarte voinice, și sînt mai firave ca un strop de rouă pe-o frunză de manioc. N-or fi și ele tot ca noi, femeile negre ?

– De ce vorbești așa ? Toate femeile sînt la fel.

– Ea nu. Mă tem că n-o să poată naște cum trebuie.

– Sper că nu i-ai spus nimic, nu ?

– Nu, nu, zise ea apropiindu-se de Faye, care se oprise tocmai cînd începuse a scrie numele unui om din Marsassum.

– Nu trebuie să-i spui nimic... Iată de ce nu am avut copii, de cînd...

– Ce vrei să faci cu-o femeie care nu poate avea copii ?

– Mamă, tu vorbești așa... și doar tu erai cea care... într-o noapte...

Rokhaya nu așteptă sfîrșitul frazei, ci intră în casă.

Umar aprinse o țigară, care-l mai învioră parcă puțin ; dar deodată fu cuprins de-o spaimă nemaipomenită. Îi veniră în minte cuvintele medicului, atunci cînd se căsătorise : „Soția ta nu va putea avea copii, fiindcă are bazinul foarte strîmt. Nu uita." Și cum stătea așa, cu

capul aplecat, uitase de țărani. Unul din ei tuși, ca să-i atragă atenția. El luă un pumn de țărînă ; era umedă și neagră ; gustă din ea...

– E dulce ? întrebă un glas.

Era Pierre, care tocmai sosea.

– N-am gustat niciodată ceva mai plăcut ; pămîntul își păstrează totdeauna savoarea.

La vederea albului, indigenii se ridicară și se descoperiră, în semn de respect. Faye se uită la ei, apoi la alb, după care dădu din cap.

– Nu te supăra pentru atîta lucru. Va trebui să treacă mulți ani pînă se vor dezbăra de complexul ăsta de inferioritate, zise tînărul alb. Am mai venit aici de cîteva ori, dar tu erai în brusă.

– Acum nu pot discuta despre afaceri ; totuși, dacă mă aștepți, îmi poți fi de folos.

– Bucuros.

– Ia caietul acela și scrie toate numele pe care o să ți le dictez.

Și Pierre îl ajută, cu tot atîta rîvnă ca și cum ar fi fost vorba de propriile lui afaceri. După trei ore, nu mai rămăsese nimeni, iar hambarul era gol.

Intrară în casă.

– Cărei împrejurări datorez onoarea acestei vizite ? întrebă Faye. Itylima, dă-ne ceva de băut...

– Uite despre ce e vorba, zise Pierre, așezîndu-se. Tu știi mai bine decît noi că pagubele pricinuite de larve sînt considerabile, că ele compromit recolta viitoare ; și apoi sînt și...

– Negrii, sfîrși Faye fraza, văzînd că Pierre se codește, neștiind dacă se făcea să spună „negri“, sau „africani“.

– ...Da, negrii, care ne datorează bani și, fără recoltă, nu vor putea să ni-i înapoieze. Dacă mai ai sămînță, vinde-ne-o...

– Numai că nu mai am ! Și chiar dac-aş mai avea, tot nu v-aș da-o... Cînd luptam ca să scăpăm de năpastă, nu ne-aţi ajutat cu nimica, n-am avut nici un ajutor. De viața țăranilor nici nu vă pasă... Dar cînd vă sînt amenințate interesele, ce nu faceți ca să vi le apărați ? L-am văzut într-o zi pe patronul tău la Rezidență, în timpul invaziei lăcustelor... Cînd o să înțelegeți oare că nu ne mai temem de voi și că prestigiul vostru e în declin ? Nu ne puteați înșela o veșnicie.

– Eu nu sînt răspunzător de faptele pe care mi le imputi, dar dacă ţii să ne faci concurență, află că ești pierdut, indiferent de ceea ce se spune despre mama ta.

– Nu vreau să vă fac concurență, vreau pur și simplu să lupt. Dacă pierd dinainte, nu-i nimic ; dar cei care vor veni după mine vă vor ține piept pînă veți recunoaște că au aceleași drepturi cu voi.

Pierre nu răspunse. Isabelle, care cobora treptele scării, schiță un salut din cap ; oboseala i se citea pe față.

– Respectele mele, doamnă. Nu vă simțiți prea bine ? Așa e, uneori. Și cu scumpa mea soție se întîmpla tot aşa.

– Unde e nevastă-ta ? întrebă Faye.

– A murit la naștere.

– Oh, te rog să mă ierți.

– N-aveai de unde ști... Ai dreptate, trebuie să trăim pentru ceva, altfel viața n-are nici un sens.

Își goli paharul dintr-o sorbitură ; chipul i se înăsprise...

– La revedere, doamnă. Faye, poți să mă însoțești pînă la marginea plantației ?

Umar îl urmă. Destăinuirea de adineauri îi apropiase. Sosind la marginea pădurii, Pierre spuse lui Faye :

– Păstrează-ți gîndurile astea numai pentru tine. Îți faci mult mai mulți dușmani decît prieteni ; compatrioții tăi nu sînt toți așa cum ai vrea tu să fie. Înțeleg tot ce mi-ai spus, și știu că ai dreptate, dar ce pot face eu ? Povara e prea grea pentru umerii tăi... Cît despre soția ta, îngrijește-o bine, căci starea ei e mult mai gravă decît pare. E tot ceea ce aveam să-ți spun... Ba nu, încă ceva : mi-e dragă Africa...

Și, fără să mai adauge nimic, începu să urce panta. Umar îl văzu dispărînd în norul de praf ridicat de automobilul său.

Cînd Umar și Isabelle ieșiră din casă, era beznă de-a binelea ; numai stelele sclipeau. Ici și colo, se auzea orăcăitul broaștelor.

Cînd sosiră la Fayène, îl găsiră pe bătrînul Mussa în camera de rugăciune, unde-și prefira, bob cu bob, mărgelele mătăniilor. Dădea din mîini, cînd din dreapta, cînd din stînga, ca să alunge țînțarii ce-i bîzîiau pe la urechi.

– *Assalamalek* [1], zise Faye, intrînd în încăpere.

– *Va alëck Salam* [1], răspunse bătrînul.

Faye dădu o raită prin toată casa, întrebînd pe fiecare de sănătate. Seynabu o invită pe Isabelle în odaia ei.

– De ce n-ai trimite-o la părinții ei ? îl întrebă Mussa, de îndată ce rămaseră singuri.

– Fiindcă e soția mea.

– Nu te-am chemat ca să-ți vorbesc despre ea... Iată despre ce-i vorba. Cu mult înainte de-a te întoarce

---

[1] Schimb de saluturi la musulmani (n. t.).

acasă, aveam fel de fel de vise. Și se făcea că cineva mă chema spre Kaaba... Dorința oricărui mahomedan e să se ducă la Orașul Sfînt. Cu ajutorul lui dumnezeu, al profetului și al tău, voi putea, în sfîrșit, anul ăsta, să-mi îndeplinesc dorința.

– Nu prea înțeleg, tată, îl întrerupse Umar.

– Lasă-mă să termin ce am de spus. Toți oamenii de vîrsta mea au fost acolo, o dată sau de mai multe ori, eu însă niciodată ; iată pentru ce te-am chemat. Așa cum știi, bunică-ta a murit, dumnezeu să aibă milă de ea și s-o ia sub sfînta sa ocrotire...

– Amin, spuse fiul, întrebîndu-se unde are de gînd să ajungă bătrînul.

– După lege, casa ți-ar reveni ție, căci maică-ta nu te are decît pe tine. Eu, însă, am ipotecat-o pe treizeci de ani.

– Nu mi s-a spus nimic despre asta... Cum poți tu să-ți însușești un bun care nu-i al tău, și încă fără să mă previi ? Cînd am avut nevoie de bani, i-am cerut mamei, acum ce voi face ? Am nevoie de bani...

– Sînt tatăl tău, și nevoile mele trec înaintea nevoilor tale !

Umar se înclină fără să spună o vorbă. Știa că tatăl său are dreptate, și că el, deși mergea pe treizeci de ani, nu putea face altceva decît s-asculte. După tradiția poporului său drag, un bărbat de vîrsta lui nu era încă major.

După o lungă tăcere, tatăl vorbi iar :

– Dumnezeu are să te răsplătească. Nu pari să te bucuri de plecarea mea la sfintele locuri...

– Eu... Umar se stăpîni la timp pentru a nu spune ceva care să nu fie pe placul tatălui său și, schimbînd

tonul, zise : Sînt foarte mulțumit că pleci, dacă asta e dorința ta.

– Ai putea pleca și tu la anul, după recoltă. *Inch Allah.* [1]

– Eu n-am să mă duc niciodată acolo !... Dumnezeu se află pretutindeni, în noi, pe pămîntul pe care l-a creat, în cer, în apa care udă ogoarele noastre, în soarele care face să rodească sămînța... Nu mă voi duce niciodată în locul acela, unde trebuie să plătești totul, chiar și umbra copacilor care nu sînt ai nimănui, sau numai ai soarelui... cît despre celelalte, să nu mai vorbim...

– Ceea ce spui tu întrece înțelegerea mea ; nu-i bine să scormonești atîta lucrurile. Ai vorbit ca un păgîn. Prin faptul că ai stat atîta vreme în țara albilor ai devenit o ființă pierdută pentru calea domnului.

„Iar tu, cînd o să intri în rai, încuie ușa de două ori și înghite cheia“, își zise fiul cînd bătrînul Mussa tăcu. Faye știa acum pentru ce îl chemase tatăl său. Căci în cartea sfîntă stă scris : „Să nu plece nimeni la Mecca dacă nu are o conștiință curată“. Dumnezeu însuși a spus : „Eu pot să vă iert pentru jignirile pe care mi le aduceți mie, dar ocările pe care vi le aruncați unii altora numai voi le puteți spăla“.

– Tată, mai spuse Faye, sînt sincer cînd spun că dacă vrei tu e bine să faci asemenea pelerinaj... Ți-aș cere un singur lucru... Oh, asta n-are să te coste multe drahme... Privește toate țările prin care-ai să treci, observă bine oamenii care îți vor ieși în cale, și nu uita, în graba ta, să ridici ochii ca să te uiți la case și la moschei ; atunci, tată, ai să vezi multe. Toate lucrurile acelea au fost fă-

[1] Cu voia lui Allah (n. t.).

cute de mina omului. Un mare invățat alb a spus : „Omul este conștiința lui dumnezeu“. Și eu găsesc că are dreptate.

– Fiule, dumnezeu să te ierte pentru vorbele tale. Numai satana te-a îndemnat să vorbești așa.

– După plecarea ta, cine va vedea de casă ? mai întrebă Umar.

– Tu ești aici, și treburile tale merg bine, slavă domnului.

– Noapte bună, zise atunci tînărul, fiindcă nu-i mai era cu putință să asculte şi restul.

Își regăsi mama, care se ridică văzîndu-l intrînd. El o întrebă :

– De ce nu mi-ai vorbit niciodată de moștenire ?

– Fiindcă n-a vrut tatăl tău. E bine că se duce la Mecca. Nădăjduiesc c-ai să te duci și tu.

– Nu, mamă, nu te mai gîndi la asta. N-am nevoie să intru în rai. Eu doresc ca raiul să fie aici, zise el cu vioiciune, luîndu-și nevasta de braț.

Și ieșiră în noapte.

III

Ploaia cădea fără încetare. Plantele își recăpătau vitalitatea și culorile ; și acoperiră, în curînd, totul. Oamenii fură nevoiți să dea o luptă vajnică cu natura pentru a-și păstra ogoarele.

Ca și anul trecut, Umar umbla tot timpul pe cîmp. Faima lui trecuse de hotarele ținutului. Familiaritatea lui, simplitatea și răbdarea de care dădea dovadă cînd stătea de vorbă cu țăranii îi sporiseră renumele. Dar caracterul lui devenea din ce în ce mai aspru. Avînd patima pămîntului, sufletul i se împietrea. Nutrea un plan. În fiecare zi universul lui se strîmta. Era ca o boală care-l rodea și nu voia să-și deschidă inima în fața nimănui.

Bătrîna Rokhaya se mutase în „Casa dintre palmieri", și mirosul tutunului ei năpădise toate odăile. În timpul lunii de post, copiii de la Fayène veneau să bucătărească la „casa mică" (numită astfel spre a o deosebi de Fayène, unde locuiau bătrînii). Pentru ei, cele două case făceau una singură, în care domnea o mare însuflețire. Uneori își petreceau și nopțile acolo. Cînd se termină postul – *korité* – părăsiră „Casa dintre palmieri" cu părere de rău, fiindcă „Doamna" îi îngrijea bine. Și-apoi nici nu

erau certați așa de des. În ce privește pe Mussa Faye, imamul, la cîteva zile după *korité* pleca și el, în hagialîc, la mormîntul profetului.

Ziua aceea fu o zi mare ; toți învățăceii omului care pleca la Mecca veniseră să-l petreacă. Ochii tuturor străluceau de aceeași dorință. Nu dormiseră toată noaptea, bodogănind, scotocind prin cutele veșmintelor, unde sperau să găsească ceva gologani cu care să poată ajunge și ei la Medina. Își închipuiau drumurile pietruite, peste care pluteau nori albăstrii, ce arătau calea spre Kaaba. Îl pizmuiau pe Mussa. Și totuși se bucurau că cel care pleacă face parte din parohia lor. Fiecare cerea să-i aducă cîte o amintire de acolo, apă din Zem-Zem, un inel, un turban, niște papuci...

De-abia în zilele acelea ajunseră Isabelle și soacră-sa să se cunoască mai bine. Rokhaya își descoperi deodată o adevărată slăbiciune pentru nora ei. Copilul pe care-l purta tînăra femeie devenea o părticică din ea însăși. Superstițioasă, bătrîna veghea și, ori de cîte ori era soare, ieșea cu Isabelle în pădure. O învățase o sumedenie de leacuri, din cele știute de ea, așa că Isabelle se deprinse a cunoaște tainele plantelor, frunzele pentru durerile de șale, ierburile pentru durerile de burtă, urmele cameleonului lăsate pe un fruct, ale șerpilor, o potecuță părăsită de furnici. Ea învăță să deosebească țîrîitul unui greiere de șuieratul unui șarpe boa, să descopere scorburile în care-și depun papagalii ouăle ; să scoată ignami [1] din pămînt, să deosebească rădăcinile otrăvitoare de cele ce tămăduiesc rănile, să găsească ouă de bibilici, să se

[1] Plantă tropicală cu tuberculi comestibili (n. r.).

ascundă de maimuțe, de teama ca nu cumva copilul să semene cu ele.

Și, așa, nopțile se împleteau cu zilele, iar zilele, cu nopțile, în lungul lanț al vieții.

Cercul se afla în centrul coloniei europene ; era o clădire mare, construită din cărămidă, cu o verandă de jur împrejur. Acoperișul lui, de țiglă roșie, dispărea în frunzișul cocotierilor, iar o imensă grădină, cu flori de tot felul și cu alei așternute cu scoici mărunte, înconjura întreaga așezare. Totul era conceput pentru a îndulci șederea albilor pe pămîntul african. De cealaltă parte a grădinii se aflau, unul lîngă altul, două terenuri de tenis, un teren de volei și un altul pentru baschet. Cîteva trepte conduceau spre verandă, unde se aliniau, ca într-un sanatoriu, niște șezlonguri pentru odihnă. Pămîntul era pardosit cu lespezi galbene, negre și albe.

Înăuntru, barul servea deopotrivă de salon și de fumoar în timpul ploilor. Tejgheaua era făcută din tulpini de bambu, singura notă „exotică" a acestui mic „palat" tropical. Pe pereții albi și galbeni erau agățate cîteva reclame, în care erau lăudate stațiunile termale și localitățile turistice. La extremitatea barului se afla un *pik-up* așezat pe un scăunel, iar, ca o completare a mobilierului, mai erau o masă pentru ping-pong și una pentru biliard.

Pe înserat, europenii se întîlneau acolo. Erau cam vreo treizeci în tot orașul : trei sferturi dintre ei negustori, ceilalți funcționari. Anotimpul de iarnă era, pentru ei, cel mai neplăcut. Zilele de ploaie, lungi și monotone, trezeau în ei nostalgia locurilor natale, făcîndu-i triști sau indiferenți. Se uitau, încremeniți, la ploaia care cădea fără încetare, visînd la vreun colțișor din Franța ; o ser-

bare cîmpenească sub un cer albastru... Şi cu cît ţinea ploaia mai mult, cu atît se cufundau mai adînc în visul lor. Nici unul nu cuteza să-şi exteriorizeze sentimentele. Erau frămîntaţi cu toţii de gînduri pe care le ţineau zăvorîte în ei. Uneori, cîte unul din ei, prea slab pentru a mai rezista, făcea pe bolnavul, pentru a fi retrimis în patrie. „Bolile“ acestea bîntuiau mai ales printre funcţionari, fiindcă negustorii aveau cu totul alte griji.

Anotimpul ploilor era, pentru aceştia din urmă, vremea încheierii socotelilor şi, în acelaşi timp, a noilor împrumuturi. Creditul, iată marea lor învîrteală. Cunoşteau psihologia ţăranilor negri şi ştiau că împrumuturile pe care le acordau erau privite de aceştia drept nişte „binefaceri“. Cunoşteau, de asemeni, şi riscurile care-i pîndeau, dar îşi luau toate garanţiile cu putinţă. Indigenii, în schimb, dădeau puţină importanţă afacerii în sine ; ei vedeau în asta mai ales prilejul de-a veni în contact cu „marii albi“. Găseau că marii albi sînt „binevoitori“, iar micii albi, „răi“, ignorînd adesea că cei mici nu făceau altceva decît să asculte de poruncile celor mari.

În felul acesta vieţuiau laolaltă două lumi care nu se înţelegeau, care trăiau pe acelaşi pămînt şi în ritmul aceloraşi anotimpuri, dar care nu puteau avea nimic comun între ele.

Pierre intră în bar, leoarcă de apă. Îşi scutură capul şi-şi petrecu degetele prin părul ud, înainte de a saluta pe cei trei bărbaţi care jucau cărţi. Barmanul, un negru în veston alb, îi surîse cu toţi dinţii. Pe fruntea lui se reflecta lumina lămpilor.

– Sînteţi aşteptat dincolo, spuse acesta.

– Dă-mi mai întîi o jumătate.

Își goli paharul de două ori, apoi se îndreptă spre o ușă acoperită de o draperie. „Dincolo“ era sala de conferințe ; o masă înconjurată de scaune ocupa aproape toată încăperea. Erau adunați acolo patru oameni. Fiecare venea din alt oraș al ținutului. Ei erau „mai-mari“ în Casamanca. Pierre luă loc lîngă cel care părea că prezidează ședința, un bărbat chel, cu pungi mari sub ochi.

– ...Cum vă spuneam, continuă chelul, sucind și răsucind stiloul între degete, anul acesta am vizitat ogoarele în două rînduri. Dacă, la început, eram pesimiști, acum nu mai e cazul să fim. Recunosc că recolta de anul ăsta n-o să fie ca cea de anul trecut, dar o s-o scoatem la capăt, ba chiar și fără pierderi cred. Să așteptăm pînă se fixează prețul la chintal.

– Crezi tu că după ce indigenii or să ne plătească datoriile, o să le rămînă ceva de vînzare ? întrebă omul din stînga lui.

– Întîi punem mîna pe ce-i al nostru, iar pentru rest vom mai vedea...

– De acord, dar nu uita că noi ne scoatem cîștigurile nu numai din dobînda datoriilor, ci și din ceea ce cumpără indigenii de la noi. Trebuie să vedem lucrurile așa cum sînt. Produsele manufacturate trebuie vîndute în perioada în care încheiem tranzacțiile. Dacă ne înnoim stocul de mărfuri în timpul acestei perioade, nu facem asta pentru a le da pe datorie, pentru că în momentul acela speculăm asupra profiturilor recoltei trecute. Ce ne rezervă însă viitorul ?

Un ușor murmur de aprobare urmă acestor cuvinte. Oratorul își înălță capul ; puse punctul pe „i“.

– Ne rămîn patru săptămîni pînă la recoltă, continuă el, și trebuie să ne ocupăm și de o altă problemă, care,

după părerea mea, merită toată atenția. Vreau să vă vorbesc despre tînărul negru însurat cu tîrfa aia albă ! Chiar și anul trecut și-a vîrît nasul în treburile noastre. Iar dac-ar fi să cred ceea ce se spune, cultivatorii sînt gata, de data asta, să-și vîndă lui întreaga recoltă... Vă dați seama ce înseamnează asta... Nicolas, ți-am dat mînă liberă să faci absolut tot ce crezi pentru a-ți procura informații asupra trecutului său în Franța.

Numitul Nicolas, un omuleț bondoc, cu nasul cîrn, scoase din portofel o hîrtie pe care o despături.

– Informațiile primite asupra lui sînt bune, spuse el. În timpul războiului a luptat vitejește. A fost decorat, demobilizat la Lille, unde locuiește ocrotitoarea sa din timpul războiului, o femeie mai în vîrstă, al cărui bărbat a murit în *maquis*. Femeia aceasta e membră a partidului comunist. Umar Faye a părăsit orașul Lille pentru a lucra la Paris, la uzinele Citroën. A fost membru al Confederației Generale a Muncii și a urmat un curs de mecanică. A cunoscut-o pe Isabelle la prietenii lui progresiști. Și-a petrecut toate vacanțele în străinătate, și astfel a vizitat Austria și Germania. Activitatea lui politică nu ne e cunoscută. Dar, după spusele unora, pare a fi antifrancez. Părinții soției sale sînt oameni fără apartenență religioasă. După un an de la căsătorie a sosit aici : aveau împreună un capital de-o jumătate de milion de franci. Cu toate cheltuielile făcute, le-a mai rămas aproape jumătate din suma aceasta. De fapt n-ar fi trebuit să le mai rămînă nici un ban. De unde ia bani ? N-am putut să aflu. Scrisori nu primesc decît de la părinții soției. Umar are și o amantă : pe Désirée Severin, metisa.

– Ia te uită, dar e palpitant ! zise Raoul frecîndu-și mîinile. Se vede că are idei subversive... Nu mai e nici

o îndoială, e bolșevic. Tineretul conspiră la el acasă. Dar asupra acestui capitol Pierre ne-ar putea da unele informații.

De la sosirea lui, Pierre nu deschisese gura. Știa ce influență avea Raoul asupra confraților săi. Aceștia n-ar fi suportat nici o concurență. Ei nu reprezentau legea, bineînțeles, dar dețineau puterea. De cînd era agentul lor pe lîngă negri, Pierre îi cunoștea bine.

– Oh... făcu el, nici eu nu știu mare lucru în privința lui. Am fost la el pentru afaceri. A cumpărat de la noi o camionetă ; viața lui particulară nu mă interesează.

Răspunsul acesta neașteptat atrase toate privirile asupra lui.

– Altceva, interveni Nicolas. Faye a primit, la începutul acestui sezon, prospecte asupra navigației fluviale și niște cataloage cu modele de pluguri. La el acasă se găsesc cărți marxiste. Unele dintre ele sînt interzise aici. Cred că nu ne va fi prea greu să punem mîna pe el. Faye e prea șiret pentru un negru, dar nu destul pentru un alb.

– Noi nu sîntem autorități, declară cel care stătea la dreapta lui Pierre, scărpinîndu-și barba. Din punctul meu de vedere, cred că nu putem întreprinde nimic contra lui, pe față cel puțin. Avem însă ceva mai bun de făcut : să cîștigăm încrederea cîtorva indivizi pentru a-i asmuți împotriva lui.

Propunerea aceasta păru să fie pe placul tuturor, judecînd după gesturile cu care fusese primită.

– Pot spune și eu o vorbă ? întrebă Pierre.

– Da.

– În sfîrșit, sîntem puși în situația de a ne arăta adevărata noastră față. Sîntem ținuți în șah de-un singur om.

Închipuiți-vă însă că mîine vor fi mii ! De ani de zile de cînd umblu din colonie în colonie, pretutindeni am întîlnit – cu foarte puține excepții – la tinerii africani aceeași dorință... Prea ne-am obișnuit cu bătrînul negru pe care treburile noastre îl lăsau nepăsător. Acești bătrîni sînt pe cale de dispariție, și trebuie să înțelegeți asta. Nu mai e de-ajuns să se dicteze legi, care de altfel nici nu pot fi considerate ca atare. Dacă nu vreți să vedeți ceea ce se petrece în jurul vostru, dacă sînteți prea mîndri pentru a vă întoarce din drum, n-o să rezistați prea mult aici, căci piedicile ce vi se vor ridica în cale se vor ține lanț. Știți cum ne zic nouă tinerii ? „Căpcăuni" !

– Destul, strigă președintele. Vorbești prostii !

– Lăsați-mă să termin : nu-i vom mai mîna din urmă cu bățul ! Vremurile astea frumoase au murit. Trufia vă împiedică să vedeți realitatea, dar pun prinsoare că vă dați seama de ea. Zadarnic veți încerca să vă prefaceți că nu știți nimic ; știți foarte bine cu toții că a sosit timpul să schimbăm metodele.

– Destul, destul, repetau ei, bătînd cu pumnii în masă.

– Ședința este închisă, spuse președintele. Iar tu, Pierre, poți să-ți faci bagajele. Șederea ta aici te-a influențat prea mult, ai nevoie de odihnă. Ia-ți un concediu.

– Hm !... Dar sînt fericit ! Am putut să-mi descarc sufletul. De ani de zile tot cer să mă întorc în patrie. Și-am fost refuzat de fiecare dată !

Se făcu tăcere, apoi cei patru se ridicară unul după altul și se împrăștiară prin club, amestecîndu-se cu ceilalți.

A doua zi dimineață, în diferitele cartiere ale orașului, se și aflase ceea ce se petrecuse la Cerc în seara aceea.

IV

„Taica" Gomis – aşa cum îl porecliseră tinerii, din respect pentru vîrsta lui – primise să-l întîlnească pe Umar, în seara aceea, pe cheiul fluviului. Avea într-adevăr obiceiul, după ce-şi isprăvea ziua de muncă, să facă o mică plimbare pe la debarcader, ca să-şi reamintească întîmplările zilei şi să mai cugete puţin la ale vieţii.

Taica Gomis îşi crescuse cei trei fii ai lui în spiritul religiei creştine şi, ceea ce îi pricinuise o mare bucurie, fu faptul că cel mai mare dintre ei se călugărise. Cel mai mic îşi urma studiile la Dakar ; cît despre Jean, acesta preferase să rămînă în casa părintească şi să-şi ajute tatăl în prăvălie.

Pînă atunci, existenţa familiei Gomis se desfăşurase liniştit, fără ciocniri. Fie că anul era bun sau rău, negoţul îi aducea îndeajuns ca să-i hrănească pe toţi, iar pentru rest, tot ceea ce viaţa voia să le dea era binevenit. Educaţia primită de la misionari îl obişnuise pe Gomis să se lase în voia providenţei, iar, pe de altă parte, drumul parcurs în treizeci de ani pe calea unei paşnice chiverniseli nu-l îndemna să dorească răsturnări prea radicale. Totuşi, îşi avea şi el visele lui. În timp ce, la sosirea lui la Ziguinchor, nu exista în oraş altă dugheană în afară

de-a sa, astăzi el era tot singurul comerciant negru – lucru cu care se mîndrea oarecum – dar prăvăliile ținute de albi prosperaseră mult mai repede și mai temeinic decît a lui.

Așa s-a întîmplat că Gomis se lăsase momit de planurile lui Umar Faye. Cutezanța tînărului se opunea lipsei lui de curaj, dar în același timp îl și atrăgea. Cum, acesta venise acolo abia de două anotimpuri de ploi și nu se spunea, oare, că jumătate din recolta viitoare va fi a lui ? Așadar, era adevărat că vremurile puteau să se schimbe și că fiul său ar putea, într-o zi, să înfrîngă grijile și teama care-l frămîntaseră pe el toată viața ?

Așezat pe marginea debarcaderului, cu picioarele spînzurate deasupra apei, bătrînul Gomis privea, fără să vadă, marele fluviu care începea să adoarmă în întuneric. Rîsul unui grup de bărbați și femei, ochiul iscoditor al unei lămpi electrice îl smulseră din visare. Umar și Isabelle, apoi Désirée, urmată de Agbo și de Seck se îndreptau spre el. Auzi glasul voios al lui Faye, care spunea :

– Și acuma, copii, isprăviți cu glumele ; avem de vorbit lucruri serioase.

Se așezară cu toții în jurul bătrînului negustor, unii în capul oaselor, alții tolăniți. Isabelle se lungi pe scînduri, sprijinindu-și capul de coapsele soțului ei.

Urmă o tăcere destul de lungă, pe care Gomis o sparse cel dintîi, zicînd :

– Nevastă-ta, Umar, se ține bine. Cînd socotiți c-o să nască ?

– Pe la mijlocul anotimpului cald, și mă gîndesc s-o chem aici și pe soră-sa, din Franța.

– Pentru botez ? îl întrerupse taica Gomis. E creştină ? O să botezaţi copilul la biserică, nu ?

– Nu cred ; în orice caz n-am hotărît nimic în privinţa asta.

– Atunci copilul are să fie musulman ?

– Nici asta. Copilul o să poarte numele pe care o să i-l dăm noi. În ceea ce priveşte credinţa, va fi liber să şi-o aleagă singur la majorat.

– E un principiu foarte bun, interveni Seck.

Din nou se făcu tăcere, şi bătrînul negustor înţelese că prăpastia care se căscase între generaţii nu privea numai metodele de cultură ale pămîntului, sau principiile negoţului.

De data asta Faye fu acela care rupse tăcerea. Vocea lui luase un ton mai grav :

– Taică Gomis, zise el, n-am venit să te întreb dacă e mai bine să fie omul musulman, sau creştin, sau fetişist. Vreau să construiesc o fermă model, care va prinde bine tuturor, şi am venit să văd dacă ai vrea să te întovărăşeşti cu mine. E foarte important ca de afacerile fermei să se ocupe un om priceput. M-am gîndit întîi la unchiul meu, dar pe el nu-l interesează lucrurile astea. Înainte de-a veni să te văd, am vorbit şi cu Jean : el e de acord. Vom încerca să înfiinţăm o cooperativă agricolă, cu un birou de vînzare, care va fi răspunzător în faţa cultivatorilor şi care le va apăra interesele. Nu mai trebuie să ni se impună un anumit preţ la chintal, ci trebuie să-l putem fixa noi singuri. La anul o să am două pluguri, apoi o să vină rîndul unui tractor. După cum ştii şi dumneata, la noi e obiceiul ca bătrînii să meargă în frunte. Aţi avut şi voi epoca voastră de frămîntări ; dar nu e drept ca

acum, cînd a venit rîndul nostru, voi să stați cu brațele încrucișate.

– Sînt foarte măgulit, zise bătrînul Gomis, al cărui glas tremura puțin, dar trebuie să cumpănim bine lucrurile, fiindcă oamenii care ne înconjoară au mîna lungă. După cît pricep, ai vrea să faci concurență marilor prăvălii ?

– Nu, taică Gomis, îi răspunse Agbo, nu trebuie să înțelegi greșit vorbele lui Faye. El s-a gîndit, pur și simplu, și eu sînt de părerea lui, că pentru a putea să tratăm cu marile prăvălii, cum le zici tu, ar fi bine să-i grupăm pe toți țăranii la un loc. Casamanca e grînarul Senegalului, și din asta trebuie să tragă foloase toată lumea.

Seck interveni și el, pe tonul oarecum doctoral pe care-l folosea cînd citea o lecție de morală copiilor de școală :

– Taică Gomis, iartă-mă pentru ce-am să-ți spun, fiindcă mai este și alt lucru pe care trebuie să-l înțelegi. Tatăl meu, tatăl lui Faye, tu și atîția alții n-ați venit aici de dragul palmierilor. Cînd v-ați părăsit satele pentru costișele din Casamanca, ați făcut-o pentru a strînge avere. Pe vremea aceea tatăl lui Faye avea douăzeci și cinci de bărci ; iar dumneata, cu dugheana dumitale, erai un fel de ideal al celor tineri. Noi, copiii, eram mîndri de voi. Dar acum a venit progresul, și nu voi sînteți cei care au cîștigat ceva de pe urma lui ; prăvălia ta este adesea pe jumătate goală, fiindcă articolele pe care altădată le vindeai numai tu se găsesc acum peste tot, mai frumoase și mai ieftine. Tatăl lui Faye nu mai are monopolul pescuitului. Iar tatăl meu a încremenit în orgoliul lui, și ține să facă parte din școala veche. O să faceți și voi așa cum fac agricultorii nomazi care umblă în căutarea altor pămînturi ? Să nu

c. 1586

credeți că veți rezolva problema plecînd ; trebuie să înfruntați lupta. Poate că nu comptoarele comerciale ale străinilor sînt cele mai puternice. Ele așteaptă, iar tu vrei să te îndrepți spre țărani. Cred că propunerea lui Faye vine tocmai la timp.

Umar ascultase cu atenție pe învățător. Acest glas cumpănit rostise propriile lui vorbe, și se simți fericit auzindu-le.

– Tot ce-ai spus tu acum e un lucru măreț, declară bătrînul Gomis cocîrjindu-se puțin. Am să-ți răspund numai după ce-oi sta de vorbă cu Jean. Nu ești grăbit, Faye ?

– Eu nu, dar ploaia, vezi, ploaia nu ne așteaptă.

O bufniță străbătu întunericul cu zborul ei greoi. Bătrînul se ridică :

– Azi e joi ; duminică am să trec pe la tine. Și acum vă urez noapte bună, copii !

Umbra unchiașului dispăru spre oraș.

– Ce zici ? Am pus mîna pe el ? întrebă Agbo.

– Cred c-a priceput foarte bine, dar de aici pînă la a-ți spune care va fi răspunsul, mai va, zise Seck.

– Omul ăsta e paralizat de frică, și numai un eveniment de seamă are să-l hotărască.

Cea care spusese asta fu Isabelle ; se ridică și ea.

– Cred că Seck l-a emoționat, dar sînt convins că tu ai dreptate, spuse Umar, luîndu-și femeia de braț.

V

Isabelle și Umar jucau dame în camera lor. Afară ploua, și pe tabla acoperișului picăturile ritmau enervant micul lor cîntec. Faye nu se gîndea la joc, era preocupat, fiindcă cineva fusese prea limbut, și în întreg ținutul nu se vorbea, de două zile, decît despre planul lui de-a înființa o cooperativă.

Însă Faye îi cunoștea pe oamenii țării sale. Știa că, în clipa aceea chiar, imaginația a mii de oameni se și pusese pe lucru, și nu se putea reține nici el de-a nu lua parte la acest vis care era al lui. Imaginile pe care le vedeau bărbații și femeile poporului său el le văzuse de atîtea ori ; le avea și în seara aceasta înaintea ochilor : tractoare zgomotoase trăgînd plugurile de dimineață pînă seara, de-a curmezișul cîmpiei ; în jur, mulțimea celor neinițiați încă privind cu ochi lacomi. Cei mai dezghețați se apropiau, măsurau cu privirea ceea ce muncise într-o singură zi un singur om și se minunau. Cînd tractoristul se întorcea la capătul brazdei, puteau vedea vîrful de oțel al fierului de plug și lama aceea ascuțită, lucioasă, lustruită de pămînt îi fascina asemeni unui miracol. Privind cum lucrează acești tineri flăcăi, s-ar fi crezut că vor să stoarcă toată vlaga pămîntului, să-l sleiască. Nu

mai existau pîrloage, dispăruseră micile șiruri de movile care hotărniceau loturile. În trei zile, trei ogoare erau și arate, și semănate.

Iar cînd sosea clipa de odihnă, oamenii se apropiau și mai mult. Îngenuncheau în fața fierului de plug, cald și strălucitor. Îi măsurau dimensiunile, îl comparau cu uneltele lor primitive și ciudate. Sau luau un pumn de țărînă afînată, o frămîntau între degete și și-o apropiau de față, fiindcă li se părea că are căldura și moliciunea unui obraz de fecioară. Încetul cu încetul, mașina cîștiga chiar și inimile celor mai îndărătnici. Fuseseră asanate bălțile, irigate pămînturile cu orez, desțelenită brusa pe o întindere de mai multe leghe, fuseseră astupate mlaștinile. În serile de seceriș, înainte de a se duce să cînte și să joace, oamenii își împodobeau mașina cu un snop de orez, fiindcă nu trebuie să uiți niciodată pe aceea care te-a ajutat în grelele munci ale zilei...

Faye își trecu mîna pe dinaintea ochilor ; apoi șopti ca pentru el însuși :

– E prea devreme ; aș vrea să știu care e ticălosul care le-a povestit totul.

– Hei, dragul meu, visezi ? E rîndul tău să joci, zise Isabelle.

Umar căută zadarnic o deschidere, pionii pe care-i mai avea erau blocați pretutindeni.

– Cred că am pierdut și de data asta, zise el.

– Perfect, și acum iată socoteala, de la începutul anului, zise Isabelle despăturind o hîrtie mototolită : îmi datorezi douăzeci și șapte de mii opt sute optzeci și cinci de franci...

– Mai întîi, n-am o para chioară, și apoi tu trișezi !

– N-aveai decît să mă supraveghezi. Ascultă, mîine jucăm pe toată suma, pierd totul, sau cîștig dublu !...

– Douăzeci și șapte de mii opt sute optzeci și cinci de franci, repetă Umar dezbrăcîndu-se. Ai să termini prin a-mi lua totul, pînă și nevasta !

– Pe nevastă-ta n-o vreau ; cu burta pe care o are acum, mulțumesc !

– Păcat ! Ți-aș fi dat-o la jumătate de preț, adăugă Umar, trăgînd-o ușor de ureche.

Apoi făcu lampa mai mică și desfăcu perdeaua contra țînțarilor.

Legănat de cîntecul ploii ce cădea pe acoperiș și de liniștea nopții, Umar, istovit, începu să moțăie.

– Mîine aș vrea să mă duc la biserică, zise Isabelle.

– Ha ?... Ce ?...

– Da, iar Désirée vrea să mă însoțească.

– De... Fă cum dorești... Dar ce e ?...

Cu o clipă mai înainte, i se păruse că aude niște strigăte îndepărtate. Acum nu mai era nici o îndoială, striga cineva după ajutor.

– Cine poate să țipe așa ? întrebă Umar. Tu auzi ?

Ascultară din nou, ciulind urechile.

– E adevărat, strigă cineva, zise Isabelle, dar cine poate să fie pe potopul ăsta ?

– O fi vreun individ care-a alunecat de pe trunchi, în timp ce fura tigve cu suc de palmier.

Țipătul deveni mai strident. Nu mai puteau dormi. Faye sări din pat :

– Mă duc să văd. S-o fi surpat malul tocmai cînd a trecut cineva.

– Se poate. Impermeabilul tău e jos, iar cizmele la bucătărie.

– Ei, n-am ce zice ! Cu trei femei în casă... sînt servit... asta merită chiar și cei douăzeci și șapte de mii de franci și nu știu mai cît...

– Douăzeci și șapte de mii opt sute optzeci și cinci de franci, zise Isabelle.

Faye își pusese halatul de casă. La parter, o întîlni pe Itylima cu lampa în mînă, holbînd ochii. Luă lampa și-o puse pe un piedestal.

– Ți-e frică ? De ce ?

– E mult de cînd tot țipă. Apoi, am auzit pași, zise ea, trăgîndu-și șorțul.

– Du-te și te culcă, îi porunci el, îmbrăcîndu-se. Unde-i mama ?

– Sînt aici, răspunse Rokhaya, din odaia vecină. Am auzit pași, urlete... Să nu fie rănit cineva.

– De data asta știința ta e neputincioasă, zise Umar în franțuzește.

– Ce-ai spus, că n-am înțeles nimic...

– Nu-ți spuneam nimic, răspunse el întorcîndu-se din bucătărie cu cizmele în picioare.

Trase ușa după el. Noaptea era neagră ca fundul unei prăpăstii. Cu ajutorul lanternei ocolea băltoacele. Ieșind din gospodăria lui, se lăsă condus de țipete. „Va trebui să pun un felinar aici, la postul de pază“, gîndi el. Picăturile de ploaie, ca tot atîtea fire de cristal, brăzdau conul de lumină pe care-l arunca lanterna. Faye trecea de la un copac la altul, afundîndu-se tot mai mult în brusă. Ajunse la heleșteu, dar nu văzu nimic. Țipetele veneau dinspre stînga ; făcu un ocol, trecu de postul de pîndă și se opri să asculte. Nu mai auzi nimic, în afară

de bătaia ploii și fuga cîtorva animale tulburate din somn.

– Nu te teme, nu sînt proprietarul, strigă el în speranța unui răspuns care să-l ducă la cel care țipase mai adineauri.

Dar nu veni nici un răspuns.

„La dracu, doar nu sînt nebun!" își zise el.

Mai făcu vreo cîțiva pași, îndreptîndu-și lampa înspre sud. Nimic decît palmieri. Se întoarse din drum. Se oprea din clipă în clipă, măturînd cu lumina lanternei sale trunchiurile de copac și arbuștii, apoi pornea din nou pe pămîntul noroios.

Trecuse cel puțin o jumătate de oră de cînd cerceta tufele. Convins că se înșelase, se pregătea să se întoarcă acasă. Deodată, din spate, îl izbi cineva în cap. În clipa cînd își îndreptă spinarea, primi a doua lovitură în umăr. Vru să le facă față, dar loviturile se înmulțiră, venind din două părți și în același timp. Avu puterea să-și revină și prinse în brațe pe unul din cei care-l atacau. Era în genunchi, dar se ținea bine. Auzi un glas care spunea :

– M-a prins. Dă-i peste brațe !

Sub violența loviturii, Faye avu impresia că mîna dreaptă i se sfărîmase pînă la cot. Se prăbuși, în iarbă, cu fața în jos. Încercă, într-o ultimă zvîrcolire, să-și întindă brațele. Atunci începură să-l lovească din nou și să-l calce în picioare, după care îl părăsiră.

Faye se tîrî spre pîrîu. Capul îi zvîcnea îngrozitor, corpul nu-i era decît durere. Cu gîtlejul și gura pline de sînge, nu putea să articuleze nici un sunet. Se mai tîrî încă o clipă...

În timpul acesta, Isabelle se culcase iar. Văzînd însă că bărbatul nu se întoarce, se ridică din pat și se duse să le

trezească pe bătrîna Rokhaya și pe Itylima. Cele trei femei se întrebau din ochi. De afară nu se mai auzea nici un zgomot.

– Mă duc să văd. Nu-i lucru curat să zăbovească atîta vreme ! A plecat de-un ceas și mai bine, zise Isabelle.

Bătrîna îi prinse mîna și-i spuse :

– Tu... polnav... mult apă... pleci... eu.

Înainte de-a ieși, se întoarse în odaie, își umplu pipa și-apoi și-o aprinse. Isabelle o înveli în pelerina ei de lînă gălbuie. Dar încălțămintea o refuză. Cu inima strînsă, tînăra femeie o văzu îndreptîndu-se înspre heleșteu cu lampa de vînt în mînă.

VI

Era duminică de dimineață. În văzduhul liniștit se simțea încă răcoarea unei nopți ploioase.

Piața bisericii era înțesată de credincioșii care ieșeau de la liturghie, ținînd fiecare în mînă cartea lui de rugăciuni. Purtau costume felurite : unii erau înfășurați în fîșii de pînză, alții îmbrăcaseră haine viu colorate ; cele mai multe dintre femei aveau rochii lungi de pînză imprimată, iar bătrînele niște bluze care le cădeau pînă la glezne. Acestea aveau o mare preferință pentru satinul negru, care strălucea atît de frumos la soare. Părul lor alb era ascuns sub basmale decolorate. Copiii țineau, cuminți, mîna celor în vîrstă, dar în trecere tot se mai strîmbau unii la alții.

Un mare număr de enoriași se îndreptau spre mica piață, ca să mai pălăvrăgească. Flecăreau despre felurite nimicuri. Își dădeau rețete de leacuri, vești despre ultimul născut, bîrfeau vreo fată care își întîlnise prietenul la căderea nopții. Mica piață era locul lor favorit pentru clevetiri.

Familia Gomis tîra după ea o întreagă suită. Șeful casei, tot așa de țeapăn ca și gulerul lui scrobit, mergea alături de soția îmbrăcată în rochie lungă. Jean și Agnès

veneau în urma lor. Fata purta o rochiță de mătase de un albastru-deschis. Vorbea cu însuflețire :

– Seck l-a muștruluit bine de tot pe taică-tău, ieri seara, cred c-ai aflat; Faye n-a făcut decît să-l scuture. Crezi c-are să primească ?

– Nu. Azi-dimineață mi-a spus că e om bătrîn, dar Seck are dreptate... Dar că, totuși, ar prefera o viață tihnită, răspunse Jean Gomis.

– Dar tu ?

– Eu ? Eh, eu nu pot decît să-l ascult. Mama și-a pierdut o noapte întreagă dăscălindu-mă.

– Vai ! făcu Agnès.

Désirée îi ajunse din urmă. Părul ei flutura în vînt ca o coamă de armăsar. Venea repede, iar fusta largă îngăduia picioarelor ei voinice să se miște în voie.

– Hei, unde alergi așa ? o întrebă Gomis fiul.

– Ești prea curios. Salutare, Agnès!

În clipa aceea îl văzură pe Agbo venind în întîmpinarea lor, nădușit leoarcă. Se opri în fața lui taica Gomis și-i spuse ceva la ureche. Negustorul păli. Apoi doctorul se adresă grupului celor tineri.

– Faye a fost ucis azi-noapte !

– Minți ! strigă Désirée fără voia ei, ducîndu-și la gură degetele tremurătoare.

– E o mare durere, desigur, dar e totuși adevărat. Și-a dat ultima suflare chiar în brațele mele, adăugă doctorul.

Toate pălăvrăgelile trecură deodată pe planul al doilea, iar vestea morții lui Faye se răspîndi ca fulgerul. Cei mai respectați dintre credincioși îl înconjurară pe negustor. Mîhnirea se așternuse pe toate fețele. Se întrebau cu toții : „Pentru ce-a fost ucis ?“ Amintindu-și că în ajun fusese

și el pe-acolo, nu-și puteau veni în fire. Doctorul reluă :

– Îndată după ploaie, servitoarea – mica Itylima – a venit să mă cheme. Mi-a spus că Faye e rănit. M-am dus la el acasă într-o fugă. Le-am găsit pe mama Rokhaya și pe Isabelle, care se jeleau de ți se rupea inima. L-am văzut pe Umar culcat pe divanul din salon cu sîngele gîlgîindu-i din gură. Mi-a fost cu neputință să-l fac să vorbească. Era mai mult mort decît viu... Maică-sa mi-a spus cu de-amănuntul ce se petrecuse în noaptea aceea. Chiar ea l-a găsit, stîlcit, în noroi. Nu se știe cîți inși s-au năpustit asupra lui. Și ticăloșia cea mare e că omul acesta ieșise din casă pentru a da ajutor cuiva, fiindcă i se păruse că aude gemetele unui rănit... Atunci l-au măcelărit în toată legea.

Porniră cu toții, în pîlcuri mici, spre „Casa dintre palmieri".

Tam-tam-ul suna. Ritmul bubuiturilor devenea din ce în ce mai sacadat, mai amețitor. Glasul lui străbătea savanele, trecea peste fluviu, iar acolo se întîlnea cu o dezlănțuire asemănătoare, trimițînd tuturor ecourilor mesajul de doliu.

La „Casa dintre palmieri" lumea sosea asemenea unui torent : care cu barca și care pe jos. Casa era plină, și mulțimea se întindea pînă la marginea heleșteului. Li se arăta „locul" unde bătrîna Rokhaya găsise corpul lui Faye. Ea îl tîrîse pînă la intrarea în casă, și mulțimea o urma tăcută, ferindu-se să calce urmele calvarului. Din cînd în cînd, cineva din mulțime repeta, pentru a treia sau a cincea oară : „Pentru ce l-au ucis ?", sau întreba convins de mai înainte că nu va primi răspuns : „Cine sînt ucigașii ?" Lumea se mulțumea să-i arunce o privire care

voia să spună : „Habar n-avem, frate... Poate că, cine știe, înainte de-a pleca de aici o să putem afla !“

Erau de față toți locuitorii de pe valea fluviului, de la izvoarele Casamancii pînă la hotarele brusei. Inima orașului încetase de-a mai bate. O mare durere își pusese pecetea pe fețele tuturor.

După înmormîntare, la care-au luat parte și creștini, și musulmani, și fetișiști, și păgîni, și atei, se întoarseră cu toții la „Casa dintre palmieri“. Seck, Agbo, Gomis și Diagne îl purtaseră pe prietenul lor pe umeri. Isabelle, în doliu, mersese pe jos, între Désirée și Agnès. Domnul și doamna Gomis se aflau în fruntea valului de oameni care venea pe urmă.

Isabelle ajunse acasă. Bătrîna Rokhaya, înconjurată de femeile de vîrsta ei și ajutată de Seynabu și de Itylima, se ocupa cu musafirii.

– Cred că momentul nu e nimerit pentru a vă vorbi... acum, despre... unele lucruri... zise Gomis, care însoțise pe tînăra femeie.

– Nu, taică Gomis, răspunse Isabelle. Cearcăne adînci, albăstrii îi umbreau ochii. Buzele îi erau strînse într-o crispare de suferință. Se aflau în salon, iar afară poporul aștepta. Isabelle continuă : Dacă vreți să vorbiți despre lucrurile pe care le pusese la cale, găsesc că luarea unei hotărîri atîrnă de dumneavoastră. Eu n-am trăit prea mult alături de el... din nenorocire ! Dar știu că dacă aș fi în locul lui, aș vrea să văd continuîndu-se ceea ce am început. Țara asta era a lui, poporul era rațiunea lui de-a fi. Iubea mult, mult de tot Africa. Eu nu fac parte dintre voi decît printr-o legătură de alianță, dar copilul pe care-l port... el poate că va face parte dintre voi. Dacă vreți să-mi spuneți ceva, taică Gomis, nu vă sfiiți. Dure-

rea e a mea, dar pămîntul în care se odihnește el e al vostru.

Încurcat, negustorul își lăsă capul în jos, rămase un moment pe gînduri, apoi ieși pe verandă. Privi toată mulțimea : niciodată nu văzuse atîția oameni adunați în fața lui. Își făcu de lucru cu mănușile. Norodul, neliniștit, ciulea urechile. Cîntecul de moarte al *tam-tam*-ului încetase.

– Oameni buni, spuse Gomis, mi s-a dat însărcinarea să vă mulțumesc. Era formula de politețe africană. Bătrînul își alegea cuvintele. Doamna Faye vă mulțumește și vă aduce toate laudele ei. Sîntem cu toții atinși de durerea pe care-o încearcă. Ar fi vrut să vă spună ea însăși aceste gînduri... Primește însă cu inima deschisă părerile voastre de rău...

Cei de față începură să murmure. Cîțiva nori se fugăreau departe, pe cer. Omul continuă :

– Azi am înmormîntat pe unul dintre ai noștri, pe un fiu al acestei țări, frate al unora, văr al altora, un prieten, un sfătuitor, un conducător. Sînt doi ani de cînd a sosit aici, cu soția lui. Se crezuse, pe atunci, că-și renegase neamul, că nu mai era ca noi... Ei bine, nu ! Faye s-a întors la noi ca și cum nu și-ar fi părăsit niciodată țara. Cu toate că era tînăr, el a fost acela care ne-a arătat că sîntem oameni. El spunea fiului meu : „Un bărbat nu e bărbat fiindcă s-a însurat cu o femeie. Pentru a fi bărbat, trebuie să lupți cu înverșunare. Trebuie să smulgi oricărui lucru taina sa și să-l faci al tău, pentru binele tuturor..." Se opri pentru a-și șterge sudoarea care i se prelingea pe obraz, apoi continuă : Știți cu toții că Faye a vrut ca voi să vă uniți. Iată pentru ce a fost ucis ! El mi-a spus, înainte de a fi omorît, că unii dintre voi

știau asta. Trebuie să ne unim forțele. Pămîntul e al nostru, e moștenirea strămoșilor noștri. Nouă ne revine să-l smulgem de la aceia care au pus mîna pe el. Aduceți-vă aminte de aceasta : „Dacă regele îți ia fiii să-i ducă la război departe de țară, nevasta îți va dărui alții ; dacă îți ia turma, cu timpul vei sfîrși prin a uita de ea ; dar dacă-ți ia pămîntul, asta înseamnă că-ți vrea pieirea... și aceluia care-ți vrea moartea nu-i pasă de suferințele tale".

Negustorul tăcu. Știa că nu mai avea altceva de adăugat. Se întoarse, căutînd un mijloc de-a se face cît mai repede nevăzut. Văzu pe Isabelle și strînse mîinile tinerei femei într-ale sale.

Seara, *tam-tam*-ul începu să bată iarăși. Bătrîna Rokhaya, înnebunită, stătea tot pe lîngă noră-sa. Era mare sfat în familie. Unchiul Amadu făcea, de bine, de rău, pe interpretul.

– „Doamna" poati intoarce acas... tatic, mamic. Fransse ?

Pentru albă, aceasta era clipa cea mai sfîșietoare. Soacra plîngea alături de ea. Unchiul continua, încercînd să se facă înțeles :

– Maica Rokhaya... este mulțumit tu rămîi pînă după naști cupil... Faye, băiat lui maica Rokhaya, mort... Tu, doamna Faye, copil al tău, nipot la maica Rokhaya.

Isabelle era distrusă. Nu i se cerea prea mult ? Bătrîna îi luă mîinile și zise și ea :

– Doamnă, rămîneți, naști micuț, pleci... vrînd să spună prin asta să rămînă pînă după nașterea copilului.

Cu lacrimile în ochi, cu inima plină de durere, Isabelle își lăsă capul în jos, în semn că primește.

– Mulțumesc „doamnă", tu bună femei.

Nu era nevoie de mai mult. Isabelle se întoarse în camera ei, plîngînd în hohote.

Umar Faye murise și zăcea în pămînt. Dar cei care-i luaseră viața se înșelaseră. Căci lăcașul lui nu era mormîntul, ci inima tuturor bărbaților și tuturor femeilor. Seara, Umar venea să se așeze și el în jurul focului, iar ziua colinda prin orezării ; cînd plîngea vreun copil, mamă-sa îi spunea povestea acestui tînăr care știa să vorbească pămîntului, iar numele lui era pomenit cu cinste ori de cîte ori se aduna poporul, sub arborele cel mare, la taifas. Umar nu mai era, dar „poporul lui drag" îl cînta tot timpul.

Umar călca pe ogoare în fruntea semănătorilor, era de față cînd se porneau ploile și ținea tovărășie celor tineri la vremea culesului.

Responsabil de carte : C. Tănăsescu.
Tehnoredactor : S. Malcaş.
Corector : H. Abraham.

*Dat la cules 19.05.60. Bun de tipar 04.07.60. Tiraj 6150 ex. Hîrtie semivelină mată de 65 gr.m². Ft. 540×840/16. Coli ed. 8,58. Coli de tipar 14,25. Ediţia I Comanda 4819. A. nr. 0292. **Pentru bibliotecile mici** indicele de clasificare 8 A—31=R.*

Tiparul executat sub com. nr. 1586 la Întrepr. Poligr. „13 Decembrie 1918", str. Grigore Alexandrescu 93—95, Bucureşti — R.P.R.

